

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra logiky

Logika - Logika

Ludmila DOSTÁLOVÁ

**Logická analýza a forma tvrzení
typu "to-a-to existuje"**

**The Logical Analysis and the Logical form
of the statements "A exists"**

Disertační práce

vedoucí práce - Prof. PhDr. Pavel MATERNA, CSc.

2008

STANOVENÍ CÍLE	3
FILOSOFICKÁ ANALÝZA EXISTENCE	8
Ontologická rovina problému existence	8
Je existence predikát?	8
Existence a identita	10
Existence a esence	11
Existence a predikace	12
Existence není predikát	13
Přechod od ontologie k epistemologii	17
David Hume	17
Immanuel Kant	18
Epistemologická rovina problému	22
Bernard Bolzano	23
Pojem pojmu	24
Logická a reálná existence	25
Předmětnost a neprázdnost rozsahu	26
Přechod od epistemologie k sémantice	27
Sémantická rovina problému	30
Interní a externí otázky existence	32
Ontologické závazky	33
Shrnutí	35
LOGICKÁ ANALÝZA PŘIROZENÉHO JAZYKA	38
Výchozí principy logické analýzy přirozeného jazyka	38
Teorie významu v logické analýze přirozeného jazyka	41
Srovnání formalizovaných a přirozených jazyků	44
Logická analýza základních kontextů přirozeného jazyka	46
Tvrzení "to-a-to existuje" a logická analýza přirozeného jazyka	50
LOGICKÁ FORMA VĚT "TO-A-TO EXISTUJE"	52
Logická forma vět "to-a-to existuje" v tradiční logice	52
Logická forma vět "to-a-to existuje" mezi tradiční a predikátovou logikou	54
Existence není (jednomístný) predikát prvního řádu	55
Nepredikativnost užívání výrazu "existovat"	55
Nemožnost negovat či kvantifikovat tvrzení "to-a-to existuje"	57
Věty "toto existuje" nevyjadřují žádnou propozici	58
Existenční presupozice	59
Existence je predikátem prvního řádu	60
Definice existenčního predikátu	60
Existence a identita	61
Shrnutí	63

Logická forma vět "to-a-to existuje" v predikátové logice (1. řádu).....	65
Formalizace tvrzení "to-a-to existuje" prostřednictvím existenčního kvantifikátoru	65
Formalizace existenčních tvrzení obsahujících obecný termín	67
Formalizace existenčních tvrzení obsahujících vlastní jméno.....	68
Formalizace existenčních tvrzení obsahujících deskripce	69
Kritika formalizace tvrzení "to-a-to existuje" prostřednictvím existenčního kvantifikátoru	70
Pravdivostní podmínky a význam tvrzení "to-a-to existuje" obsahujících obecný termín	71
Tautologičnost "to-a-to existuje" obsahujících vlastní jména	73
Kontradiktornost negativních existenčních tvrzení obsahujících vlastní jména.....	74
Nekorektnost pravidla existenční generalizace.....	76
Nekorektnost ostatních odvozovacích pravidel pro kvantifikátory	78
Odstranění problémů s formalizací tvrzení "to-a-to existuje" v predikátové logice 1.řádu .	80
Substituční interpretace kvantifikátorů.....	81
Shrnutí	82
Logická forma vět "to-a-to existuje" a vlastní jména.....	84
Vlastní jména a konstanty	84
J. S. Mill a vlastní jména	85
Kritika Millovy teorie vlastních jmen.....	86
Srovnání vlastních jmen a konstant	87
Deskriptivní analýza vlastních jmen	89
Kritika deskriptivní analýzy vlastních jmen.....	90
Vlastní jména a intenze	94
Vlastní jména jako individuové pojmy	97
Vlastní jména jako individuové úřady	98
Shrnutí	99
Logická forma vět "to-a-to existuje" v intenzionální logice.....	101
Logická forma vět "to-a-to existuje" v modálních logikách	101
Logická forma vět "to-a-to existuje" v Montagueho gramatice	104
"Existovat" jako netranzitivní sloveso.....	105
"Existovat" a "být"	105
Vazba "something is ..."	106
Vazba "there is ..."	107
Shrnutí	107
Logická forma vět "to-a-to existuje" v TIL.....	108
ZÁVĚR.....	112
PŘÍLOHY	118
Kantovy toлары	119
John Stuart Mill: Vlastní jména	126
Fregeho teorie deskripcí	135
Russellova teorie deskripcí	138
BIBLIOGRAFIE	142

STANOVENÍ CÍLE

Tato práce si klade za cíl najít vhodnou logickou analýzu tvrzení "to-a-to existuje". Resp. najít teoretické zdůvodnění pro stanovení východisek této analýzy a určit minimální podmínky, které musí splňovat systém používaný k logické analýze, aby analýza a výsledná logická forma těchto tvrzení byla přiměřená. Dále budou srovnány jednotlivé systémy, které jsou při logické analýze přirozeného jazyka užívány nejčastěji (predikátová logika, meinongovské sémantiky, Montagueho gramatika, TIL). Během tohoto srovnání by se mělo ukázat nakolik tyto jednotlivé analýzy splňují požadované podmínky, resp. za cenu jakých omezení jsou akceptovatelné.

Věťami typu "to-a-to existuje" jsou všechna tvrzení o tom, že něco (resp. to-a-to) je, vyskytuje se ve skutečnosti, je doopravdy, je reálné, je skutečné, a tak podobně. Slova "existovat" a "existence" tu budou používána pouze v tomto nejběžnějším významu, v němž mohou být synonymně nahrazována slovy "být" a "bytí".

Distinkce mezi bytím, jakožto obyčejnou jsoucností veškerých věcí (prostým výskytem), a existencí, jakožto výsadním modem lidského způsobu bytí,¹ není v kontextu této práce relevantní. Navzdory této víceznačnosti slova "existence" bude v této práci dáována přednost slovesu "existovat" před slovesem "být". Třebaže obě slovesa v tvrzeních typu "to-a-to existuje" plní totožnou funkci, sloveso "být" má v běžném jazyce natolik širokou škálu uplatnění, že v některých pasážích by mohlo být nepřehledné, zda se jedná o existenční použití tohoto slovesa, tj. o užití, o němž tato práce pojednává, nebo o užití čistě gramatické, resp. stylistické.

Slovo "existovat" bude tedy v této práci užíváno ve významu, že něco je skutečné, vyskytuje se v popisované skutečnosti. Při tomto významu slova "existence" mají tvrzení o tom, že *to-a-to existuje*, v jazyce to výsadní postavení, že bezprostředně zakotvují vztah mezi tímto jazykem a jím popisovanou skutečností. Proto často vstupuje do hledání vhodné logické analýzy těchto tvrzení otázka, co vlastně je skutečné a jak vypadá skutečnost, kterou popisujeme. A to navzdory tomu, že v kontextu logické analýzy není tato problematika relevantní. Proto ani cílem této práce není odpovídat na otázku *co existuje*. Rozhodnout, co konkrétně existuje a co nikoliv znamená v podstatě rozhodnout, která z existenčních tvrzení

¹ tj. tak, jak je pojem "existence" zaveden Kierkegaardem a užíván v moderní filosofii, především fenomenologické a existencialistické

jsou pravdivá a která nikoliv. To však již není úkolem logické analýzy. Ta má pouze nalézt vhodnou logickou formu, která přesně vyjadřuje příslušné pravdivostní podmínky těchto tvrzení a to ve všech případech bez výjimky. Tj. logická analýza musí být schopna určit logickou formu a stanovit pravdivostní podmínky bez ohledu na to, zda tyto podmínky jsou či nejsou splněny - tedy bez znalosti toho, zda to, o čem se mluví, skutečně existuje či nikoliv. Otázka splnění či nesplnění těchto pravdivostních podmínek pak je již záležitostí čistě empirickou resp. odbornou. Konkrétně, cílem této práce není zodpovědět otázku zda čísla či Pegas skutečně existují, ale jaké podmínky musí být splněny v případě, že existují (tj. pokud by odpovídající tvrzení že *existují* byla pravdivá).

Základní vlastností jazyka je to, že jeho výrazy jsou o něčem. Jazyk vždy popisuje nějakou vnější na něm nezávislou skutečnost. Tvrzení "to-a-to existuje" pak mají v přirozeném jazyce jistou výsadní funkci – stanovují vztah mezi jazykem a jím popisovanou skutečností, protože říkají, co se vyskytuje v popisované skutečnosti. Přitom skutečností tu je míněna popisovaná realita toho, o čem mluvíme. Tato popisovaná skutečnost však může být různého druhu.

Nejběžněji se slovo "skutečnost" užívá v souvislosti s hmotným, smyslově vnímatelným světem a objekty, který je předmětem empirických věd. Jedná se o případy, kdy konstatujeme fakta typu, že koně existují, zatímco draci nikoliv. Tvrzení "to-a-to existuje" tu odlišují popis reálného (smyslově vnímatelného) světa naší každodenní zkušenosti od světa možného či fiktivního; a slovo "existovat" tu má jednoznačně empirické, zpravidla časoprostorové konotace. Toto užívání se proto obvykle (byť bezdůvodně) chápe jako neproblematické, neboť se zdá, že díky výše zmíněným časoprostorovým konotacím tu máme k dispozici jednoznačné kritérium rozhodnutí, které objekty se v této skutečnosti vyskytují a které nikoliv. Tento způsob použití slova "existovat" bude v této práci nazýván jako reálný a svět naší zkušenosti bude tedy nazýván světem reálným nebo aktuálním.

Paralelní k této reálné skutečnosti nebo spíše jejím doplňkem pak je skutečnost pouze možná. Jedná se o modální kontext, kdy to, o čem mluvíme, není to, co je (existuje), ale to, co by být (existovat) mohlo. Jestliže svět naší skutečnosti je světem reálným, pak modální kontext se týká světů možných resp. možných stavů věcí. Za kritérium existence objektů v tomto modálním kontextu je obvykle považována (i když ne bezvýhradně) podmínka bezespornosti.

Další kontext, do jisté míry podobný modálnímu, představuje kontext fiktivní. Jedná se o skutečnost, která je předmětem lidské fantazie – obsah různých vymyšlených vyprávění, knih či filmů atd. včetně reality virtuální. V souvislosti s existencí se jedná o otázky typu zda existuje Hamlet či draci. Tvrzení "to-a-to existuje" má v tomto kontextu přinejmenším dvojitý použití – jednak jimi odlišujeme tento fiktivní kontext od kontextu reálného, když říkáme např., že "Hamlet (v reálném světě) neexistuje"; dále však jimi ale vymezujeme jednotlivé fiktivní skutečnosti vůči sobě, když říkáme, že "Hamlet existuje (v Shakespearových hrách)" resp. "neexistuje (v románech Waltera Scotta)". Kriterium rozhodnutí, zda daný objekt existuje, tu je zpravidla vázáno na pravidla konkrétního příběhu.

Podstatně odlišnou skutečností, kterou v jazyce obvykle popisujeme, pak je skutečnost abstraktních objektů, které jsou předmětem abstraktních věd jako je např. matematika či metafyzika. Za nejvhodnější (i když ne jediný) nástroj jejich popisu se pak považují formalizované jazyky a axiomaticko-deduktivní teorie. V souvislosti s abstraktními objekty se jedná o otázky jako, zda existují čísla, univerzálie, množiny, kulaté čtverce, významy a podobně. Tento kontext je poněkud problematičtější než předchozí, neboť nebylo dosaženo jednoznačné shody ohledně kritéria rozhodnutí, zda existují, a ontologický statut těchto objektů, ať již obecně (zda vůbec existují abstraktní objekty jako takové) či jednotlivě (které abstraktní objekty konkrétně existují a které nikoliv), je předmětem četných a často velice bouřlivých filosofických diskusí. Dokonce i bezesponost jakožto minimální podmínka existence těchto objektů bývá v poslední době zpochybňována.²

Logická forma a tedy i analýza tvrzení "to-a-to existuje" by však měla být nezávislá na těchto kontextech, ve kterých se slovo "existovat" používá. Jinými slovy, logická forma i pravdivostní podmínky existenčního tvrzení by měly být stejné bez ohledu na to, zda se jedná o kontext reálný, modální, fiktivní či abstraktní. Přinejmenším už proto, že hranice mezi těmito doménami nejsou přesně a jednoznačně vymezeny.

Tvrzení "to-a-to existuje" tedy tvrdí, že to, o čem mluvíme, se zároveň vyskytuje v popisované skutečnosti – reálné, modální, fiktivní či abstraktní. Tvrzení tohoto druhu tedy určitým způsobem vymezují jazykový obraz zobrazované skutečnosti. Jejich účelem je odlišit označení objektů, které jsou v popisované skutečnosti skutečné (stejně jako tvrzení o těchto skutečných objektech) od popisů skutečností, jež součástí popisované skutečnosti nejsou.

² srv. ROUTLEY, R.: *Exploring Meinong's Jungle and Beyond*.
PRIEST, G.: *Towards Non-Being*.

Navzdory této důležitosti tvrzení "to-a-to existuje" dosud neexistuje jejich uspokojivá analýza, jejíž výsledná logická forma by byla v souladu s intuitivním pojmem existence a při tom měla přijatelné pravdivostní podmínky i deduktivní důsledky.

Nejběžnější způsob zápisu tvrzení "to-a-to existuje" prostřednictvím existenčního kvantifikátoru v predikátové logice prvního řádu není přiměřený. Význam a použití tohoto kvantifikátoru ve formalizovaných jazycích založených na predikátové logice prvního řádu a extenzionální sémantice se totiž zásadním způsobem liší od významu a použití slova "existuje" v jazyce přirozeném, ačkoliv se obojí obvykle ztotožňuje.

Stejně tak se ukazuje jako neuspokojivá analýza výrazu "existovat" jakožto predikátu prvního řádu. Ačkoliv už ve středověku existovaly koncepce ukazující nepřiměřenost takovéto analýzy a vznikly uspokojivé analýzy alternativní, objevují se ještě v moderní logice 20. století konstrukce tohoto typu.

Nelze-li vyjádřit existenci ani redukcí na existenční kvantifikátor ani prostřednictvím predikátu prvního řádu, jsou v podstatě vyčerpány expresivní možnosti klasické predikátové logiky prvního řádu a řešení celého problému je třeba hledat za jejími hranicemi. Vypořádání se s problematikou analýzy tvrzení "to-a-to existuje" si za svůj cíl explicitně stanovují tzv. volné logiky. Nicméně nové možnosti se v této souvislosti otvírají především v modálních, resp. intenzionálních logikách díky jejich sémantice možných světů využívané především tzv. meinongovskými sémantikami.

Ukazuje se, že zvláště problematická je analýza těch tvrzení "to-a-to existuje", která obsahují vlastní jména. V případě existenčních tvrzení, která obsahují obecné pojmy, přináší totiž uspokojivé výsledky už i nejjednodušší analýza (tj. redukce na existenční kvantifikátor). Tato analýza sice není adekvátní, nicméně logická forma existenčních tvrzení, která je výsledkem této analýzy, je co do pravdivostních podmínek ekvivalentní s původními větami přirozeného jazyka.³ V případě vlastních jmen však tato analýza selhává – výsledná logická forma těchto tvrzení má pravdivostní podmínky zcela odlišné od pravdivostních podmínek původních vět přirozeného jazyka. Většina alternativních analýz existenčních výrazů proto začíná právě tímto problematickým případem – analýzou existenčních tvrzení obsahujících vlastní jména. Problematika vlastních jmen se tak v této souvislosti považuje za klíčovou.

³ tj. obojí (původní věta i její formalizovaný zápis) jsou pravdivé ve stejných možných světech

Adekvátní analýza a logická forma by však neměla nijak záviset na faktu, zda tvrzení "to-a-to existuje" obsahuje vlastní jméno či obecný pojem; měla by být společná oběma případům.

Shrnutí

Bylo řečeno, že cílem této práce je stanovit podmínky pro vhodnou logickou analýzu a formu tvrzení "to-a-to existuje", která by:

- odpovídala intuitivnímu pojmu existence
- zachovávala pravdivostní podmínky s existenčními tvrzeními obvykle spojované
- měla přijatelné deduktivní důsledky.

Mají-li být zachovány všechny tři tyto podmínky, musí být tato logická forma hledána za hranicemi klasické predikátové logiky prvního řádu.

Hledaná logická forma by neměla nijak záviset na tom, zda jsou v příslušném existenčním tvrzení použita vlastní jména či obecné pojmy. Ačkoliv totiž stávající analýzy existenčních tvrzení uvažují každý z těchto případů zvlášť, intuitivní pojem existence v nich použitý je pokaždé týž – jedná se o výskyt odpovídajících objektů v popisované skutečnosti. Tudíž by i adekvátní logická forma měla být jen jedna.

A konečně, adekvátní logická forma nesmí nijak záviset na tom, zda mluvíme o reálném, možném či fiktivním. Tj. hledaná logická analýza tvrzení "to-a-to existuje" by měla být nezávislá na kontextu a neměla by vycházet z žádných předběžných předpokladů či znalostí o tom, o čem mluvíme.

FILOSOFICKÁ ANALÝZA EXISTENCE

Ontologická rovina problému existence

Na první pohled se zdá, že problematika existence je otázkou ontologickou. Existenci běžně chápeme jako vlastnost předmětů, věcí ve světě naší smyslové zkušenosti; jako vlastnost, kterou se existující věci liší od věcí neexistujících. V tomto ohledu nás zavádí přirozený jazyk, neboť gramaticky výrazy vyjadřující existenci spadají do kategorie přísudku stejně jako běžné predikáty. Zdánlivá intuitivnost tohoto řešení pak je tím, co tuto otázku udržuje stále živou, navzdory tomu, že od počátku se nabízelo řešení zcela odlišné.

Je existence predikát?

Nejstarší logické analýzy tvrzení "to-a-to existuje" uvádějí existenci do souvislosti s predikací. Tato problematika byla nejčastěji formulována jako otázka, zda existence je či není predikát, a má historicky velice hluboké kořeny. Ve své podstatě je tato koncepce určitým dědictvím tradiční (aristotelské) logiky a metafyziky, které po dlouhou dobu ovlivňovaly i moderní pojetí logiky, logickou analýzu nevyjímaje.

Poprvé se tato otázka (takto explicitně zformulována) objevila u Kanta v Kritice čistého rozumu, v pasáži o ontologickém důkazu boží existence.⁴ Jeho odpověď je záporná a příslušná pasáž Kritiky se pak v následujících dvou letech stala předmětem živých diskusí různých logiků polemizujících o tom, zda existence je či není predikát. Ačkoliv Kantův text otevírá tuto diskusi pro moderní logiku,⁵ jedná ve skutečnosti o poslední slovo v dlouhé filosofické polemice,⁶ jež však již v moderní diskusi zohledňována není. To znamená, že pokusy o predikativní vyjádření existence v moderní logice dosti často znovu procházejí týmiž peripetiemi jako např. antičtí a především scholastičtí autoři.

Koncepce existence jakožto predikace je spojena s tradiční (aristotelskou) logikou a víceméně odpovídá intuitivní představě, že existence je to, čím se liší existující objekty od těch neexistujících, což na první pohled odpovídá způsobu, jakým slovo "existovat"

⁴ KANT, I.: *Kritika čistého rozumu* (B620-630 o nemožnosti ontologického důkazu Boží existence).

⁵ Po Kantovi se k otázce existence různí autoři vraceli skutečně především z logického hlediska a v souvislosti s ontologickým důkazem boží existence, nikoliv z hlediska čistě ontologického.

⁶ podrobně např. GILSON, E.: *Bytí a někteří filosofové*.

používáme v běžné řeči. Zároveň má tato koncepce oporu i v gramatické struktuře přirozeného jazyka, resp. v gramatické formě tvrzení "to-a-to existuje". Gramatická forma věty má totiž dvě základní složky – podmět (**to**, **o čem** věta vypovídá) a přísudek (**to**, **co** je větou o podmětu vypovídáno). Logická forma tradiční (aristotelské) logiky pak je bezprostředně odvozena právě z této formy gramatické – každý soud je tvořen dvěma pojmy: subjektem (vyjadřujícím podmětovou část věty) a predikátem (vyjadřujícím přísudkovou část věty), které jsou spojeny kopulou "je" (vyjadřující jejich spojení). V tvrzeních "to-a-to existuje" je existence vyjadřována slovesem "existovat", tj. tvoří přísudkovou (predikátovou) část příslušné věty.⁷

Proto se na první pohled zdá být jen přirozené, že je-li existence predikátem gramatickým, měla by být v logické formě existenčních tvrzení vyjadřována predikátem logickým.⁸

Koneckonců, v tvrzeních "to-a-to existuje" není existence tím, o čem se toto tvrzení vypovídá, nýbrž tím, co se těmito tvrzeními vypovídá. Takže existence musí být predikátem, protože subjektem být nemůže a jiné kategorie tradiční logika nezná. Na dlouhou dobu zůstal přehlédnut fakt, že význam tohoto (existenčního) predikátu se do jisté míry kryje s významem kopuly,⁹ což znamená, že se jedná o pojem mimo tyto dvě kategorie tradiční logiky.

Ontologicky jsou predikáty tradiční (aristotelské) logiky interpretovány jako vlastnosti jednotlivin; tj. jako jsoucno, které *nemůže být samo o sobě, nýbrž vždy na jiném*.¹⁰ Proto také existence jakožto gramatický predikát existenčních tvrzení vyjadřovaný predikátem logickým musela být v této tradici interpretována jako vlastnost, kterou se existující objekty (jsoucna) liší od těch neexistujících – moderně řečeno existence byla interpretována jako jednomístný predikát prvního řádu. Na první pohled se toto řešení zdá být i v souladu s intuitivním pojetím existence tak, jak výraz "existovat" užíváme v běžné řeči.

Historické koncepce existence jakožto predikátu se tedy zaměřily především na zachycení základních rysů a charakteristik této vlastnosti – na určení toho, v čem existence jakožto vlastnost jednotlivin (jsoucen) spočívá; na určení její podstaty. Pro všechny je

⁷ Pro tradiční logiku je typické ztotožnění gramatické a logické formy tvrzení.

⁸ srv. KNEALE, W.: *Is Existence a Predicate?*

⁹ Kopula, tj. spona subjekt-predikátových soudů původně vyjadřovala pouze spojení obou pojmů. V Aristotelově formulaci dokonce úlohu spony nehrálo sloveso "být" nýbrž sloveso "vypovídat se" – P se vypovídá o S. Postupně díky nahrazení slovesa "vypovídat se" slovesem "být" získala spona existenční důraz. Tento existenční důraz kopuly pak způsobuje problémy v tvrzeních čistě predikativních a to díky referenčnímu založení tradiční logiky a tzv. předpokladu neprázdných termínů. V tomto pojetí pak jsou tvrzení "to-a-to existuje" tvrzeními, která neobsahují predikát. Tvrdí pouze, že *s je/není*.

¹⁰ ARISTOTELES: *Druhé analytiky*, I 22 83b nebo ARISTOTELES: *Metafyzika*, V 7 1017a

společné to, že existence je vlastností jednotlivin, tedy jsoucna vyskytujících se ve světě okolo nás. Nelze říci, že se jedná o jsoucna smyslově vnímatelná, protože existence tu je přisuzována rovněž jsoucnům abstraktním. Nicméně i v tomto případě se jedná o existenci ve smyslu objektivní reality. Abstraktní entity nejsou sice součástí smyslově vnímatelné reality, nicméně pro myslitele této tradice existují v nějaké doméně abstraktních entit, jež je nedílnou součástí tohoto (aktuálního) světa.¹¹ Tento první pojem existence se tedy týká výhradně existence ve smyslu časoprostorové lokalizovatelnosti a jedinou skutečností, o které mluvíme, tu je aktuální svět.¹² Zjednodušeně lze říci, že se jedná o koncepci čistě extenzionální. Protože však tato definice existence je příliš obecná – cokoliv jsme schopni pojímat jako časoprostorově lokalizovatelné – snaží se jednotlivé koncepce tento příliš obecný pojem predikátu existence dále charakterizovat a upřesnit.

Existence a identita

*... jedna cesta, že jest a že vůbec nebytí není,
dráha to přesvědčení, neb ono provází pravdu;
druhá pak cesta, že není a že je nebytí nutné.
O této cestě ti říkám, že nelze ji poznati nijak,
neboť nejsoucí ani bys nepoznal – není to možno –,
ani je nevysloviť, vždyť myslit a být je totéž.¹³*

Tato Parmenidova filosofická báseň je považována za počátek metafyziky a tedy za počátek hledání odpovědi na otázku po tom, co existuje. Je v ní vyjádřen princip Parmenidovy nauky o povaze jsoucího (toho, co je) obvykle shrnovaný do tautologického motta: *jsoucí je, nejsoucí není*,¹⁴ který neříká nic jiného než, že *je to, co je*. Jedná se o vyjádření prostého faktu, že jsoucna buď jsou (existují) nebo nejsou (neexistují) a jiná možnost není; a že to, co není, nemůže být. Existovat znamená podle Parmenida totéž jako být jsoucnem; tj. být něčím jsoucím, něčím, co je; ale také, že nelze být něčím, aniž by vůbec bylo.

V duchu této nauky je konstitutivním prvkem každého jsoucna (všeho, co existuje) vlastnost být sebou samým, být totožný se sebou samým.¹⁵ Tato souvislost reálnosti se

¹¹ Protože se často jedná o myslitele věřící, používají v tomto kontextu termín "stvořený svět". Koneckonců, i moderní termín "aktuální svět" je dědictvím této tradice – aktuální svět je svět, který byl aktualizován, uskutečněn neboli stvořen.

¹² Byť představa toho, co všechno k tomuto aktuálnímu světu patří, byla značně odlišná od dnešní.

¹³ PARMENIDES: *Zlomek B2 a B3 z Prokla, Klementa aj.*

¹⁴ srv. KIRK, G. S. – RAVEN, J. E. – SCHOFIELD, M.: *Předsokratovští filosofové*, str. 318 – 320.

¹⁵ ... *byť sebou samým podle sebe samého* (PLATON: *Parmenides*, 158d)

sebetotožností a jednotou je od počátků základní charakteristikou existence. Plyne ze zkušenosti, že vše to, co existuje, je samo sebou; je se sebou totožné; a je jedním (něčím vnitřně jednotným).¹⁶ Sebetotožnost je tedy základním znakem a podmínkou bytí. Jedná se však o podmínku nutnou, nikoliv dostačující.

Parmenides se tedy jako první v dějinách filosofie pokusil uchopit bytí. Být pro něj znamená být jedním, stále stejným a se sebou totožným. Rozvineme-li však tuto charakteristiku bytí do všech jejích důsledků, dospějeme k absurdním závěrům vylučujícím pohyb a změnu.¹⁷ Definice bytí pouze jako sebetotožnosti je příliš široká. Vše, co je myslitelné, totiž tvoří jednotný a smysluplný celek. Ale ne vše, co je myslitelné a vnitřně jednotné, také skutečně existuje.

Existence a esence

Platon, a později Aristoteles, zúžili tuto Parmenidovu definici bytí jako sebetotožnosti. Platon definoval bytí jako bytí sebou samým. Aristoteles pak tuto představu dále akcentoval – být znamená být něčím. Bytí věcí spočívá v jejich podstatě, v tom, *čím věc je*.¹⁸

Jsoucno je tedy to, co je sebou samým, a jako takovému mu nelze rozumět jinak než jako jednotě. Tato jednota jsoucna je zachycena pojmem. I tento poznatek najdeme už u Parmenida, který řekl, že *myslet a být je totéž*,¹⁹ resp. že *toutéž věcí je myslit a myslit, že jest*.²⁰ Znamená to, že být poznatelný a být objektem (jsoucnem) je jedno a totéž. Na tuto Parmenidovu charakteristiku existence pak navázal především Platon. Úvahy o pojmovém uchopování jsoucna jej však dovedly až k učení o idejích, které v kontextu této práce není relevantní. Velice důležitý však je vliv, který měla Platonova pozornost věnovaná pojům na jeho žáka Aristotela.

Také Aristoteles, v duchu Platona, považuje za určující prvek jsoucna jeho jednotu a totožnost se sebou samým. Jsoucno je jsoucnem (je jsoucí) proto, že je tím, čím je, (a není tím, čím není). Úkol, který si Aristoteles stanovil, je odhalit, co v konkrétní (existující) věci činí tuto věc existující. Podle něho existovat znamená totéž, jako být v uskutečnění (být

¹⁶ *Každé jednotlivé ze jsoucna zůstává v sobě samém sebou samým.* (PLATON: *Faidon*, 78d)

¹⁷ PARMENIDES: *Zl. B7a8 ze Sexta, Simplicia aj.*

srv. KIRK, G. S. – RAVEN, J. E. – SCHOFIELD, M.: *Předsokratovští filosofové*, str. 323-325 a 326.

¹⁸ "ti esti" či "to de ti"; srv. ARISTOTELES: *Kategorie 5* nebo ARISTOTELES: *Metafyziky V 8*.

¹⁹ PARMENIDES: *Zlomek B2 a B3 z Prokla, Klementa aj.*

²⁰ PARMENIDES: *Zlomek B7 a B8 ze Sexta Simplicia.*

skutečný). A to je totéž jako být něčím. Tedy, podle Aristotela, pravým bytím věci je to, čím věc je – tj. esence (podstata) tohoto jsoucna. Věci existují nejen proto, že jsou totožné samy se sebou a že jsou jedním, ale hlavně proto, že *jsou tím, čím jsou*.

Esenci (podstatu) jsoucna poznáváme (v duchu této tradice) rozumem a vyjadřujeme pojmem. Myšlení tu je s bytím tedy spojeno stejně jako pojem se jsoucnem. Tato koncepce vychází z představy, že naše myšlení (jazyk) je obrazem světa okolo nás. Vše, co existuje, je také myslitelné. Na druhou stranu však vše, co jsme schopni vyjádřit pojmem, jsme nuceni pojímat jako jsoucno a to již odporuje běžné zkušenosti. Tedy být něčím, je (vedle identity) jen další nutná a nikoliv postačující podmínka existence.

Existence a predikace

Právě fakt, že esence (soubor vlastností, které činí věc tím, čím je, a které posléze vyjadřujeme pojmem) sama o sobě nestačí k tomu, aby věc existovala, vedlo k predikativnímu pojetí existence. Existence není strukturální součástí esence jsoucna, je něčím, co je esenci vnější a teprve jejím přidáním k esenci vzniká jsoucno. Esence sama o sobě je pouhou možností a nikoliv celým jsoucnem. Středověká filosofie pak je dějištěm, na němž se odehrávaly spory o charakteristiku takto přidávané existence – a sice, zda se jedná o akcident (vlastnost přidávanou k esenci), modus (způsob bytí esence) nebo akt (činnost vykonávaná esencí).²¹

V souvislosti s touto diskusí došlo i k posunu v užívání slova "jsoucno". Zatímco v původní tradici má výraz "jsoucno" jednoznačně existenční význam – jsoucno je to, co je – stává se tento výraz ve scholastické diskusí označením pro to, co může být – jsoucno je *to, čemu neodporuje být*.²² Jsoucnem, resp. možným jsoucnem, se stává vše, co je možné, a možné je poprvé definováno jako bezesporně myslitelné. Jestliže v původní diskusí pak existence byla tím, čím se jsoucno lišilo od nejsoucna, v diskusích vrcholné scholastiky je existence vlastností, kterou se liší možná jsoucna od jsoucnen skutečných (uskutečněných, aktualizovaných).²³

²¹ Podrobně GILSON, Etienne: *Bytí a někteří filosofové*.

²² SUAREZ, F.: *Metaphysicae disputationes*, disp. II 4,8.

²³ Zajímavá je paralela ve vývoji pojetí logických individuí v moderní sémantice, která od Russellova robustního realismu přes Wittgensteinův a Carnapův aktualismus došla až k představě neexistujících (pouze možných) – a dokonce i nemožných – individuí resp. objektů.

Středověká filosofie dále pokračovala v rozvoji a podrobnějších analýzách Aristotelova pojetí, které vyústilo ve dvě protichůdné pozice. První z nich, reprezentovaná především Avicennou a Dunsem Scotem, zastávala stanovisko, že existence je něčím přidaným k substanci (podstatě) jsoucna. Tato představa existence odpovídá i intuitivnímu pojetí, že existující jsoucno se čímsi liší od jsoucna pouze možného. Avicenna proto přímo tvrdil, že existence je vlastností připojenou k esenci, zatímco Duns Scotus ji pokládal pouze za modalitu esence. Druhý extrém středověké interpretace Aristotela představoval esencialismus, který zastával stanovisko, že celou realitu jsoucna tvoří pouze a jenom jeho esence (podstata, substance); že esence sama o sobě vytváří a konstituuje reálnost. Bytí je proto ničím. Esence sama o sobě však reprezentuje jsoucno pouze jako možné a odtud také pramení hlavní omyl esencialismu. Esence je totiž totožná s pojmem a nikoliv se jsoucnem (realitou). Z tohoto důvodu byl také v esencialismu změněn význam slova "jsoucno". Jsoucno je nadále chápáno nikoliv jako to, co je jsoucí, ale jako *to, čemu neodporuje být jsoucím*.²⁴ Takováto definice už není tak široká, jako Parmenidova, nevztahuje se už úplně na vše, ale pouze na to, co je (bezesporně) myslitelné. Zahrnuje však vše, co je možné, a nikoliv pouze to, co existuje.

Existence není predikát

Vedle tohoto dominantního predikativního pojetí existence se však již od počátků nabízelo řešení zcela odlišné, překvapivě vycházející ze stejného kořene, a sice z Aristotela. Ačkoliv je jsoucno a tedy i bytí (existence) podle Aristotela ústřední otázkou první filosofie a tedy i hlavním tématem jeho *Metafyzik*, nepředkládá vlastně žádnou ucelenou koncepci existence jako takové.²⁵ Nicméně v sedmé kapitole druhé knihy jeho *Druhých analytik* se k tomuto tématu přeci jen něco dočteme:

*Existence však není podstatou ničeho; neboť existence není rod.*²⁶

Tímto strohým prohlášením je existence vyloučena z kategorie predikátů.

Podobně jako Kantovo prohlášení z *Kritiky čistého rozumu* rozpoutalo živou debatu v moderní filosofii analytického zaměření, tak i toto Aristotelovo konstatování našlo širokou odezvu v diskusích scholastických metafyziků snažících se ukázat, že existence přeci jen nějakým predikátem je. Zcela odlišné řešení však nabízí Aristotelův zanícený komentátor -

²⁴ WOLF, Christian: *Ontologia*, čl. 134.

²⁵ pochopitelně s výjimkou analýzy v kolika významech se používá sloveso "být" v *Metafyzika*, IV 2

²⁶ ARISTOTELES: *Druhé analytiky*, II 7 92b (distinkce co je a že je – tamtéž)

Tomáš Akvinský. Ten tuto tématiku rozvinul způsobem, který sice u Aristotela přímo nenajdeme, nicméně jedná se o řešení veskrze aristotelské. Stručně řečeno je existence dle Tomáše Akvinského aktem uskutečnění substance a jakožto akt není predikátem a nemůže být pojmově uchopena:

...bytí samo je ze všech nejdokonalější, neboť ke všemu se má jako uskutečnění. Neboť nic nemá uskutečnění, leč pokud jest, a tak bytí samo jest uskutečnění všech věcí.²⁷

Základem aristotelské ontologie je koncepce strukturovaného jsoucna – v každé věci jsou dvě ontologicky od sebe zásadně odlišné složky – substance neboli podstata (soubor vlastností, jež způsobují, že věc je tím, čím je) a akcidenty (čili další vlastnosti, jež této věci náležejí nad rámec její podstaty). Hledáme-li místo existence v této struktuře, nemůžeme říci, že by se skutečná věc skládala ze své podstaty, k níž je přidána existence. Takové pojetí by existenci chápalo jako "něco", což odporuje její povaze, neboť existenci nejsme schopni pojímat samostatně bez toho, čeho je to existence, tj. nezávisle na nositeli a jako zcela samostatný předmět vůbec.²⁸ Proto podle Tomáše existence není jednou z vlastností mezi ostatními vlastnostmi věci. Protože však věcem přísluší, nezbyvá než, že musí nějak náležet k její podstatě.

Ani podstata sama o sobě není u Aristotela nerozlišená – skládá se z první látky a substanciální formy. Žádná z těchto složek však neexistuje sama o sobě, existující věc vzniká až jejich spojením.²⁹ Až posud je Akvinského učení totožné s Aristotelovým. Nyní však přistupuje řešení, které již je čistě Tomášovo, ačkoliv se v podstatě jedná jen o domyšlení aristotelského rozlišení mezi bytím v možnosti a bytím v uskutečnění a lze jej zrekonstruovat v následující podobě:

... není-li první látka schopna samostatné existence, znamená to, že s ní existence nemůže být totožná. Totéž však platí i o substanciální formě, ani s ní – není-li schopna samostatné existence – nemůže být existence totožná. Není-li však existence totožná ani s první látkou ani se substanciální formou, není totožná ani se substancí, protože substance je pouze a právě toto dvojí, první látka a substanciální forma. Substance však narozdíl od svých složek samostatné

²⁷ AKVINSKÝ, T.: *Teologická suma* I 4 1 ad3.

²⁸ Na první pohled se zdá, že ve stejné situaci jsou i jiné abstraktní predikáty, či relace, které rovněž nemohou být samy o sobě, pouze na jiném. Např. relace *být větší*. Přesto však jsou v tomto ohledu na věci jisté charakteristiky, podle kterých umíme rozhodnout, zda jim tento predikát přísluší či nikoliv (v tomto případě jisté charakteristiky rozměrové). V případě existence však žádný takový znak na věci není. Resp. nedává smysl, abychom prostřednictvím nějakého znaku rozlišovali existující věci od těch neexistujících.

²⁹ pro zajímavost srv. WITTGENSTEIN, L.: *Tractatus Logico-Philosophicus* 2.0... – spojení předmětů, vztah předmětu a stavů věcí, ontologický statut stavů věcí

existence schopna je: to znamená, že jí existence nějakým způsobem náleží, ovšem nikoli jaké něco s ní totožného, nýbrž něco s ní spojeného, ale od ní přece jen odlišného. Pokud jde o způsob spojení, přichází v úvahu pouze spojení akту s potencií. Substance je totiž jakási potence, která může být i nebýt, kdežto to, čím spíše je, než není, je právě existence. Je-li tomu tak, je existence akт a to akт existování ... akт bytí (actus essendi).³⁰

To jsou důvody, které Tomáše Akvinského vedou k tomu, aby nejprve odmítl, že by existence mohla být jednou z vlastností, jež přísluší jsoucnu, a poté, aby odmítl i to, že by mohla být částí podstaty jsoucen. Existence je tedy podle něj činnost, konání. To, co činí věci skutečnými, není *obsahová plnost podstaty*³¹ jako u Platona, nýbrž akt bytí – nepostižitelný fakt existence.

Pro Tomáše Akvinského je tedy existence to, co přichází jako první v každé věci a co působí, že věc je jsoucnem a nikoliv pouze neaktualizovanou (potencionální) esencí:

Bytí je nejobecnější ze všech účinků, je to účinek první a ze všech nejobecnější³²

Prvním účinkem je, že jsou; tento účinek je předpokládán všemi ostatními a nepředpokládá žádný jiný.³³

Celkové vypracování postavení a role tohoto aktu bytí jakožto prvního účinku každé věci je u Akvinského pochopitelně dále a podrobněji rozpracováno; to však již není pro potřeby této práce důležité. Zásadně nové poznatky, se kterými tu Tomáš Akvinský přichází, byly popsány:

- jednak, existence je akt a nikoliv vlastnost věcí,
 - a jakožto akt je existence pojmově neuchopitelná
- dále, tento akt je první a předchází všechny ostatní činnosti této věci
 - a jakožto takovýto akt je existence od věci neoddělitelná

První poznatek vede na Kantovu koncepci existence jakožto relačního predikátu stojící v pozadí meinongovských sémantik, druhý pak na učení o existenční presupozici, nacházející svůj výraz především ve volných logikách. V žádném případě se tu netvrdí vědomá souvislost mezi Akvinským, Kantem a zmiňovanými moderními logickými systémy. Nicméně vzájemná spřízněnost a podobnost výchozí motivace tu je.

³⁰ SOUSEDÍK, S.: *O jsoucnu a bytí*, str. 13-14.

³¹ NOVOTNÝ, F.: *O Platonovi*

³² AKVINSKÝ, T.: *Questiones disputationes de po potentia*, q.III art.7 resp.

³³ AKVINSKÝ, T.: *Questiones disputationes de po potentia*, q.III art.4 resp.

Metafyzika Tomáše Akvinského představuje kompromis mezi oběma extrémními stanovisky středověké filosofie a je pravděpodobně také nejbližší původnímu Aristotelovu pojetí. Tomáš Akvinský nepovažoval existenci ani za vlastnost esence, ani za nic. Bytí je podle něj akt seberealizace esence. Protože je aktem, nemůže být pochopitelně ani vlastností ani ničím. Bytí není součástí struktury jsoucna, protože tuto strukturu realizuje.

To znamená, že vypovídat existenci jako predikát jednotlivin je zcela nesmyslné, protože pak by se jednalo o predikát univerzální a triviální. Aby něco vůbec mohlo být jednotlivinou, musí již být. Tvrzení o existenci tu je tedy redundantní. Vyslovit takové tvrzení dává smysl teprve v okamžiku, kdy se přestaneme vztahovat pouze k aktuálnímu světu a jeho faktům, a začneme uvažovat i možné stavy věcí, abstraktní objekty a fikci. V ten moment se ale výpovědi typu "to-a-to existuje" přestávají vztahovat výhradně k aktuálnímu světu a začínají cosi vypovídat o našem pojmovém uchopení této skutečnosti. To, co se těmito tvrzeními vypovídá, již není vlastnost jsoucna, nýbrž vlastnost našich pojmů a jejich vyjádření v jazyce.

Přechod od ontologie k epistemologii

David Hume

Nezatíženo scholastickou terminologií a teologickými aspekty najdeme řešení prakticky totožné s Tomášovým ve spisu a *Treatise of Human Nature* Davida Huma. Podle něj každou představu nebo ideu, kterou máme, pojmáme jako existující:

Každá idea, kterou tvoříme, je ideou jsoucna³⁴

Na základě tohoto faktu, říká dále Hume, vznikla idea bytí i jistota, že něco existuje. Protože není žádná idea ani představa, které bychom nepřisuzovali existenci, musí být idea existence buď odvoditelná z naší představy a spojená s každým vnímáním předmětu, anebo musí být totožná s ideou vnímaného objektu. Ale protože každou představu i ideu uvažujeme jako existující, existence od nich nemůže být oddělena. Tedy existence je vždy spojená s ideou toho, co je pojmáno jako existující, a nikoliv se jsoucnem samým.

Podobná úvaha vedla ve 13. století Tomáše Akvinského k tomu, aby řekl, že existence musí patřit k substanci jsoucna. Posun, ke kterému mezi oběma mysliteli došlo, je v rovině, na které o daném problému uvažují. Pro Tomáše Akvinského je existence problémem ontologickým. Zkoumá strukturu a podstatu jsoucen a hledá místo existence v této struktuře. Existence však je pro něj především tím, co přísluší skutečným jsoucům, co činí tato jsoucna reálnými. Pro Davida Huma se už ale problém existence přesouvá do roviny epistemologické. Existenci nezkoumá v souvislosti se jsoucnými a jejich podstatou, nýbrž v souvislosti s tím, jak jsoucna poznáváme – existenci Hume připisuje ideji jsoucna, tedy jeho pojmovému uchopení. Existence je pro něj něčím, co už nevypovídáme o jednotlivinách samých, ale spíše o pojmech těchto jednotlivin. Existence je to, co odlišuje ideje reálných jsoucen od idejí objektů čistě smyšlených.

Podle Huma tedy vše, co pojmáme, pojmáme jako existující. Každá idea, kterou máme, je ideou jsoucna. Předmět chápaný sám o sobě a chápaný jako existující se od sebe nijak neliší. Idea existence, je-li spojena s ideou kteréhokoli objektu, k ní nic nepřidává.

Nemáme žádnou abstraktní ideu existence, odlišitelnou a oddělitelnou od ideje jednotlivých předmětů...³⁵

³⁴ HUME, David: *A Treatise of Human Nature*, Book I, Part II, Section VI, str. 67

Existence tedy není nic, co by bylo nějak přítomno v jednotlivinách jako takových, ale cosi, co přisuzujeme až idejím, které o těchto jednotlivinách máme. Proto je idea nějakého objektu pojímaného jako existujícího a idea téhož objektu pojímaného jako neexistujícího pokaždé ideou téhož objektu. To, co se liší, totiž není předmět ideje, ale sama idea. Podrobněji rozpracovánu pak tuto koncepci nacházíme u Kanta.

Immanuel Kant

V souvislosti s Kantem a problémem existence se standardně zmiňuje pasáž z *Kritiky čistého rozumu* pojednávající o nemožnosti ontologického důkazu Boží existence,³⁵ kde Kant argumentuje, že a proč existence nemůže být reálným predikátem. Poněkud opomenuty však v tomto kontextu zůstávají stránky bezprostředně následující za slavným příkladem se stříbrnými tolary.

Kant pod vlivem Huma tvrdil, že příčinné vztahy mezi jsoucný a jejich danost nelze převést na analytické vlastnosti abstraktních pojmů. Pojmy nejsou přirozeně se jsoucný totožné, protože vyjadřují pouze jejich možnost. Vystihují jejich podstatu (co věci jsou), ale nikoliv jejich realitu (že jsou). Přesto je ale Kant ještě přesvědčen, že tyto pojmy jsou to, co nám umožňuje mluvit přímo o jsoucnech. A třebaže narozdíl od svých předchůdců již mezi pojmy a esencemi důsledně rozlišuje a uvědomuje si, že na obou těchto úrovních (jsoucen a pojmů) jsou zvláštní vztahy, které na té druhé rovině nefigurují, je stále ještě přesvědčen, že každý takový vztah musí mít v té druhé rovině ekvivalent – zvláštní vztahy mezi věcmi lze reprezentovat speciálními vztahy mezi pojmy a naopak.

Kant si tedy klade otázku, zda existence něco přidává k možnosti (tak jak je vyjádřena pojmem) a co to je. Podle něj je nutné rozlišovat mezi tím, co klademe, a jak to klademe. To, co je kladeno, je v obou případech (v možnosti i v realitě) identicky stejné. Je to esence (podstata) jsoucná. Avšak tato esence je pokaždé kladena jinak. V možnosti se kladou vztahy všech určení dané esence k určitému subjektu, zatímco v existenci klademe sám subjekt spolu se všemi určeními, které jej konstituovaly jako možný. To, co existence přidává k něčemu možnému je proto sám subjekt pojímaný ve své absolutní realnosti. Jestliže to, co se přidává k esenci možnému jsoucná, když se tvrdí jeho existence, je pouze to, jak je esence kladena, pak se k ní nepřidává nic. Je-li něco možnému kladeno jako reálné, není kladeno něco jiného,

³⁵ HUME, David: *A Treatise of Human Nature*, Appendix, str. 623

³⁶ Kantův spisek *Jediný možný základ důkazu Boží existence* věnující se témuž tématu podrobněji zůstává v kontextu analytické filosofie opomíjen.

nýbrž totéž. To, co je kladeno jako existující, je pouze více kladeno než to, co je kladeno pouze jako možné. Existence totiž k esenci skutečně nic nepřidává.

Tvrdíme-li existenci nějakého subjektu, nepřidáváme k jeho pojmu žádný nový predikát. Pouze klademe samotný subjekt se všemi jeho určeními. Subjekt je kladen jako samostatný (existující) předmět ve vztahu k našemu pojmu. Proto musí jak předmět tak i jeho pojem obsahovat přesně totéž. Kdyby totiž k pojmu (vyjadřujícímu čistě možnost) v existenci přistoupilo navíc cosi nového, znamenalo by to, že předmět obsahuje víc, než pojem, který ho vyjadřuje; čili pojem by nebyl přiměřeným pojmem svého předmětu.

Skutečný předmět neobsahuje nic víc než to, co bylo pouze možné. Zatímco však možnost vyjadřuje pouze pojem předmětu, skutečnost vyjadřuje předmět a jeho kladení. Skutečný předmět není totiž v pojmu obsažen analyticky, ale přistupuje k němu prostřednictvím soudu synteticky. Samotný pojem se tím však nijak nezmění (nezvětší). Skutečné a možné tedy (co do svého pojmu) obsahují totéž. Přesto možné, ač je určeno přesně týmiž (reálnými) predikáty, něco postrádá. Narozdíl od skutečného totiž možný předmět nelze poznat zkušenostně (aposteriorně).

Neboť pojem myslí se předmět pouze jako shodný s podmínkami možné empirické existence vůbec, existenci se však myslí jako v kontaktu celé zkušenosti obsažený; neboť spojením s obsahem celé zkušenosti pojem předmětu ani v nejmenším se nerozmnoží, ale naše myšlení obdrží skrze něj o jeden možný vjem více. (B 629)

Reálnost je dána ve smyslovém názoru a je poznávána rozvažováním. Existence klade předmět jakožto reálný předmět myšlení odpovídající smyslové intuici dané skutečnosti. Existence je jednou ze tří modalit jsoucnosti:

- Možné – to, co shoduje s formálními podmínkami zkušenosti
- Reálné – to, co je ve shodě s materiálními podmínkami zkušenosti
- Nutné – to, čeho shoda s reálným je určena univerzálně

Kategorie modalit mají tu zvláštnost, že ani v nejmenším neurčují předmět, ani nerozšiřují pojem, k němuž jsou přiřazeny jako predikáty, nýbrž vyjadřují pouze jeho vztah k poznávací schopnosti.

Hlavní přínos Kantova výkladu je v uchopení a vyjádření skutečnosti, že existence nepřináleží k pojmu (esenci) jsoucna, ale jsoucnu samému. Možné a existující (jsoucno) jsou co do svého pojmu (co do své esence) jedno a totéž. Není mezi nimi žádný pojmový rozdíl. Skutečné jsoucno je však narozdíl od pouze možného začleněno do celku zkušenosti

a poznání. Existence je něco, co lze poznat jen ve zkušenosti, protože (pouze v ní) je existence dána.³⁷ Existence tedy nespadá do žádné z kategorií (naopak sama je kategorií) a proto nelze uvést žádný znak, který by ji odlišil od čisté možnosti.

Podle Kanta tedy tvrzení o existenci nějakého předmětu nepřidává vůbec nic k pojmu toho, o čem je existence vypovídána. Existence může být přidána k pojmu libovolného předmětu stejně jako mu může být odebrána, aniž se tím tento pojem v nejmenším změnil. Existence je sice něčím, co k věci nějak náleží, nemění však nijak to, čím věc už je. Tvrzení "to-a-to existuje" má totiž jedinou funkci – postulovat reálnost. Proto není pro Kanta analytickým soudem, ale soudem syntetickým, který naše poznání rozšiřuje. Existence v těchto tvrzeních není reálným (tj. určujícím) predikátem, ale zasazením předmětu do kontextu a celku zkušenosti.³⁸

Pokud by výraz "existovat", který v tvrzení "to-a-to existuje" vyjadřuje existenci, byl reálným predikátem,³⁹ musel by být součástí charakteristiky příslušné jednotliviny a určovat ji. Tvrzení "to-a-to existuje" však vypovídá pouze že věc je, nikoliv co (čím) je. Jedná se tedy o čistě relační predikát, kterým je předmět zařazen do *souvislosti zkušenosti*, a který vyjadřuje jeho *vztah k mému myšlení jako celku* (B629).⁴⁰ Nelze jej užívat k určení nějakého objektu, a proto nemůže být reálným predikátem. Tvrzení "to-a-to existuje" jsou tedy syntetickými soudy a existence v nich není reálným predikátem. Existence jakožto predikát syntetického soudu je proto přidávána k pojmu subjektu, aniž by byla reálným predikátem. Existence je totiž k pojmu subjektu sice přidána, ale (narozdíl od reálných predikátů) tento pojem dále nerozšiřuje.

Tvrzení (soud) o existenci nějaké jednotliviny tedy k pojmu této jednotliviny (subjektu soudu) něco přidávají, ale nerozšiřují jej, protože pouze postulují subjekt jako *jsoucí objekt, který stojí v relaci vůči mému pojmu*. (B 627)

³⁷ Kantův důraz na zkušenost v souvislosti s existencí je zapříčiněn tím, že v zásadě uvažuje pouze o jsoucnech jakožto věcech, tj. objektech spadajících do první aristoteléské kategorie podstaty. Neuvažuje v této souvislosti o atributech, ani o abstraktních objektech. Nicméně jeho definici existence jakožto začlenění do celku zkušenosti a poznání lze i v těchto případech uplatnit bez rozdílu.

³⁸ Zkušenost v tomto případě není míněna pouze jakožto smyslová zkušenost, ale spíše jakožto souhrn veškerého poznání - empirického i racionálního.

³⁹ v Kantově pojetí reálný predikát je specifickým druhem predikátu odpovídajícím v podstatě jednomístným predikátům prvního řádu.

⁴⁰ srv. CAMPBELL, R.: *Real Predicates and "Exists"*.

Ačkoliv výše popsané Humovo a Kantovo řešení v sobě obsahuje určitý posun celé problematiky z roviny ontologické do roviny epistemologické, není to posun úplný. Ideje resp. pojmy jsou pro ně stále těsně a bezprostředně spojeny se jsoucný, která reprezentují. Vše, co platí na úrovni jsoucen, má svou obdobu i na úrovni pojmu. Ačkoliv se tedy jedná o posun z roviny ontologické do roviny epistemologické, je to posun pouze metodologický – úvahy o pojmech reprezentují to, jak to je ve skutečnosti se jsoucný. Jediný důvod, proč oba zkoumají pojmy a nikoliv věci je v tom, že pojmy nám jsou, narozdíl od věcí, bezprostředně dány. Tyto pojmy však pro ně oba jsou stále jen prostředkem, jak poznat skutečná jsoucná.⁴¹ Tato jsoucná (ve smyslu jednotlivin aktuálního světa) jsou však pro ně oba stále ještě těmi jedinými objekty, o kterých mluvíme.

⁴¹ v Humově případě věci samy o sobě, v Kantově pouze jak jsou věci pro nás.

Epistemologická rovina problému

Můžeme říci, že prvním myslitelem, který skutečně provedl "epistemologický" obrat je Bernard Bolzano. Ačkoliv i pro něj jsou pojmy⁴² především nástrojem pro mluvení o vnějších jsoucnech, uvědomuje si na druhou stranu, že jsou vlastnosti pojmů (představ o sobě), které nelze redukovat na ontologické vlastnosti jsoucen. Existence už jej zajímá nikoliv jako ontologický problém, ale právě jako znak charakteristický pro určitou skupinu pojmů a pro určitý způsob poznávání.

Všimněme si, že ve všech výše uvedených ontologických řešeních problému existence se objevuje něco společného:

- Duns Scotus – Existence není reálně odlišná od esence, je její modalitou.
- Tomáš Akvinský – Existence není žádnou samostatnou (odlišitelnou) částí esence, nýbrž je aktem uskutečnění této esence.
- David Hume – Nemáme ideu existence odlišitelnou od existující věci.
- Immanuel Kant – Existence k pojmu věci nic nepřidává.

Tato neoddělitelnost existence od jsoucna, resp. její neuchopitelnost jakožto samostatného charakteru ukazuje, že celý problém existence není problémem ontologickým. Ve struktuře jsoucna není existence jeho konstitutivním prvkem. Pro logickou analýzu to znamená, že nedává dobrý smysl analyzovat existenční výrazy jako jednomístné predikáty prvního řádu. To, že existence k pojmu věci nic nepřidává, že je pojmově neuchopitelná v podstatě znamená, že náš pojem existence není obrazem nějaké samostatné entity, jež by se nacházela ve jsoucnech aktuálního světa. Existence k jsoucnu sice přistupuje z vnějšku, ale není dříve ani později, nýbrž vždy s ním a nikdy sama o sobě. Slovy Tomáše Akvinského, je existence aktem uskutečnění esence, což znamená, že je v aktuálním světě univerzálně přítomná.

⁴² Bolzano sám v tomto kontextu neužívá termín "pojem", ale "představa o sobě".

Představa je tedy v tomto významu obecné jméno pro jevy naší mysli, jejichž zvláštní druhy označujeme názvy vidění, slyšení, cítění, vnímání, představování si, myšlení apod., pokud to jenom nejsou soudy nebo tvrzení. ... představou o sobě již rozumím něco, co nelze hledat v oblasti skutečnosti a co tvoří nejbližší a bezprostřední látku subjektivní představy. Tato objektivní představa nepotřebuje žádného subjektu, který si ji představuje, nýbrž existuje, ne sice jako něco jsoucního, ale přece jenom jako jisté něco, i kdyby neměla být uchopena ani jedinou myslící bytostí. ... Objektivní představa, kterou označuje nějaké slovo, pokud jenom není mnohoznačné, je právě proto jenom jediná, ale subjektivních představ, které toto slovo vyvolává, existuje bezpočet ... (BOLZANO, B.: Vědosloví. § 48)

Termínem "pojem" pak Bolzano označuje zvláštní druh představ o sobě a sice takové, které v sobě neobsahují názor (tj. nemají empirický obsah). Proto náš obecný termín pojmu odpovídá spíše jeho termínu "představy o sobě". V tomto významu bude také termín "pojem" v následující Bolzanovské pasáži užíván.

Z epistemologického hlediska pak je existence tím, co odlišuje aktuální svět od světů neaktualizovaných. Řečeno Kantovými slovy, jedná se o zařazení předmětu pojmu do celku zkušenosti; resp. o odlišení pojmového uchopení aktuálního světa od pojmových uchopení neaktualizovaných (pouze možných). Oba, Akvinský i Kant, však stále ještě mluví o jsoucnech či aktuálním světě a existence je pro ně primárně ontologickým pojmem, byť Kant (oproti Akvinskému) již k tomuto problému přistupuje prostřednictvím epistemologických a nikoliv ontologických kategorií.

Bernard Bolzano

Bernard Bolzano si narozdíl od svých předchůdců jako první uvědomil, že mluvíme-li o existenci, nepřisuzujeme ji jsoucnům. V tomto případě je takováto výpověď zcela zbytečná, neboť jsoucna prostě jsou a takové tvrzení by bylo svou triviálností vlastně nesmyslné. To, k čemu se v tvrzeních "to-a-to existuje" vztahujeme nejsou vnější objekty, ale naše pojmy (představy o sobě).

Budiž mi proto dovoleno nazývat výroky nebo tvrzeními předmětnosti... Všechny věty, jejichž jazykový výraz má formu "Existuje A", jako např. "Existuje bůh", "Existuje nejvyšší mravní zákon", "Existují tělesa ohraničená čtyřmi stejnými stěnami" apod. ...⁴³

Pravý smysl takových vět je tedy zřejmě jen ten, že představa A má odpovídající předmět. A jen v případě, kdy leží již v představě a samé, že předmět jí odpovídající skutečně existuje, jako např. u pojmu boha, je věta "A existuje" ne snad totožná, avšak ekvivalentní s větou "A má existenci".⁴⁴

Prostřednictvím tvrzení "to-a-to existuje" zpravidla ujišťujeme ostatní, že pojmy, které užíváme, užíváme k mluvení o aktuální skutečnosti; že jejich prostřednictvím mluvíme o aktuální skutečnosti a nikoliv o pouhé možnosti či fikci; chceme vymežit, co všechno patří k aktuálnímu světu. Tento význam existenčních výrazů pak Bolzano modeluje jako "předmětnost představy".⁴⁵

Východiskem Humových tezí, že existence k ideji předmětu nic nepřidává a že existence není od věci oddělitelná, je postřeh, že každá idea, kterou máme je ideou věci jakožto existující – vše, co pojmáme, pojmáme jako existující. Bolzano tento postřeh dále

⁴³ BOLZANO, B.: *Vědosloví*. §137

⁴⁴ BOLZANO, B.: *Vědosloví*. §137

⁴⁵ podrobně BOLZANO, B.: *Vědosloví*. § 137, 138 a 146

rozvedl: jestliže každý pojem (představa o sobě) klade svůj předmět jako existující, pak každý soud přirozeně tvrdí existenci toho, o čem mluví.

Jdu však ještě dál a pravím, že ani věty formy "Určité a má b" nebo "Určitá a jsou B" nebo "Nějaká, některá a jsou též B" nejsou v podstatě ničím jiným než výroky předmětnosti.⁴⁶

Bolzano je tedy první, kdo částečné soudy tradiční logiky interpretuje existenčně.⁴⁷ Do té doby vyjadřovaly soudy pouze vztahy mezi pojmy. Touto interpretací však soudy tradiční logiky získaly tzv. existenční důraz.⁴⁸ a teprve nyní se problém tvrzení "to-a-to existuje" stává skutečně závažným. Pro Bolzana se tvrzení "to-a-to existuje" stávají prostředkem jak odlišit tvrzení o pouhých vztazích mezi pojmy (našimi představami o sobě) od tvrzení pojednávajících o mimojazykových objektech.

Pojem pojmu

Je třeba si uvědomit, že u Bolzana dochází rovněž k proměně pojmu "pojem". Bolzanův pojem⁴⁹ již není aristotelský – nejedná se o prostý souhrn charakteristik, co je věc. Bolzanův pojem (představa o sobě) je strukturovaný – zahrnuje nejen vlastnosti věci, ale i její strukturu, způsob, jak jsou jednotlivé složky ve věci spojeny.

Velmi pozoruhodnou vlastností, která přísluší většině představ o sobě, i když ne všem, je to, že se skládají z částí. ... A sumu částí, z nichž se daná představa o sobě skládá, nazýváme pak obvykle jedním slovem také jejím obsahem. Každá složená představa má tedy bezesporu také obsah.

Protože se tímto obsahem rozumí jenom suma částí, z nichž se představa skládá, nikoliv však způsob, jak jsou tyto části navzájem spojeny, není představa ještě zcela určena pouhým udáním obsahu, nýbrž z téhož daného obsahu mohou někdy vzniknout dvě i více různých představ. Tak mají obě představy "učený syn neučeného otce" a "neučený syn učeného otce" týž obsah a přece jsou velmi rozdílné. Podobně to platí o představách 3^5 a 5^3 a mnoha dalších.⁵⁰

Navíc však Bolzanovy "představy o sobě" nejsou absolutní. Reprezentují především naše uchopení jsoucna, naše rozumění skutečnosti. Zatímco v tradiční koncepci jsou pojmy *rovnostranného a rovnoúhlého trojúhelníka* týmiž pojmy (mají stejný obsah), pro Bolzana se již jedná o dva různé pojmy téže skutečnosti, neboť každý z nich uchopuje tutéž skutečnost jiným způsobem.

⁴⁶ BOLZANO, B.: *Vědosloví*. §137

⁴⁷ tak jak to dnes zcela samozřejmě činí moderní predikátová logika.

⁴⁸ anglicky existential import (of propositions)

⁴⁹ v Bolzanově terminologii "představa o sobě"

⁵⁰ BOLZANO, B.: *Vědosloví*. §56

Pojem tedy pro Bolzana přestává být ontologickou kategorií a stává se kategorií primárně epistemologickou a intencionální. Je však nutno zdůraznit, že se navzdory této intencionalitě nejedná o představy subjektivní, nýbrž, jak dovětek "o sobě" napovídá, o jakýsi objektivní význam této představy společné pro všechny.⁵¹ Tyto představy pak mohou být představami objektů skutečných anebo čistě pomyslných. A právě tvrzení "to-a-to existuje" jsou tím prostředkem, který umožňuje odlišit ty představy o sobě, které mají předmět, tj. popisují aktuální skutečnost, od těch představ o sobě, které tento předmět nemají a pojednávají o věcech čistě potencionálních či fiktivních; tj. těch, které nepatří k aktuálnímu světu.

Bolzanův epistemologický obrat tedy spočívá v tom, že si uvědomuje, že pojmy (představy o sobě) sice primárně chceme používat k mluvení o mimojazykových objektech, ve skutečnosti však jejich prostřednictvím konstruujeme obrazy možných skutečností neboli pojmová schémata. Proto také Bolzano pojmy spojuje právě s představami o sobě. Spojení s objekty je až krokem sekundárním, vztahujeme-li se k otázce pravdivosti a nikoliv pouze k otázce významu. Pro určování významu pojmů a vztahů mezi nimi, pro rozumění představám o sobě jako takovým není tento "referenční" vztah k mimojazykovým objektům (k předmětům představ) podstatný. Vstupuje do hry až v okamžiku, kdy nás začne zajímat otázka (syntetické) pravdivosti, a když chceme určit, co všechno patří k aktuální skutečnosti.

Logická a reálná existence

Dalším důležitým aspektem tu je, že Bolzano je první, kdo systematicky odlišuje existenci jsoucna přítomných v aktuálním světě (tj. existenci ve smyslu časoprostorové lokalizovatelnosti) od existence jsoucna čistě abstraktních, jejichž existence je dána pouze naším myšlením resp. jazykem. Dosavadní myslitelé abstraktní jsoucna jako jsou čísla, obecniny apod. kladli buď do aktuálního světa resp. nějaké jeho specifické části (abstraktní říše idejí), nebo je ze sféry jsoucna zcela vylučovali. Pro Bolzana však tyto objekty existují stejně objektivně jako objekty aktuálního světa:

Že ve větách tohoto druhu [tj. v tvrzeních předmětnosti] nechceme slovem "existuje" vypovídat vždy skutečnou existenci předmětu, na nějž se vztahuje představa A, vysvítá již z toho, že je užíváme i u předmětů, které nemohou mít žádné skutečné jsoucno, např. u nejvyššího mravního zákona, který není, ani nemůže být jako pouhá pravda o sobě ničím existujícím.⁵²

⁵¹ srv. FREGE, G.: *O smyslu a významu*, str. 39-43 – rozlišení smyslu a představy.

⁵² BOLZANO, B.: *Vědosloví*. §137

jejich existence však je jiného druhu – logická existence.⁵³ Existence objektů tohoto druhu je ustavena pouze naším myšlením a jazykem. Existence těchto abstraktních objektů pak podléhá zcela jiným pravidlům. Nemá smysl zpochybňovat existenci představ o sobě jako takových, protože ta je zřejmá již z toho, že je máme. To, co je problematické, je právě otázka předmětnosti těchto představ. V případě časoprostorově lokalizovatelných jsoucna tuto předmětnost zjišťujeme, v případě abstraktních objektů dokazujeme.

Předmětnost a neprázdnost rozsahu

Pro Bolzana je tedy otázka existence otázkou předmětnosti představ. Které představy jsou předmětné a které nikoliv je pak záležitostí přesvědčení, kontextu, či dokonce konvenční volby univerza. Bolzanova koncepce se tu překvapivě shoduje s moderním pojetím existenčního kvantifikátoru. Každý predikát stanovuje jisté pravdivostní podmínky, a ty jsou splněny, pokud existuje individuum, které je splňuje. Tvrzení předmětnosti tak je pravdivé, pokud daný pojem má neprázdný rozsah. Přesto tu je jistý rozdíl. Bolzanovo řešení se týká pouze pojmů, tedy toho, co obvykle vyjadřujeme obecnými jmény a singulárními termíny (deskripcemi). Vlastní jména pro něj stejně jako pro Aristotela nevyjadřují žádné pojmy a tak je otázka jejich předmětnosti pro Bolzana bezpředmětnou.

Posun celé problematiky tvrzení "to-a-to existuje" u Bolzana je více než zřetelný. Existence tu přestává být vlastností přisuzovanou jsoucnům a stává se vlastností přisuzovanou pojmům – vlastností, která odlišuje pojmy používané k popisu aktuální skutečnosti od pojmů popisujících záležitosti čistě smyšlené. Jedná se tedy o vlastnost nikoliv ontologickou, nýbrž epistemologickou. Z hlediska logické analýzy pak lze tuto vlastnost modelovat stejným způsobem, jako to v moderní logice činí existenční kvantifikátor – otázka existence je otázkou prázdnoty či neprázdnosti rozsahu pojmu a lze ji tedy převést na otázku prázdnoty či neprázdnosti příslušné třídy.⁵⁴

⁵³ srv. VLASÁKOVÁ, M.: *Existenční kvantifikátor a problém predikace existence u B. Bolzana*, str. 170

⁵⁴ S tou výhradou, že tato analýza se týká pouze pojmů, takže stále nejsou vytvořeny předpoklady pro analýzu tvrzení obsahujících vlastní jména.

Přechod od epistemologie k sémantice

Bolzanovo řešení předznamenává obrat, ke kterému pod vlivem Kanta dochází v moderní filosofii. Ačkoliv se moderní filosofie často interpretuje jako protiklad dvou škol – kontinentální (fenomenologické a hermeneutické) a anglo-americké (analytické),⁵⁵ ve skutečnosti obojí vychází z jednoho zdroje, a sice z Kantovy teze o nepoznatelné věci o sobě;⁵⁶ a obojí řeší podobným způsobem tutéž otázku: člověk nikdy nepoznává svět tak, jak je svět sám o sobě, ale pouze to, jak mu je tento svět dán. Pro fenomenologii je tato danost určena zkušeností, neboť v ní se člověk se světem okolo sebe setkává.⁵⁷ Pro analytickou filosofii však je tímto klíčem ke světu jazyk, neboť v něm je svět člověkem pojmově uchopován a poznáván.⁵⁸ Tento posun je signalizován už u Bolzana, když pojmy neztotožňuje ani se jsoucny ani s esencemi, ale právě s představami o sobě. Pojem již není vyjádřením věci samé,⁵⁹ nýbrž je právě výrazem našeho uchopení této věci.⁶⁰ Bolzano je rovněž prvním, kdo si uvědomuje, že pro toto uchopení je neméně důležité také vyjádření v jazyce, a proto tematizuje problematiku vět o sobě a s tím související otázky. Nejedná se však ještě o obrat jazyku, neboť pojmové uchopení je pro Bolzana stále důležitější, než jeho jazykové vyjádření. Nicméně Bolzano je první, kdo upozorňuje, že když mluvíme, nemluvíme přímo o vnějších objektech, nýbrž o pojmech těchto objektů.⁶¹ Zřejmě nejpřehledněji je tato koncepce zformulována v prvních čtyřech částech *Logicko-filosofického traktátu* Ludwiga Wittgensteina.

2.1: *Děláme si obrazy faktů.*

2.11: *Obraz představuje situaci v logickém prostoru, existenci a neexistenci stavů věcí.*

2.12: *Obraz je modelem skutečnosti.*

⁵⁵ srv. DUMMETT, M.: *Origins of analytic philosophy*.

SOUSEDÍK, P. – ŠIMSA, M. – NITSCHKE, M. (eds.): *Schizma filosofie 20. století*.

⁵⁶ KANT, I.: *Kritika čistého rozumu*, I 2.1 kn2 č.3 (B 295-316).

⁵⁷ pojem přirozeného světa

⁵⁸ koncepce pojmového schématu

⁵⁹ V tradičním učení o pojmu jsou pojmy v podstatě prostým otiskem jsoucen podobně jako se otiskuje pečeť do vosku. Pojmy vyjadřují to, jak je věc sama o sobě.

⁶⁰ tj. jak jsou věci nikoliv o sobě, nýbrž pro nás; srv. Kant, Husserl

⁶¹ srv. například *Objektivní představa, kterou označuje nějaké slovo* (BOLZANO, B.: *Vědosloví*, § 48.)

To, že jazykové výrazy se netýkají bezprostředně mimojazykové skutečnosti, nýbrž našeho způsobení jejího uchopení, není u Bolzana nikde explicitně řečeno. Lze to však dovodit z toho, že v souvislosti se slovy mluví vždy o tom, že označují představy o sobě a nikoliv předměty; stejně tak i věty vyjadřují vždy věty o sobě. V podstatě celé jeho *Vědosloví* se týká vztahu mezi jazykem a představami, vnější realita do tohoto výkladu vstupuje nejvýše v souvislosti s pravdivostí.

3.02: *Myšlenka obsahuje možnost situace, kterou myslí. Co je myslitelné, je také možné.*

4.01: *Věta je obrazem skutečnosti. **Věta je model skutečnosti, tak jak si ji myslíme.***

4.021: *Věta je obrazem skutečnosti: neboť rozumím-li větě, pak znám situaci, kterou reprezentuje. A větě rozumím, aniž mi byl její smysl vysvětlen.*

4.024: *Rozumět větě znamená vědět, jak se věci mají, když je tato věta pravdivá.*

Na rozdíl od Bolzana se však těžiště výkladu u Wittgensteina přesouvá do roviny jazyka. Tematizace obrazů skutečnosti, které si vytváříme v mysli, a jejich vztahu ke skutečnosti je pouze přípravou na problematiku vyjádření těchto obrazů v jazyce. Hume i Kant přesunuli svoji pozornost od jsoucn k pojům, protože pojmy nám jsou narozdíl od jsoucn bezprostředně dány. Domnívali se, že zkoumáním pojmů (idejí) přesněji pochopíme to, jak tomu je se jsoucn. Téměř dvoustletá snaha uchopit a přesně tematizovat problematiku myšlení a mysli však ukazují, že tento jejich předpoklad nebyl zcela oprávněný. Objektivní uchopení mysli a představ o sobě je stejně nedosažitelné jako pokus o uchopení *věcí o sobě*. Analytická filosofie tedy v duchu jazykového obratu přesouvá svou pozornost od myšlenek k větám, protože jazyk je medium, které nám je dáno mnohem bezprostředněji než myšlení. Navíc, narozdíl od myšlení, má empiricky uchopitelnou podobu mluveného a psaného slova s pevnou a jednoznačnou strukturou i s danými pravidly.

Pro první období analytické filosofie je typické přesvědčení, že mezi úrovní myšlení a jazyka vzájemně jednoznačná korespondence tak, jak je najdeme např. právě ve Wittgensteinově *Traktátu*:

3.5: *Použitý, myšlený větný znak je myšlenka.*

4: *Myšlenka je smysluplná věta.*

Analýza sémantiky našeho jazyka tak je vlastně analýzou struktury našeho obrazu světa. Jejím úkolem je na základě výrazu – pouhého jazykového vyjádření – zrekonstruovat obraz, který je v tomto sdělení zakódován (myšlenku, která je jeho prostřednictvím vyjádřena). Z hlediska rozumění jazyku (rekonstrukce myšlenkového obrazu vyjádřeného jazykovým sdělením) je důležité vymezit hranice smysluplnosti – tedy hranice toho, co je možné myslet (a říci) jasně; zatímco otázka pravdivosti je pro porozumění až sekundární. Proto také první z těchto kriterií – kriterium smysluplnosti – je v *Traktátu* úkolem filosofie, zatímco druhé kriterium – kriterium pravdivosti – je úkolem (přírodo)vědy.

Ve Wittgensteinově modelu si tedy člověk vytváří obrazy možných stavů věcí, z nichž některé jsou obrazy skutečných faktů, zatímco jiné jsou obrazy stavů věcí pouze možných, které člověk získal rekombinací prvků obrazů faktů (skutečných stavů věcí).⁶² Tyto obrazy možných stavů věcí – myšlenky – pak vyjadřujeme ve větách. Myšlenky (i věty) jsou pravdivé podle toho zda jsou či nejsou obrazem skutečných faktů. Pro porozumění větě (pro její smysluplnost) však tato otázka není důležitá – pravdivost věty nijak neovlivňuje její smysluplnost.

Slučováním myšlenek do bezsporných celků pak vytváříme obrazy možných situací, možného stavu světa. Důležitá tu je podmínka konzistence, nikoliv pravdivosti. Těchto (konzistentních) obrazů (možných skutečností) je nepřehledné množství, ale jen jeden z nich je ten správný, tj. pravdivý. Z hlediska smysluplnosti (sémantiky) však není důležité, který z nich to je. Každý takový obraz představuje určitou významovou strukturu, pojmové schéma. To s čím v jazyce a vlastně i v myšlení zacházíme, jsou právě takováto pojmová schémata. Rozhodnout, který z těchto obrazů (pojmových schémat) je správný je až další krok související se vztahem jazyka a světa, nikoliv s naším porozuměním jazyku. V tomto okamžiku vstupuje v souvislosti s pravdivostí do hry i otázka reference a samozřejmě existence. Rozhodnout, které pojmové schéma je správné, znamená rozhodnout, které z těchto pojmových schémat je popisem skutečnosti:

Domnívám se, že přijetí nějaké ontologie se v podstatě podobá přijetí nějaké vědecké teorie, dejme tomu třeba systému fyziky: přijímáme, tedy natolik nakolik jsme rozumní, to nejjednodušší pojmové schéma, do něhož lze zahrnout a uspořádat nespořádané části naší nezpracované zkušenosti. Naše ontologie je jednoznačně určena v tom okamžiku, kdy jsme se rozhodli pro nějaké všeobjímající pojmové schéma, které zahrnuje vědu v nejširším smyslu; a úvahy které určují rozumné a přijatelné konstruování kterékoliv části tohoto pojmového schématu, například biologické nebo fyzikální části, se co do svého druhu nijak neliší od úvah, které určují rozumnost a přijatelnost konstrukce tohoto celého pojmového schématu jakožto celku. To, že přijetí nějaké ontologie je záležitostí jazyka, lze říci přesně v tom rozsahu, v jakém to můžeme říci i o přijetí nějakého systému vědecké teorie, a o nic více.⁶³

Jedním z hlavních faktorů volby pojmového schématu je rozhodnutí, která z tvrzení "to-a-to existuje" jsou pravdivá; to znamená rozhodnutí, které z referenčních složek příslušného pojmového schématu referují – mají extenzi.

⁶² srv. Aristoteles o vzniku sporných termínů (např. kozlojelen); diskuse Wittgenstein-Russell o možných stavech věcí; podrobně viz WITTGENSTEIN, L.: *Tractatus Logico-Philosophicus*, 4.4... nebo TICHÝ, P.: *Foundations of Frege's Logic*, kap. 11 §§ 36-38.

⁶³ QUINE, W. V. O.: *O tom, co jest*, str. 52

Sémantická rovina problému

Sémantika přirozeného jazyka dnes vychází především z principů formální sémantiky, a ty jsou v nejucelenější podobě zakotveny právě ve Wittgensteinově *Traktátu*.⁶⁴ Základní principy tohoto přístupu ke světu a jazyku jsou tři:

- je dán svět – objektivní realita (více či méně) nezávislá na vnímajícím subjektu
- jazyk i myšlení jsou především obrazem této reality a jejích možností
- smysluplnost těchto obrazů závisí na možnosti či nemožnosti splnění pravdivostních podmínek, pravdivost pak na jejich aktuálním splnění či nesplnění.

Idea tohoto přístupu spočívá v tom, že z materiálu získaného z popisované skutečnosti získáváme a tvoříme (kombinatoricky) různé možné obrazy této skutečnosti a porovnáváním těchto obrazů s touto skutečností zpětně rozhodujeme, které z těchto obrazů jsou správné a které nikoliv. Princip tohoto budování abstraktních resp. jazykových obrazů popisované skutečnosti je popsán právě v prvních částech Wittgensteinova *Traktátu*. Nicméně logická analýza se nachází na opačném konci tohoto schématu – nemá dán svět, nýbrž jazyk. Myšlenkové obrazy pak konstruuje na základě týchž principů, ale z jazyka, nikoliv ze světa. Rozhodnutí, které obrazy jsou správné z hlediska významu, je právě záležitostí sémantiky, resp. logické analýzy. Rozhodnutí, které obrazy jsou správné z hlediska pravdivosti však už je záležitost empirického zkoumání.

Jak bylo řečeno výše, tvrzení "to-a-to existuje" netvrdí existenci jsovcen jako takových, protože ta je zřejmá, ale týkají se spíše pojmů, ve kterých o jsovcnech uvažujeme. Existence, kterou takto můžeme tvrdit je v podstatě dvojí – s užitím Bolzanovy terminologie - reálná a logická. V obou dvou případech je existence otázkou předmětnosti našich pojmů. V prvním případě se však jedná o objekty abstraktní, ve druhém o objekty empirické. Logická existence tedy tvrdí existenci abstraktních objektů. Tato existence je dána pravidly příslušného pojmového systému, a tedy se dokazuje. Reálná existence je existencí ve světě naší každodenní zkušenosti, a tedy se zjišťuje empirickým zkoumáním. Protože je ale existence takto epistemologicky modelována jako vlastnost našich pojmů, týká se logická analýza přirozeného jazyka založená na tomto přístupu pouze těch tvrzení, která obsahují obecná jména nebo deskripce. Nevztahuje se ale např. na tvrzení obsahující vlastní jména.

⁶⁴ ... meaning is a relation between the symbols of a language and certain entities which are independent of that language. ... A typical example of this position is the "picture theory of meaning", which was presented by Wittgenstein in the *Tractatus Logico-Philosophicus*. (GAMUT, L.T.F.: *Logic, Language and Meaning*, Vol. 2, str. 4)

Pro rané období analytické filosofie, ze kterého vyrostla logická analýza přirozeného jazyka, je typická již zmiňovaná vzájemně jednoznačná korespondence mezi jazykem a myšlením. Popsaný epistemologický pojem existence má tedy i svou paralelu na jazykové úrovni.

Připuštění existence vnějších objektů je mentální akt a mentální akty, jak je obecně známo, lze jen obtížně zachytit – a tento konkrétně více než většinu ostatních. Myšlenkové procesy sotva dokážeme vysledovat, pokud k nim nepřičítáme žádná slova. Proto, chceme-li najít něco objektivního, do čeho bychom se mohli zakousnout, musíme se zaměřit právě na slova. Tak jako tak, myšlení je z větší části slovy provázeno, a myšlenky můžeme specifikovat pouze v těch případech, kdy jsou slovy vyjádřeny.⁶⁵

Přesuneme-li se tedy z epistemologické roviny na sémantickou, stávají se tvrzení "to-a-to existuje" tvrzeními o ontologických závazcích našeho jazyka. Z tohoto úhlu pohledu jsou tvrzení "to-a-to existuje" vlastně tvrzeními o našem jazyce, resp. výrazech, které užíváme.

Obrátíme-li naši pozornost ke slovům, pak se to, co bylo otázkou uznání existence objektů stává otázkou reference slov k objektům. Ptát se, v čem uznání existence objektů spočívá, znamená ptát se, v čem spočívá referování k nim.⁶⁶

Tvrzení "to-a-to existuje" tedy v podstatě říkají, že příslušný výraz používáme k "označování"⁶⁷ nějakého objektu.

V případě logické existence se jedná o "označování" abstraktního objektu, jehož existence je dána pravidly příslušného jazyka. Jde tedy o vztah denotace. Tvrzení "to-a-to existuje" v tomto případě říká, že daný jazykový výraz denotuje nějaký abstraktní objekt. Takovéto tvrzení je svou povahou analytické, protože jeho pravdivostní hodnotu lze stanovit pouze na základě sémantických pravidel daného jazyka. Logická existence tak v podstatě určuje příslušnost objektu k pojmovému schématu resp. jazyku.

V případě reálné existence se jedná o "označování" objektu, jehož existence se zjišťuje empirickým zkoumáním.⁶⁸ Jde tedy o vztah reference. V tomto případě tvrzení "to-a-to existuje" tvrdí, že daný jazykový výraz referuje k nějakému empirickému objektu. Tato tvrzení jsou syntetická, protože k určení jejich pravdivostní hodnoty je třeba znalost faktů

⁶⁵ QUINE, W. V. O.: *Věci a jejich role v teoriích*, str. 57.

⁶⁶ QUINE, W. V. O.: *Věci a jejich role v teoriích*, str. 57.

⁶⁷ termín "označování" tu je použit nerozlišeně pro všechny druhy sémantických vztahů jako jsou denotace, reference, designace atd.

⁶⁸ objekt samotný ale empirickým být nemusí; empirickým tu je pouze způsob jeho značení

resp. stavu světa. Logická existence v podstatě zakotvuje roli nějakého empirického objektu v pojmovém schématu, tvrzení reálné existence pak tvrdí, že tuto roli někdo/něco zastává.

To, co se v takto chápaných tvrzeních "to-a-to existuje" tvrdí, jsou vlastně určité sémantické vlastnosti našich jazykových výrazů. Vlastnost *denotace* resp. *reference* pokrývá rozsáhlejší kategorii jazykových výrazů než vlastnost *předmětnosti pojmu*. Narozdíl od Bolzanovy epistemologické koncepce lze toto sémantické kritérium použít i pro analýzu tvrzení, která neobsahují výrazy vyjadřující pojmy, např. pro analýzu tvrzení obsahujících vlastní jména.

Interní a externí otázky existence

Chápeme-li existenci tímto způsobem, tj. jako otázku ontologických závazků námi používaného jazyka, pak jsou tyto otázky dvojí. Carnap tuto distinkci nazývá interní a externí otázky existence.⁶⁹ První se týká případu, kdy se ptáme, zda existují objekty jistého druhu, tj. objekty splňující určitou podmínku a podobně. Tyto otázky nazývá interními otázkami existence, protože je vždy zodpovídáme uvnitř přijatého jazykového systému (pojmového rámce) a odpověď na ně je dána pravidly tohoto systému.⁷⁰

Uznat něco za reálnou věc nebo událost znamená úspěšně to začlenit do systému ... tak, že se to hodí, aby to bylo společně s ostatními věcmi uznáno za reálné podle pravidel systému. ...

Být reálným ve vědeckém smyslu znamená být elementem systému.⁷¹

Externí otázky pak jsou otázky po existenci objektů, jež jsou předmětem tohoto systému, jako takových. Je to otázka typu, zda existují čísla, jež jsou implicitně předpokládána strukturou jazyka matematiky; zda existují fyzikální objekty, které jsou předmětem fyziky; či otázka existence živočichů a živočišných druhů předpokládaná biologií.

... Otázky týkající se existence nebo reality systému entit jako celku ... nazveme externí otázky.⁷²

což podle Carnapa není otázka teoretická – jedná se spíše o

... praktickou otázku, určitý druh praktického rozhodování, týkajícího se struktury

⁶⁹ srv. CARNAP, R.: *Empiricismus, sémantika a ontologie*.

⁷⁰ Tato pravidla mohou zahrnovat i empirické zkoumání, vyžaduje-li to povaha užívaného jazyka. srv. CARNAP, R.: *Empiricismus, sémantika a ontologie*, str. 223.

⁷¹ CARNAP, R.: *Empiricismus, sémantika a ontologie*, str. 224.

⁷² CARNAP, R.: *Empiricismus, sémantika a ontologie*, str. 223.

*našeho jazyka. Musíme učinit volbu, zda přijmeme, nebo nepřijmeme, zda uijeme či neuijeme forem výrazů v uvažovaném systému.*⁷³

Kriteriem pro odpověď na tyto externí otázky pak není žádné ontologické přesvědčení, ale pouze otázka praktičnosti použití příslušného jazyka.⁷⁴ Používání jazyka matematiky nás nijak nezavazuje k uznání reálné existence čísel jako takových; tj. k uznání existence čísel mimo hranice matematiky jako systému.

Ontologické závazky

V Carnapově pojetí jsou externí otázky existence čistě pragmatickou záležitostí úspěšnosti jazykového systému jako celku. Jazyk pro něj v sobě nenesé žádné ontologické závazky. Přijetí jazyka matematiky nás nezavazuje k tomu uznat existenci čísel jakožto takových. Tuto otázku vůbec nepovažuje za smysluplnou. Existence jej zajímá pouze jako interní záležitost jazykového systému, přičemž kriteriem správnosti systému je jeho úspěšnost při explikaci, resp. předpovídání. Toto řešení však je příliš účelové a tedy neuspokojivé. Z toho důvodu Carnapovu myšlenku dále rozvádí Quine.

Quine navazuje na Carnapa ve dvou ohledech. Stejně jako pro Carnapa, i pro něj jsou reálnými pouze ty objekty, jež jsou *elementy tohoto systému*, tj. leží v oboru proměnných tohoto systému:

*Uznat něco za entitu tedy zkrátka a jednoduše znamená uznat to za konkrétní hodnotu proměnné. V termínech tradičních gramatických kategorií to zhruba znamená, že být je totéž jako nacházet se v oboru reference nějakého zájmena. ...*⁷⁵

*... teorie se zavazuje uznávat za jsoucí pouze a jen ty entity, ke kterým musí být vázané proměnné této teorie schopné referovat, aby jednotlivá tvrzení dané teorie byla pravdivá.*⁷⁶

⁷³ CARNAP, R.: *Empiricismus, sémantika a ontologie*, str. 224.

⁷⁴ *Pro ty, kteří chtějí rozvinout nebo užít sémantických metod, není rozhodující otázkou domnělá ontologická otázka o existenci abstraktních entit, ale spíše otázka, zda užití abstraktních lingvistických forem – nebo vyjádřeno v technických termínech, užití jiných proměnných, než jsou proměnné pro věci (fenomenální data) – je vhodné a užitečné pro účely, pro něž je sémantická analýza provedena ... Přijetí nebo zamítnutí abstraktních lingvistických forem právě tak jako přijetí nebo zamítnutí jiných lingvistických forem v jakémkoliv odvětví může být s konečnou platností rozhodnuto na základě jejich účinnosti jakožto nástrojů a poměru dosažených výsledků vzhledem k rozsahu a složitosti vynaloženého úsilí. Dekretovat dogmatické zákazy určitých lingvistických forem místo toho, abychom testovali jejich úspěchy nebo neúspěchy při praktickém užívání je horší než bezcenné. ... Ponechme těm, kteří pracují v jakýchkoliv oblastech výzkumu, svobodu užívat jakékoliv formy výrazů, o nichž se zdá, že jsou pro ně užitečné; práce na tomto poli dříve či později povede k eliminaci oněch forem, které nemají užitečnou funkci. Budme obezřelí při vyslovování tvrzení a kritičtí při jejich zkoumání, avšak tolerantní při povolování lingvistických forem.*

(CARNAP, R.: *Empiricismus, sémantika a ontologie*, str. 241.)

⁷⁵ QUINE, W. V. O.: *O tom, co jest*, str. 47.

⁷⁶ QUINE, W. V. O.: *O tom, co jest*, str. 48.

Zadruhé, i pro něj jsou otázky existence objektů interní záležitostí nějakého systému, totiž pojmového schématu:

V souvislost s ontologií přihlížíme k vázaným proměnným nikoli proto, abychom se dozvěděli, co skutečně je, nýbrž proto, abychom zjistili, co daný výrok či teorie říká, že je; a tento problém se týká výhradně jazyka.⁷⁷

Narozdíl od Carnapa však přijímá ontologické závazky, jež mu tato volba jazyka klade – přijmout nějaký jazyk je otázkou volby ontologie. Pojmové schéma je pro něj daleko spíše záležitostí vědecké teorie než pouhého jazykového (znakového) systému. A jako takové nás pochopitelně zavazuje k uznání existence toho, o čem mluvíme:

Zavazujeme sami sebe k ontologii obsahující čísla, když říkáme, že jsou prvočísla větší než milion; když říkáme, že kentauři jsou, zavazujeme se tím k ontologii zahrnující kentauře; a naše ontologie pochopitelně musí zahrnovat Pegasa, říkáme-li, že Pegas je.⁷⁸

Ontologické závazky uložené naším jazykem jsou tedy závazné, nejsou nám však ukládány prostým pojmenováním. Ontologický závazek nespočívá v naší schopnosti o něčem mluvit, v prostém pojmenování,⁷⁹ ale ve volbě univerza, která volbě jazyka (pojmového schématu) předchází. Uvnitř jazyka pak už to je čistě a jen otázka použití vázaných proměnných:

Můžeme vždycky snadno přijmout a dostát našim ontologickým závazkům, když řekneme, že je něco (vázaná proměnná), co mají společně červené domy a červené západky slunce; nebo že je něco, co je prvočíslem větším než milion. Ale toto je v podstatě jediný způsob, jak můžeme sami sobě uložit nějaký ontologický závazek; a sice použitím vázaných proměnných. Používání domnělých jmen není žádným kritériem ontologického závazku, protože můžeme kdykoli a v mžiku odmítnout, že by pojmenování nutně jmenovalo nějakou entitu, pokud prostřednictvím vázaných proměnných explicitně nezavedeme předpoklad, že ve skutečnosti je taková entita, která odpovídá tomuto výrazu.⁸⁰

⁷⁷ QUINE, W. V. O.: *O tom, co jest*, str. 50.

⁷⁸ QUINE, W. V. O.: *O tom, co jest*, str. 42.

⁷⁹ Rozhodně však sami sebe nezavazujeme k ontologii obsahující Pegasa, nebo autora románu *Waverley*, nebo hranatě-oblou kopuli na Berkeley College, když říkáme, že Pegas, autor románu *Waverley* či hranatě-oblá kopule, o nichž je řeč, nejsou. Není již třeba nadále podléhat klamu, že smysluplnost tvzení obsahujících singulární termín předpokládá jsooucnost entity pojmenované tímto termínem. Singulární termín nemusí něco pojmenovávat k tomu, aby byl smysluplný.

(QUINE, W. V. O.: *O tom, co jest*, str. 42.)

⁸⁰ QUINE, W. V. O.: *O tom, co jest*, str. 47.

Shrnutí

Tvrzení typu "to-a-to existuje" tedy v sobě zahrnují tři aspekty:

- ontologický
- epistemologický
- a sémantický

Tyto tři aspekty jsou v těchto tvrzeních vzájemně propojené a do jisté míry si navzájem odpovídají, byť ne jednoznačně. Ontologicky těmto tvrzením rozumíme jakožto tvrzením o existenci vnějších resp. mimojazykových objektů, ať již se jedná o objekty empirické nebo abstraktní. V rovině epistemologické však tato tvrzení vypovídají cosi o našich pojmech – a sice, že tyto pojmy mají svůj předmět; že jim ve skutečnosti odpovídá nějaký objekt, jehož jsou obrazem. Konečně, na sémantické úrovni tato tvrzení cosi říkají o našem jazyku – tvrdí, že odpovídající výrazy používáme k "označování"⁸¹ nějakých objektů.

Ontologicky připisujeme existenci jsoucnům. Existencí se tu rozumí akt uskutečnění, bez kterého by jsoucno nebylo jsoucnem. Jedná se o charakteristiku, která není od jsoucna oddělitelná – není dříve ani později, nýbrž vždy s ním.⁸² V tomto ohledu nedává smysl uvažovat existenci jako vlastnost jsoucen, resp. jako vlastnost, kterou by se existující jsoucna lišila od těch neexistujících. Existence je nezbytnou podmínkou toho, abychom jsoucno pojímali jako jsoucno. Jedná se o charakteristiku objektu, která jej *zařazuje do souvislosti naší zkušenosti a poznání jako celku*.⁸³ Nijak ale nesouvisí s naší schopností pojímat příslušný objekt jakožto samostatný předmět našeho myšlení.

Opravdu zajímavou se tedy otázka existence stává právě v souvislosti s naším uvažováním o jsoucnech, tedy v souvislosti s našimi pojmy. Ačkoliv tvrzení "to-a-to existuje" skutečně klade požadavek existence nějakého objektu, v podstatě se vztahuje k našemu pojmu a nikoliv příslušnému objektu – tvrdí, že našemu pojmu odpovídá nějaký objekt, že náš pojem má předmět.⁸⁴ Tento přístup k rozumění tvrzením typu "to-a-to existuje" však lze uplatnit pouze v případě, kdy se tato tvrzení vztahují k takovým skutečnostem, které jsme schopni

⁸¹ Termín "označování" tu je použit nerozlišeně pro všechny druhy sémantických vztahů jako jsou denotace, reference, designace atd.

⁸² srv. Akvinský

⁸³ srv. Kant

⁸⁴ srv. Bolzano

uchopit pojmově. Jazykové uchopení reality však je bohatší než pouze pojmové a v této oblasti jazyka také logická analýza založená výhradně epistemologicky selhává.

Pojmové uchopení nicméně není jediným způsobem, jakým o mimojazykových objektech mluvíme. Druhým způsobem mluvení je prosté pojmenování. Tvrzení "to-a-to existuje", kde to, čeho existence se tvrdí, není udáno výrazem, který vyjadřuje pojem, nýbrž je pouze pojmenováno, nejsou tímto epistemologickým způsobem analyzovatelná. Výrazy tohoto druhu mají pouze sémantické charakteristiky týkající se systému a pravidel našeho jazyka, nemají však žádné charakteristiky epistemologické. Naopak epistemologické charakteristiky pojmů je možné na sémantické úrovni zachytit jako významy odpovídajících jazykových výrazů, jimiž jsou tyto pojmy vyjádřeny.

Ze sémantického hlediska jsou tvrzení "to-a-to existuje" v podstatě tvrzeními o tom, že jazykové výrazy, které používáme "označují" nějaké mimojazykové objekty. V případě, že se jedná o abstraktní objekty (logická existence), jedná se o vztah denotace – tvrdíme, že daný jazykový výraz denotuje nějaký abstraktní objekt (singulární termíny) resp. že nedenotuje prázdnou třídu (obecné termíny). V případě, že se jedná o empirické objekty (reálná existence), tvrdíme totéž o referenci daného výrazu.

To znamená, že teprve sémanticky založená analýza tvrzení "to-a-to existuje" umožňuje zachytit všechny aspekty těchto tvrzení:

- Ontologický aspekt tu je v podstatě externí otázkou existence, tj. otázkou, zda existují objekty, o kterých právě mluvíme. Jakožto externí otázka je v rámci přijatého jazyka neřešitelná. Do analýzy odpovídajících tvrzení v zásadě nevstupuje, protože této analýze předchází. Bez zodpovězení externí otázky existence by tato analýza vůbec nemohla začít, protože to je v podstatě otázka volby našeho jazyka – volba jeho objektové báze resp. oboru proměnnosti. Uvnitř sémantického systému pak je taková otázka univerzálně triviální nebo naopak nepřipustná.
- Epistemologický aspekt, tj. otázka předmětnosti našich pojmů je otázkou neprázdnosti rozsahu těchto pojmů. Jako takový již je interní otázkou našeho pojmového systému. Tento epistemologický přístup pak můžeme vzájemně jednoznačně na sémantické úrovni modelovat jakožto význam jazykových výrazů, jimiž jsou tyto pojmy vyjádřeny.

- Sémantický aspekt, tj. otázka po denotaci, resp. referenci našich jazykových výrazů je přesně ten druh otázek, který má logická analýza přirozeného jazyka zodpovídat. Oba dva předchozí aspekty lze na tento sémantický převést, naopak tento sémantický obsahuje i případy, které v předchozím nebyly zahrnuty – a sice týkají se i těch situací, kdy objekty, o kterých mluvíme pouze pojmenováváme, takže tato tvrzení nemají epistemologické charakteristiky.

LOGICKÁ ANALÝZA PŘIROZENÉHO JAZYKA

Výchozí principy logické analýzy přirozeného jazyka

Logická analýza přirozeného jazyka je jedním z produktů výše zmiňovaného obratu k jazyku. Jejím cílem je zrekonstruovat význam jazykového sdělení a to pouze na základě jazykového vyjádření a prostředky čistě sémantickými a tím získat obraz skutečnosti, který je v tomto sdělení zakódován.⁸⁵ Lze říci, že nejpreciznější a nejpregnantnější formulací filosofie a principů logické analýzy vycházející z představy jazyka jakožto zobrazení je Wittgensteinův *Logicko-filosofický traktát*. Ačkoliv se od jeho doby změnila technika a prostředky používané k analýze jazyka, základní motivace a principy jsou stále tytéž. Tento přístup je založen na několika sice problematických předpokladech, nicméně bez jejich přijetí nemá smysl logickou analýzu vůbec provozovat.⁸⁶ Zmíněné předpoklady jsou následující:⁸⁷

- Existuje předem daná na jazyce nezávislá realita.
- Základní funkcí (nejen přirozeného) jazyka je zobrazování této reality.⁸⁸
- Smysluplnost jazykového sdělení je určena vztahem "označování".⁸⁹

Mezi nejdůležitější důsledky těchto předpokladů pak patří princip kompozicionality a korespondenční teorie pravdy. Všechny tyto předpoklady a jejich důsledky mají své opodstatnění, nicméně všechny je lze legitimně zpochybnit, jak ukazují různé směry ve filosofii jazyka. Jenže jak již bylo řečeno, bez přijetí těchto předpokladů nelze logickou analýzu přirozeného jazyka praktikovat. Logickou analýzu přirozeného jazyka můžeme tedy přinejmenším chápat jako snahu o to, jak v hranicích tohoto přístupu zrekonstruovat co největší fragment přirozeného jazyka a jeho fungování.⁹⁰

⁸⁵ *The notion of a code presupposes that prior to, and independently of, the code itself there is a range of items to be encoded in it. Hence if the grammarian is to be seen as someone attempting to crack the code of a language, meanings cannot be conceived as products of the language itself. They must be seen as logical rather than linguistic structures, amenable to investigation quite apart from their verbal embodiments in any particular language. To investigate logical construction in this way is the task of logic. The linguist's brief is to investigate how logical constructions are encoded in various vernaculars.*

(TICHÝ, P.: *The Analysis of Natural Language*, str. 804/5).

⁸⁶ srv. PEREGRIN, J.: *Úvod do teoretické sémantiky*, str. 3.

nebo PEREGRIN, J.: *Úvod do analytické filosofie*, str. 106.

⁸⁷ PEREGRIN, J.: *Úvod do analytické filosofie*, str. 68 a 70-72.

⁸⁸ základní, ale nikoliv jedinou

⁸⁹ Jednotlivé systémy logické analýzy přirozeného jazyka se pak liší v tom, jak rozumí tomuto vztahu označování, resp. označování jakého druhu objektů zakládá význam jazykových výrazů. Přičemž to, že označování těchto objektů zakládá význam jazykových výrazů ne vždy znamená, že význam spočívá pouze v něm.

⁹⁰ srv. PEREGRIN, J.: *Úvod do teoretické sémantiky*, str. 15 a 97-99.

Logická analýza přirozeného jazyka tedy pracuje s následující představou fungování jazyka:⁹¹

- Je dán svět, který je předem daný a v podstatě nezávislý na vnímajícím jedinci a jeho jazyce. Ponechme stranou podobu a strukturu tohoto světa (zda se jedná o celek faktů či věcí) i míru jeho nezávislosti na člověku (zda je svět dán objektivně, či zda se jedná o intersubjektivní strukturu např. ve smyslu fenomenologického přirozeného světa, nebo dokonce o záležitost čistě subjektivní⁹²). Z hlediska fungování jazyka jakožto zobrazení jsou tyto aspekty pouze technickými detaily, které souvisí s podobou zobrazovaného a jeho závazností, vlastní proces zobrazení však nijak neovlivňují.

- Na základě tohoto vnějšího světa vytváří člověk v mysli různé obrazy, ať už se jedná o obrazy smyslově vnímatelné skutečnosti nebo skutečnosti pouze možné či fiktivní, popř. abstraktní. Naše myšlenky jsou pak zvláštním případem těchto obrazů a odrážejí naše racionální uchopení skutečnosti. Tento myšlenkový obraz skutečnosti představuje významovou strukturu, kterou vyjadřujeme v jazyce. Jedná se o strukturu abstraktní, která má se zobrazovanou skutečností společnou právě a jen strukturu.⁹³ Ačkoliv je tato struktura každému člověku přístupná pouze v jeho myšlení, je stejně objektivní jako realita, kterou zobrazuje. Respektive je objektivní právě proto, že je obrazem této objektivní reality,⁹⁴ a proto, že proces tohoto zobrazení není libovolný.

- Tyto obrazy posléze vyjadřujeme v jazyce. Tak vzniká jazykový obraz světa. Myšlenkový obraz skutečnosti je v různých jazycích vyjádřen různými způsoby, nicméně všechny mají jedno společné – a sice onen sdílený myšlenkový obraz oné objektivní reality společné pro všechny. Takto chápaný jazyk jakožto celek smysluplných vět je výsledkem vzájemně jednoznačného zobrazení onoho myšlenkového obrazu. Myšlenkový obraz reality tak je onou abstraktní významovou strukturou, kterou ve svém jazyce vyjadřujeme.

Tato trojstupňovost vztahu mezi skutečností a jazykem je charakteristická pro většinu filosofie jazyka až do doby Wittgensteinových *Filosofických zkoumání* a toto je filosofie, ze které vyrostla i logická analýza přirozeného jazyka:

A jako všichni nemají totéž písmo, tak ani jejich mluva není táž; avšak to, co mluva a písmo v prvé řadě označují, je již všem společné, totiž duševní prožitky a to, co prožitky zpodobují, totiž věci.⁹⁵

⁹¹ srv. WITTGENSTEIN, L.: *Tractatus Logico-Philosophicus*, 1-3.

⁹² V tomto případě by se sice jednalo o subjektivní realitu a subjektivní jazyk, ale stále by platil první předpoklad, že jazyk zobrazuje jazyku předcházející a na jazyce nezávislou mimojazykovou skutečnost.

⁹³ srv. WITTGENSTEIN, L.: *Tractatus Logico-Philosophicus*, 2.17.

⁹⁴ srv. Platon říše idejí, Bolzano představy o sobě, Fregeho myšlenka (třetí říše),

⁹⁵ ARISTOTELES: *O vyjadřování*, 1 16a.

A jako nesmíme chtít, aby předmět, k němuž se představa vztahuje, byl pokládán za představu samotnou (představu o sobě), tím méně slovo, které je stanoveno k jejímu označení.⁹⁶

Věta je obrazem skutečnosti. Věta je model skutečnosti, tak jak si ji myslíme.⁹⁷

Na první pohled pak je zřejmé, že v tomto přístupu je obraz světa okolo nás jen jedním z mnoha obrazů možných, fiktivních a abstraktních; tj. "svět myšlení" je v tomto ohledu mnohem větší a bohatší než "svět skutečnosti". Mezi myšlením a jazykem⁹⁸ pak ale žádný takový nepoměr není – naopak panuje mezi nimi (přinejmenším ve Wittgensteinově koncepci) vzájemně jednoznačné zobrazení. Je-li jazyk nástrojem zobrazení, pak toto zobrazení světa do (myšlení a) jazyka je vnořením, zatímco přiřazení mezi myšlením a jazykem je isomorfní.

Hlavním důsledkem oněch tří výchozích předpokladů logické analýzy přirozeného jazyka tedy je představa, že přirozené jazyky sdílejí jednu společnou významovou strukturu – myšlenkový obraz skutečnosti, kterou popisují; a že se liší pouze tím, jakým způsobem je tato významová struktura ve výrazech jazyka kódována. Cílem logické analýzy pak je stanovit pravidla, podle kterých lze z konkrétního jazyka tuto významovou strukturu rekonstruovat; tj. jak z jazyka získat odpovídající myšlenkový obraz, který měl být sdělen, (který je v něm zakódován). Přičemž použité prostředky by měly být čistě sémantické – neměly by vyžadovat žádnou specifickou znalost, kromě jazykové kompetence. To znamená, že k získání významu jazykového výrazu by měla stačit pouze schopnost daný jazyk používat, aniž by bylo nutné se odvolávat na nějaké faktické, zvláště pak empirické znalosti.

Cílem logické analýzy tedy je rekonstrukce onoho zobrazení mezi sférou "myšlení" a jazyka, tj. určení významu, což odpovídá Wittgensteinovu požadavku stanovení kritéria smysluplnosti jakožto *shody resp. neshody s podmínkami možnosti existence či neexistence stavů věcí*,⁹⁹ tj. nalezení denotátu (např. pravdivostních podmínek v případě tvrzení). Na druhé straně logická analýza nijak nesouvisí s oním zobrazením mezi skutečností a myšlením

⁹⁶ BOLZANO, B.: *Vědosloví*, §49.

⁹⁷ WITTGENSTEIN, L.: *Tractatus Logico-Philosophicus*, 4.01.

⁹⁸ V rámci této práce není výraz "myšlení" užíván pro označení subjektivního psychologického procesu myšlení jednoho člověka, ale v objektivním významu, tj. ve smyslu sice abstraktní nicméně objektivní struktury jež je výsledkem onoho procesu zobrazení ve smyslu Bolzanových představ o sobě, Fregeho myšlenky nebo Wittgensteinova myšlení jakožto celku bezesporných myšlenek. Stejně tak jazyk není ani angličtina ani čeština, ale celek smysluplných vět. "Svět myšlení", tj. myšlenkový obraz zobrazované skutečnosti, pak představuje významovou strukturu, kterou v tomto jazyce vyjadřujeme – jedná se o intuitivní pojem významu jako toho, coby člověk měl mít v hlavě, pokud jazyku rozumí.

⁹⁹ WITTGENSTEIN, L.: *Tractatus Logico-Philosophicus*, 4.2.

(jazykem), což by odpovídalo stanovení kritéria pravdivosti, jež je podle Wittgensteina záležitostí (přírodních) věd a spočívá v určení *shody resp. neshody s existencí či neexistencí stavů věcí*,¹⁰⁰ tj. v nalezení reference (např. pravdivostní hodnoty v případě tvrzení).

Teorie významu v logické analýze přirozeného jazyka

Termínu "význam" je a i nadále bude v této práci používáno v intuitivním pojetí. Pojem významu při prvním uchopení bereme jako to, co způsobuje, že rozumíme jazykovým sdělením; význam je to, co způsobuje, že víme, co druhý zamýšlel svým vyjádřením sdělit. Význam v tomto prvním intuitivním pojetí je právě oním myšlenkovým obrazem, který máme v mysli, pokud jazykovému sdělení rozumíme. Resp. obraz, který bychom v mysli mít měli, pokud rozumíme správně. Neboť význam, ač vždy přístupný jen subjektivně, je ve skutečnosti objektivní.¹⁰¹ Jeho objektivita spočívá v tom, že se jedná o sdílenou významovou strukturu zobrazující předem danou skutečnost společnou pro všechny.¹⁰² s takto objektivně chápaným a předem daným pojmem významu logická analýza přirozeného jazyka pracuje.

Dále, logická analýza přirozeného jazyka vychází z předpokladu, že jazyk používáme k tomu, abychom mluvili o nějaké skutečnosti¹⁰³ (reálné, modální, fiktivní či abstraktní¹⁰⁴). Ačkoliv škála použití přirozeného jazyka je mnohem širší,¹⁰⁵ logická analýza uvažuje právě jen tento jediný způsob použití, který vychází z první intuice, že jazyk používáme k tomu, abychom jím označovali věci a skutečnosti okolo nás.¹⁰⁶

Termín "označování" tu je a bude používán v nerozlišeném předteoretickém významu. Význam jazykových výrazů bývá (předteoreticky) obvykle spatřován v tom, že sloům rozumíme, protože označují věci, aniž by se specifikovalo, jaké věci a v čem toto značení spočívá. Jednotlivé sémantické teorie založené na koncepci jazyka jakožto zobrazení se pak liší tím, jak tento vztah označování modelují a definují – zpravidla buď jako referenci nebo

¹⁰⁰ WITTGENSTEIN, L.: *Tractatus Logico-Philosophicus*, 2.201.

¹⁰¹ srv. FREGE, G.: *O smyslu a významu*, str. 41.

¹⁰² srv. WITTGENSTEIN, L.: *Tractatus Logico-Philosophicus*, 5.123 a 5.153.

¹⁰³ angl. aboutness

¹⁰⁴ Vymezení jednotlivých těchto kontextů bylo provedeno v Úvodu této práce

¹⁰⁵ *Výraz "řečová hra" tu má vyzdvihnout, že promlouvání řeči je částí určité činnosti nebo určité životní formy. ... Kolik ale existuje druhů vět? Snad tvrzení, otázka a rozkaz? - Existuje nespočet takových druhů: nesčetné různé druhy použití všeho toho, co označujeme jako "značky", "slova", "věty". A tato rozmanitost není nic pevného, jednou provždy daného; nýbrž vznikají nové typy řeči, nové řečové hry, jak můžeme říci, a jiné zastarávají a jsou zapomínány. ... Je zajímavé srovnat rozmanitost řečových nástrojů a způsobů jejich použití, rozmanitost slovních a větných druhů, s tím, co o stavbě řeči řekl logikové.*

WITTGENSTEIN, L.: *Filosofická zkoumání*, §23.

¹⁰⁶ *Slovo "Sokrates" znamená určitého člověka; slovo "smrtelný" znamená určitou vlastnost; a věta "Sokrates je smrtelný" znamená určitý fakt.* (RUSSELL, B.: *Philosophy of Logical Atomism*, str. 266)

denotaci. V kontextu těchto teorií pak bude používána příslušná terminologie, termín "označování" však bude v celé práci používán zpravidla nerozlišeně (pokud bude použit).

Logická analýza tedy vychází z představy, že jazyk je zobrazením a z toho důvodu je v jejím pojetí význam jazykových výrazů dán nějakým vztahem označování – slovům rozumíme, protože víme, k označování jakých věcí je používat:

*meaning determines reference*¹⁰⁷

Nicméně významem¹⁰⁸ nejsou ony označované věci¹⁰⁹ – objekty skutečnosti, ke kterým užíváním těchto výrazů referujeme – ale právě onen vztah, způsob značení. Protože výrazu rozumíme, umíme nalézt označované.

Smyslem dobře utvořených výrazů jazyka jsou koncepty. Jsou to abstraktní entity zajišťující korespondenci mezi výrazy a jejich denotáty. ... Myšlenka tohoto článku spočívá v návrhu využít k této analýze pojem procedury.¹¹⁰

S každou smysluplnou větou je spojena nějaká procedura a rozumět dané větě zhruba řečeno znamená vědět právě, která procedura je s ní spojena ... a protože rozumět dané větě znamená znát její smysl, zdá se zcela přirozené ztotožnit smysl věty s onou procedurou. ... k tomu, abychom rozuměli dané větě, samozřejmě není třeba, abychom proceduru s ní spojenou realizovali, nebo abychom věděli, k jakým výsledkům vede její realizace. Rozumět dané větě pouze znamená vědět, jak postupovat v případě, že chceme zjistit její pravdivostní hodnotu.¹¹¹

Význam je tedy procedura kodovaná ve výrazech jazyka, jež nám umožňuje nalézt resp. nalézat objekty, ke kterým tento výraz referuje.

Takto pojímaná jednoduchá teorie významu jakožto zprostředkované reference je ale nedostačující. To proto, že význam je abstraktní procedura. Výsledkem významové procedury nalézání označovaného pak ale může být jen abstraktní a nikoliv reálný objekt. Tedy, i označovaný objekt musí být abstraktní – a je to právě myšlenkový obraz objektu skutečného; obraz objektu, který je součástí zobrazované reality; obraz objektu, ke kterému daný výraz referuje. Tento vztah reference už ale překračuje hranice sémantiky. Sémantickým vztahem značení tak je pouze tento vztah denotace mezi výrazem a abstraktním objektem myšlenkového obrazu popisované skutečnosti.

¹⁰⁷ GAMUT, L.T.F.: *Logic, Language and Meaning*, Vol. 2, str. 7.

¹⁰⁸ Stále se pracuje s intuitivním pojmem významu jakožto toho, co způsobuje, že rozumíme jazykovým výrazům a sdělením.

¹⁰⁹ Absurditu takové teorie významu ukazuje už antická hříčka o voze.

¹¹⁰ TICHÝ, P.: *Smysl a procedura*, str. 86.

¹¹¹ TICHÝ, P.: *Smysl a procedura*, str. 80.

Sémantika jazykových výrazů je tedy dvousložková. Tradiční se v tomto ohledu stala Fregeho terminologie – rozumění jazykovým výrazům se zakládá na dvou aspektech: smyslu (Sinn)¹¹² a významu (Bedeutung). Přičemž smysl je *způsob značení*, tedy výše zmiňovaná procedura umožňující nalézt význam¹¹³ čili *označovaný předmět*.¹¹⁴ Oním označovaným předmětem však není skutečný objekt – referent (součást popisované skutečnosti, jak se domníval Frege), nýbrž objekt abstraktní – denotát, který je výsledkem oné abstraktní procedury.¹¹⁵ Tento abstraktní objekt označovaný (denotovaný) příslušným výrazem je ale zároveň obrazem objektu skutečného, ke kterému výraz referuje.¹¹⁶

Shrneme-li to, každý jazykový výraz vyjadřuje nějaký smysl, tj. proceduru, jak nalézt jeho denotát, tj. výrazem označovaný objekt. Význam¹¹⁷ je tedy ve všech svých aspektech objektem abstraktním – objektem tvořícím součást naší významové struktury, našeho myšlenkového obrazu. Sekundárním rysem každého výrazu pak je to, k čemu tento výraz referuje – totiž skutečný předmět, jež je případným vzorem denotovaného abstraktního objektu, a jež se nachází v popisované realitě. Otázka reference je sice důležitá z hlediska našeho poznání světa, není však nijak důležitá pro jazykové porozumění a proto je ze sémantického hlediska až druhořadá. To, o čem mluvíme, tak není zobrazovaná skutečnost, ale primárně naše myšlenkové obrazy této skutečnosti.¹¹⁸ To znamená, že veškerá sémantika, a tedy i logická analýza přirozeného jazyka, se vztahuje právě a jen k této abstraktní sféře významu jakožto myšlenkového obrazu světa a k procesu jeho výstavby.

Jestliže cílem logické analýzy přirozeného jazyka je rekonstruovat význam jazykových sdělení, pak se pochopitelně nejedná o rekonstrukci významu jakožto příslušného myšlenkového obrazu, nýbrž pouze o reprezentaci tohoto obrazu. Význam jakožto myšlenkový obraz světa či myšlenkový obsah jazykových výrazů je entita v podstatě neuchopitelná. Každý pokus uchopit význam tímto způsobem skončí nutně v psychologismu. Logická analýza tedy využívá určitého zjednodušení, resp. dalšího zprostředkujícího

¹¹² angl. meaning – to, co je výrazem míněno, vyjádřeno

¹¹³ Fregeho terminologie

¹¹⁴ *Je tedy nasnadě spojit s nějakým značkem (jménem, slovním spojením, písmenem) nejen to, co označuje, a co bych nazval významem (Bedeutung), ale i to, co bych chtěl nazvat smyslem (Sinn) tohoto značky, v němž je obsažen způsob udání. Tak by v našem příkladu byl sice význam výrazů „průsečík a a b“ a „průsečík b a c“ týž, nikoli však jejich smysl. Význam slov „Večernice“ a „Jitřenka“ by byl také stejný, nikoli však jejich smysl.*

(FREGE, G.: *O smyslu a významu*, str. 37.)

¹¹⁵ TICHÝ, P.: *Foundations of Frege's Logic*, str.

¹¹⁶ Původní jednoduchá teorie významu jakožto zprostředkované tak v podstatě funguje jen pro formalizované jazyky, resp. pro jazyky v čistě abstraktních kontextech, protože zde denotát zdánlivě splývá s referentem.

¹¹⁷ Termín "význam" bude nadále v této práci používán ve svém intuitivním významu rozumění jazykovým výrazům a myšlenkového obrazu. Pro fregovský význam – označovaný objekt – bude užíván termín denotát.

¹¹⁸ srv. WITTGENSTEIN, L.: *Tractatus Logico-Philosophicus*, 2....

zobrazení, kdy tento myšlenkový obraz rekonstruuje pomocí abstraktních objektů zpravidla matematické povahy, které se s původním myšlenkovým obrazem shodují co do své struktury.¹¹⁹ Význam tu ovšem není ztotožňován s oněmi matematickými objekty, tyto objekty pouze slouží jako jeho vhodná reprezentace.

Protože logická analýza zachází s jazykem, jako by jeho základní funkcí bylo zobrazování, jsou v jejím pojetí jazykové výrazy smysluplné především proto, že "označují" nějaké objekty a určování "významu" se odvozuje právě od hledání resp. konstrukce onoho označovaného objektu.¹²⁰ Dále, výsledkem logické analýzy není skutečný význam, tj. onen myšlenkový obraz, abstraktní objekt tvořící část naší významové struktury, ale pouze jeho reprezentace. Jednotlivé systémy formální sémantiky či logické analýzy se pak liší především tím, prostřednictvím jakých objektů a struktur (obvykle matematické povahy) tuto významovou strukturu reprezentují.

Srovnání formalizovaných a přirozených jazyků

Nejjednodušší podobou logické analýzy je teorie modelů jazyků predikátové logiky prvního řádu. Jistě, protože se jedná o analýzu nejjednodušší, pracuje se značně zjednodušenou podobou jazyka, kterou reprezentuje právě predikátová logika prvního řádu. Ta respektuje základní strukturální rysy přirozeného jazyka a sice jeho subjekt-predikátovou strukturu. Tato strukturální vlastnost přirozeného jazyka nás nutí identifikovat v realitě objekty dvojího druhu – jednotliviny a jejich vlastnosti, popř. vztahy mezi nimi. Na jazykové úrovni pak této podvojnosti odpovídají dvě základní (gramatické) kategorie – termy jakožto výrazy sloužící k označování těchto individuí, a predikáty jakožto výrazy označující jejich vlastnosti popř. vztahy mezi nimi. Všechny ostatní jazykové výrazy se pak konstruují jejich vzájemnou kombinací. Jako jejich paralely v sémantickém modelu tak figurují individua, jakožto obrazy jednotlivin, a na jejich základě konstruované objekty, jako jsou množiny, funkce, relace apod. reprezentující vlastnosti individuí, vztahy mezi nimi atd.

Ačkoliv predikátová logika a její sémantika kromě výše popsané dvou-kategoričnosti výrazů přirozeného jazyka zanedbává všechny ostatní jeho strukturální aspekty, základní principy logické analýzy jsou v ní přítomny všechny – jazyk slouží k zobrazování předem dané skutečnosti a výrazy jsou smysluplné (něco znamenají), protože označují nějaké

¹¹⁹ WITTGENSTEIN, L.: *Tractatus Logico-Philosophicus*, 2.2

¹²⁰ PEREGRIN, J.: *Úvod do teoretické sémantiky*, str. 2-3.

(abstraktní) objekty.¹²¹ Základním nástrojem teorie modelů pak jsou valuační a interpretační funkce, které nad daným univerzem logických individuí budují jednotlivé struktury, jež mohou sloužit jako modely těchto jazyků. Tyto modely v podstatě vznikají čistě kombinatoricky různou distribucí individuí do množin reprezentujících predikáty.

Přirozeně, že nelze ztotožnit logickou analýzu s teorií modelů. Tímto způsobem lze totiž vytvářet modely jen k nepatrným fragmentům přirozeného jazyka, a sice k těm fragmentům, které obsahují jen dvě kategorie výrazů (termy a predikáty) a čistě extenzionální¹²² větné operátory. Struktura přirozeného jazyka však je daleko bohatší. Jednak vedle termů a predikátů obsahuje i další kategorie výrazů, které lze na základě těchto dvou zkonstruovat.¹²³ Kromě toho přirozený jazyk neobsahuje pouze extenzionální větné operátory, nýbrž i intenzionální a hyperintenzionální, a dále pak výrazy pragmatického charakteru (indexické výrazy). Nástroje, které by formální sémantika takto bohatého jazyka měla používat, musí být proto komplexnější, než jednoduchá množinová teorie modelů. Jedná se o především o sémantiku možných světů, často v kombinaci s λ -kalkulem, který umožňuje přejít od statických množinových modelů, k modelům funkcionálním a zachytit tak výše zmiňovanou dvoustupňovost jazykových významů.

Nicméně množinová teorie modelů je v podstatě projekcí tohoto komplexnějšího systému sémantiky možných světů a funkcionální sémantiky do světa jednoho a jeho množinové distribuce. Možné světy obvyklé sémantiky možných světů budované nad přirozeným jazykem se od sebe liší jen distribucí individuí do množin jednotlivých predikátů.¹²⁴ Jednotlivá tvrzení pak v těchto jednotlivých možných světech nabývají různé hodnoty na základě sémantických pravidel, především Tarského definice splňování. To znamená, že představuje jen systém komplexnější, v principu ale podobný.

Tato teze, že teorie modelů a logická analýza pracují na základě týchž principů, nechce tvrdit, že přirozený jazyk a jazyky formalizované jsou stejné.¹²⁵ Nicméně formalizované jazyky jsou založeny na stejném principu zobrazování jako jazyk přirozený

¹²¹ Termy označují individua, predikáty jejich množiny, tvrzení pravdivostní podmínky.

¹²² Extenzionální ve smyslu principu extenzionality – výsledná pravdivostní hodnota složeného výroku je funkcí pravdivostních hodnot jeho částí. Nevztahuje se tedy na intenzionální větné operátory, např. modalitě nebo propoziční postoje apod., protože ty jsou funkcemi nikoliv konkrétních hodnot, ale celých pravdivostních podmínek.

¹²³ Obvyklé kategoriální gramatiky sice nemají jako základní výrazy termy a predikáty, nýbrž termy a tvrzení, ale výsledek je ekvivalentní, liší se jen kategorie základních a odvozených výrazů

¹²⁴ srv. TICHÝ, P.: *Foundations of Frege's Logic*, kap. 11 §36.

¹²⁵ Třebaže si jsou mnohem podobnější, než se obvykle uvádí, to však není předmětem této práce.

a formální sémantika, resp. teorie modelů tak může být brána jako nejjednodušší příklad logické analýzy nějakého jazyka. Protože se jedná o přístup jednoduchý, je výsledek takové analýzy na jedné straně velice zkreslující, na druhé straně lze na něm s výhodou demonstrovat základní principy této analýzy a její úskalí.

Logická analýza základních kontextů přirozeného jazyka

Tvrzení typu "to-a-to existuje" můžeme mimo jiné chápat jako tvrzení, která odlišují různé způsoby použití přirozeného jazyka, např. fiktivní kontext od reálného a podobně. Proto je nyní potřeba porovnat základní kontexty přirozeného jazyka – reálný, modální, fiktivní i abstraktní¹²⁶ – vymežit jejich sémantické charakteristiky a stanovit tak východiska jejich logické analýzy.

Po dlouhou dobu panovalo přesvědčení, že přirozený jazyk je o světě okolo nás. Reálný kontext byl kontextem výsadním. Toto pojetí našlo svůj výraz v tzv. Russellově "robustním smyslu pro realitu".

...it seems to me, there is a failure of that feeling for reality which ought to be preserved even in the most abstract studies. Logic, i should maintain, must no more admit a unicorn than zoology can; for logic is concerned with the real world just as truly as zoology, though with its more abstract and general features.

.....Similarly, to maintain that Hamlet, for example, exists in his own world, namely in the world of Shakespeare's imagination, just as truly as (say) Napoleon existed in the ordinary world, is to say something deliberately confusing, or else confused to a degree which is scarcely credible. There is only one world, the "real" world.¹²⁷

Sémantika vzešlá z tohoto přesvědčení byla přirozeně extenzionální a "jednosvětová". Hlavní problém, se kterým se potýkala, tak představovaly modální kontexty – zejména rozlišení nutné a kontingentní pravdivosti, dále pak analýza kondicionálů. Modální kontext však v extenzionální sémantice nelze postihnout a po dlouhou dobu tak panovalo přesvědčení, že se jedná o dva kontexty zásadně odlišné, jež nelze analyzovat týmiž prostředky. Teprve sémantika možných světů umožnila setřít rozdíl v analýze obou dvou – reálný kontext se stal součástí modálního, kdy reálný svět je jedním z těch možných. Extenzionální sémantika tak je jednosvětovou projekcí mnohasvětové sémantiky možných světů. Sémantika možných světů nám tak umožňuje vedle skutečnosti zachytit i všechny ostatní (myslitelné) možnosti:

¹²⁶ rozlišení těchto kontextů viz Úvod této práce

¹²⁷ RUSSELL, B.: *Introduction to Mathematical Philosophy*, Ch. XVI *Descriptions*, str. 169. (tzv. robust sense of reality)

4.01: *Věta je obrazem skutečnosti. Věta je model skutečnosti tak, jak si ji myslíme.*

4.023: *Věta konstruuje svět pomocí logického řešení, a proto lze také z věty vidět, jak se všechno logicky má, jestliže je tato věta pravdivá.*

4.024: *Porozumět větě znamená vědět, jak by tomu fakticky bylo, kdyby byla pravdivá.*

4.2: *Smysl věty je její shoda a neshoda s možnostmi existence a neexistence stavů věcí.¹²⁸*

Obojí kontexty (reálný i modální) se pak zcela přirozeně analyzují týmiž prostředky sémantiky možných světů, liší se jen jejich výsledek – v prvním případě nás zajímá reference, ve druhém denotace.

Dalším samostatně chápaným kontextem je kontext fiktivní. Na první pohled je tento kontext modálnímu ze všech nejpodobnější. Při prvním setkání s pojmem možného světa člověka obvykle napadne nejprve právě "svět" nějakého románu apod. V dalším kroku se ale ukáže, že oba kontexty se podstatně liší – fiktivní kontexty jsou neúplné, možné světy jsou naopak úplné:

- Možné světy představují alternativy ke světu reálnému – věci se mají tak a tak, ale mohlo by to být i jinak. Možný svět tedy je maximálně konzistentní množina těchto alternativních stavů věcí, resp. maximálně konzistentní množina propozic o těchto stavech věcí. To znamená, že možný svět je vždy úplný (rozhodnutelný).¹²⁹ O libovolném individuu platí, že v daném možném světě nějakou vlastnost má či nemá; každé tvrzení je v něm buď pravdivé, nebo nepravdivé.
- U fiktivních objektů tato úplnost zdánlivě chybí. O Hamletovi víme, že je princem dánským, ale nevíme, zda byl blondák či brunet. Můžeme si představit všechny možné varianty, ale nikdy nelze určit, která z nich představuje toho opravdového Hamleta. Jsou tedy věty, které jsou o Hamletovi pravdivé, resp. nepravdivé (plynou z Shakespearovy hry). Ale pak jsou i věty, které nejsou ani pravdivé ani nepravdivé, resp. mohou být obojí.

Nicméně při bližším zkoumání se ukáže, že tato odlišnost není až tak zásadní, jak se na první pohled zdá, resp. že objekty reálného/modálního kontextu mohou být předmětem stejné nedourčenosti jako objekty kontextu fiktivního. Ačkoliv v reálném kontextu – v každém možném světě – individuum danou vlastnost buď má anebo nemá, nikdy nevíme, který

¹²⁸ WITTGENSTEIN, Ludwig: *Tractatus Logico-Philosophicus*.

¹²⁹ nejedná se o úplnost a rozhodnutelnost ve smyslu formalizovaných teorií

z možných světů je aktuální a jak tomu tedy je doopravdy. Máme pouze větší či menší množiny vhodných kandidátů podle toho, jak mnoho o našem (aktuálním) světě víme. A tak ne vždy umíme rozhodnout, která z těch dvou možností v aktuálním světě platí. Podobně i ve fikci na základě toho, co ze Shakespeara o Hamletovi víme, můžeme pouze vymezit větší či menší množinu možností kandidujících na to, jak by to mohlo být. Ovšem s tím rozdílem, že s největší pravděpodobností naše vymezování neskončí jen u jedné jediné možnosti, protože Shakespeare nám neposkytl úplný popis. Ačkoliv tedy možné světy jsou teoreticky úplné, prakticky jsou neúplné stejně jako ty fiktivní.

Podobnost obou kontextů je zvláště patrná, uvědomíme-li si, že kolikrát ani nevíme, zda kontext, ve kterém se pohybujeme (svět, který vymezujeme), je aktuální, nebo fiktivní. Dokud někdo neřekne, že se jedná o postavu fiktivní, budeme o Hamletovi uvažovat stejně jako o kterémkoliv jiném příslušníkovi aktuálního světa. V okamžiku, kdy se dozvíme, že se jednalo o fikci, nezmění se naše analýza ani rozumění příslušným větám. To jediné, co se změní, je zařazení do kontextu – *začlenění do celku zkušenosti a poznání*.¹³⁰ Tato informace přináší nové poznatky ohledně rolí, které tento objekt může zastávat, nepřináší však žádné nové rozumění danému výrazu. Začleněním objektu do reálného kontextu se k výrazu pouze doplní reference, tedy mimosémantická vlastnost. Význam i denotace však zůstávají tytéž.

Rozumět výrazu znamená vědět, jakou roli daný výraz v jazyku zastává, tj. vědět, jak nalézt denotovaný objekt. V případě empirických pojmů pak toto zjištění dále znamená vědět, k objektům jakého druhu by měl tento výraz referovat. Ale samotný fakt, zda skutečně referuje, a tedy jeho zařazení do kontextu našeho poznání už na tomto rozumění nemůže nic změnit. Výrazy z fiktivních kontextů se tedy rozhodně neliší od výrazů kontextu reálného tím, že by postrádaly nějaké sémantické vlastnosti. Sémantické vlastnosti obou jsou stejné. Liší se tím, že výrazy z reálného kontextu navíc mají i vlastnost aktuální reference, splnění v aktuálním světě. Tato vlastnost již ale není vlastností sémantickou.

V úvodu bylo řečeno, že logická analýza má analyzovat výrazy pouze sémantickými prostředky. To znamená, že k nalezení významu není třeba jiných znalostí než jazykových. V případě, kdy bychom trvali na zvláštnosti fiktivního kontextu spočívající v jeho neúplnosti, tento požadavek by byl porušen. Konkrétně: jméno fiktivního objektu například bývá obvykle analyzováno nikoliv jako jméno logické, nýbrž jako individuální pojem nebo individuový úřad. Standardní vlastnosti takového objektu pak jsou složkami tohoto individuálního pojmu

¹³⁰ KANT, I.: *Kritika čistého rozumu*, (B 629).

resp. rekvizitami tohoto úřadu. Naopak jméno reálného objektu jako jméno (logického) individua analyzováno bývá. Jenže takováto dvojí analýza vychází z jiné než jazykové znalosti – gramatické vlastní jméno je analyzováno jinak, jestliže víme, že referuje, a jinak, pokud víme, že nikoliv. Jazyková znalost může pouze určit, k objektům jakého druhu by měl výraz referovat, ale rozhodně na ní nemůže mít vliv to, zda skutečně referuje. To, že nositel jména zemře, (například) nemůže způsobit, že se z jazykového výrazu, který je jménem, stane individuový úřad.¹³¹ Obojí je proto třeba analyzovat jednotně, protože analýza pouze určuje roli výrazu v celku jazykového systému.

Protože reálný kontext je předmětem podobné nedourčenosti jako fiktivní, byť nikoliv principiální, můžeme i fiktivní kontext chápat jako nadřazený reálnému podobně jako tomu bylo s kontextem modálním. Odlišnost mezi oběma kontexty je obvykle spatřována v rozdílu mezi úlohami vlastních jmen v těchto kontextech užívaných. V případě výrazů ostatních kategorií zpravidla vystačíme s obvyklou sémantikou možných světů. Sloučení obou kontextů do jednotné analýzy musí tedy vyjít právě z jednotné analýzy gramatické kategorie vlastních jmen pro oba dva kontexty.

Nakonec tedy jedině kontext abstraktní se svými sémantickými charakteristikami zásadně liší od ostatních tří. Abstraktní kontext se týká abstraktních objektů jako jsou mimo jiné např. matematické objekty, obecniny, metafyzické konstrukty či fyzikální nebo jiné teoretické postuláty. Objekty tohoto druhu narozdíl od objektů reálných, modálních i fiktivních nijak nepodléhají modální variabilitě. Nejsou závislé na sémantických parametrech možných světů, popř. časů. Výrazy, jejichž složky označují abstraktní objekty, podléhají modální variabilitě pouze tehdy, jsou-li použity nepřímou, např. jsou-li abstraktní objekty předmětem propozičního postoje apod.

V tradiční modální sémantice možných světů jsou tvrzení z čistě abstraktních kontextů nutnými, tj. pravdivými ve všech možných světech. To znamená, že jsou součástí každého možného světa. V podstatě by to znamenalo, že takový výraz v každém možném světě referuje k témuž objektu. Přiměřenějším nebo přinejmenším úspornějším řešením však je uvědomit si, že tyto výrazy referenci vůbec nemají, pouze denotaci. Matematická tvrzení tak nejsou součástí každého možného světa, ale stojí stranou této sémantické struktury. Respektive, abstraktní objekty představují sémantickou strukturu obecnější, sémantice

¹³¹ srv. GAHER, F.: *Dva druhy individuí*, str. 367.

možných světů nadřazenou. Vzhledem k sémantice možných světů se pak vyhodnocují pouze empirické výrazy mající referenci podléhající variabilitě možných světů a časů.

Tvrzení "to-a-to existuje" a logická analýza přirozeného jazyka

Omezíme-li naše pojetí jazyka pouze na jeho zobrazovací funkci, tak jak to činí logická analýza přirozeného jazyka, pak tvrzení "to-a-to existuje" mají tu zvláštní funkci, že v podstatě hodnotí správnost tohoto zobrazení – vyjadřují vztah mezi jazykem a skutečností, kterou tento jazyk popisuje. V případě přirozeného jazyka nás první intuice přesvědčují, že přirozený jazyk je pouze nástrojem pro popis každodenní skutečnosti okolo nás. Teprve až při dalším a podrobnějším zkoumání se ukáže, že působnost jazyka je mnohem širší, než pouze svět každodenní zkušenosti.

Jazyk jakožto zobrazení není pouhým odrazem nějaké skutečnosti. Chápeme-li jazyk jako celek smysluplných (tedy nejen pravdivých) vět, pak tento jazyk obsahuje popisy všech obrazů, které lze v jeho výrazech (konzistentně) popsat. To platí o každém jazyce, přirozeném i umělém. Příčinou vzniku každého jazyka sice je popsat nějakou skutečnost, ať už reálnou (svět okolo nás) nebo čistě pomyslnou (možnost, abstrakce, fikce), nicméně jeho vyjadřovací schopnosti jsou od samého tohoto počátku mnohem širší – každý jazyk je schopen popsat i obrazy, které rámec původní skutečnosti zdaleka překračují. Důvod je čistě kombinatorický. Sémantika, jakožto teorie významu pak nemá jiný cíl, než poskytovat prostředky, jejichž prostřednictvím jsme z jazyka schopni tyto obrazy rekonstruovat. To ovšem nijak nesouvisí se schopností rozhodovat, které z těchto obrazů jsou pravdivé; tj. které z nich jsou obrazy mimojazykové skutečnosti. Toto rozhodnutí je mimojazykové – teprve mluvčí resp. skupina mluvčích rozhoduje, k popisu které skutečnosti daný jazyk právě používá; tj. k jakým objektům svými výrazy referuje.

To, že mluvčí rozhoduje o tom, k popisu jaké skutečnosti daný jazyk právě používá, neznamená, že by logická analýza nebo pravdivost závisela na libovůli. Naopak, v okamžiku, kdy tato volba proběhla, stává se závaznou stejně jako všechny konvencionální záležitosti. V okamžiku, kdy bylo stanoveno, k jakým objektům referují naše výrazy, byla závazně stanovena i pravdivost všech tvrzení a v našem poznání resp. prostřednictvím logické analýzy už může být jedině objevenána.

Zpravidla bývá předmětem jazyka svět okolo nás, svět každodenní zkušenosti, ve kterém žijeme. Nicméně funkce jazyka je daleko bohatší. Vedle této smyslové skutečnosti jsme v jazyce schopni mluvit i o skutečnostech zcela odlišné povahy jako jsou modální varianty tohoto světa, naše abstraktní konstrukce či fiktivní příběhy, ale kontext reálný zůstává kontextem privilegovaným, kontextem, ke kterému se vztahujeme nejčastěji. Proto i existenční tvrzení zpravidla tvrdí, že příslušný objekt/y se vyskytují v reálném světě naší smyslové zkušenosti, za jistých okolností však mohou tvrdit i výskyt ve skutečnosti zcela odlišné – v nějakém možném světě, ve světě abstraktních objektů či ve světě fiktivním. Každé tvrzení "to-a-to existuje" tedy tvrdí VÝSKYT nějakého objektu (resp. objektů) v nějaké skutečnosti. Tento parametr KDE existuje bývá v těchto tvrzeních zpravidla zamlčován.

Takto chápaná tvrzení "to-a-to existuje" jsou ale externí otázkou existence. Jakožto externí nemohou být řešeny uvnitř jazyka. Externě chápaná tvrzení o existenci tedy předchází logické analýze daného jazyka, protože se jedná o volbu objektové báze daného jazyka a jeho epistemického rámce, ve kterém logická analýza poté probíhá. Externí tvrzení o existenci proto nemohou být předmětem logické analýzy.

Naopak předmětem logické analýzy jsou interní otázky existence. Tato tvrzení nejsou relační, protože objektová báze již byla zvolena. Z hlediska logické analýzy jsou tato tvrzení

- buď tautologická, pokud se jedná o objekt, který je prvkem některého ze základních typů této objektové báze a jeho existence je tedy nutně implikována použitím daného jazyka
- nebo splnitelná, pokud se jedná o objekt, který spadá pod některý z odvozených typů a jeho existence je tedy dána buď analyticky pravidly daného jazyka nebo synteticky vzhledem k možnému světu a času.

LOGICKÁ FORMA VĚT "TO-A-TO EXISTUJE"

Stejně jako ve filosofii i v logice jsou první pokusy o vyjádření logické formy tvrzení "to-a-to existuje" predikativní. Celkem přirozené je toto pojetí v tradiční logice, kde se logická forma v podstatě kryje s formou gramatickou. Diskuse o významu a funkci výrazů typu "existuje" tak je spjata výhradě s filosofickou resp. ontologickou otázkou, zda existence je či není predikát. Zcela odlišný pohled na celou problematiku se pak objevuje s nástupem systému moderní logiky ve Fregeho *Begriffsschriftu* a to díky zavedení existenčního kvantifikátoru. Predikátová logika tak mění základní podobu logické formy vět. Celá řada textů a prací z první poloviny 20. století pak názorně dokládá, jak nesamozřejmý byl tento přechod od tradiční logické formy k logické formě predikátové logiky. Nicméně ani tato nesporně úspěšnější analýza prostřednictvím existenčního kvantifikátoru nedostačuje a to díky kategoriálním omezením predikátové logiky a především díky její přísně extenzionální sémantice. Zvláště v souvislosti s tvrzeními "to-a-to existuje" obsahujícími vlastní jména se proto ukazuje nezbytnost přechodu od klasické logické analýzy k analýze intenzionální.

Logická forma vět "to-a-to existuje"

v tradiční logice

V tradiční sémantice existují pro tvrzení přirozeného jazyka vlastně jen čtyři logické formy reprezentované jednotlivými druhy subjekt-predikátových soudů – SaP, SeP, SiP a SoP. Odpovídá to gramatické formě vět přirozeného jazyka, kde každá věta vzniká spojením podmětu a přísudku a jednotlivé věty se od sebe vzájemně liší mírou obecnosti a kvalitou tohoto spojení. V této koncepci je existence celkem přirozeně predikátem, protože ve větách přirozeného jazyka je gramatickým přísudkem. Problém, který tradiční logika řeší pak je ten, že význam tohoto predikátu se do jisté míry kryje s významem kopuly a to byl pro scholastickou filosofii rovněž impuls k otevření otázky, zda existence je či není predikát.

Za povšimnutí stojí, že celý tento problém má vlastně kořeny v chybné interpretaci či překladu původních Aristotelových spisů. Sponou, kterou používá Aristoteles, není sloveso "být" nýbrž "vypovídat se". To znamená, že soudy původní aristotelské logiky nevyjadřují

žádné ontologické závazky a týkají se výhradně vztahů mezi pojmy. Sloveso "být" nahradilo Aristotelovu kopulu při převodu do latinského prostředí. Tím do sylogistiky vstupuje tzv. předpoklad neprázdných termínů, který byl nakonec jedním z hlavních důvodů jejího odmítnutí.

Předpoklad neprázdných termínů v podstatě říká, že každý pojem, který používáme, se musí o něčem vypovídat, tj. má neprázdný rozsah. Je důsledkem podvojnosti tradiční analýzy přirozeného jazyka – každé slovo, které vyjadřuje nějaký pojem, spadá v tradiční sémantice buď do kategorie subjektu anebo predikátu, podle toho, jakým způsobem je ve větě použito. V prvním případě má pojem referenční funkci, tj. označuje bezprostředně kterékoliv individuum ze svého rozsahu. Ve druhém případě však má funkci atributivní, tj. označuje nějakou vlastnost, která přísluší individuí. Při této tradiční analýze pak věty v podstatě říkají, že individua z rozsahu pojmu subjektu mají/nemají vlastnost vyjádřenou predikátem, resp. spadají/nespádají do rozsahu predikátu.¹³² v okamžiku, kdy je subjektem soudu pojem s prázdným rozsahem, tato tradiční analýza z pochopitelných důvodů selhává, protože nikdy nenalezne individuum, o kterém by se mohlo ověřovat, zda se o něm predikát vypovídá.¹³³

Při původní interpretaci kopuly však sémantická analýza nemusí vést k této interpretaci extenzionální, nýbrž intenzionální. Při této interpretaci soud tvrdí, že pojmový obsah predikátu je součástí pojmového obsahu subjektu, tedy bez jakékoliv souvislosti s rozsahem zúčastněných pojmů.¹³⁴ Počátek extenzionality moderní (matematické) logiky tak je třeba hledat už v tomto posunu významu kopuly: s nahrazením spony "vypovídat se" sponou "být" bylo jednoznačně akcentováno extenzionální pojetí logiky. V důsledku toho tvrzení "to-a-to existuje" začala zdánlivě přisuzovat existenci jednotlivinám.¹³⁵ Do té doby tvrzení "to-a-to existuje" vlastně jen vypovídalo, že pojem subjektu má nějaký předmět, existuje něco, o čem se vypovídá. Tato tvrzení tedy přisuzovala určitou vlastnost pojmu a nikoliv individuí. V moderní terminologii bychom řekli, že se jednalo o predikát druhého řádu.

¹³² *Že jedno je obsaženo v druhém jako v celku a že se druhé vypovídá o každém případě prvního, znamená totéž. Pravíme však, že se něco vypovídá o každém, když nelze najít případ podřazený podmětu, o němž by nebylo možno říci to, co se vypovídá.* (ARISTOTELES: *První analytiky*, i 1 24b.)

¹³³ Tradiční metafyziku tento problém logické sémantiky vedl ke změně pojmu jsoucná a k uznání tzv. možných jsoucen. Paralela s meinongovskými teoriemi abstraktních objektů v rámci sémantiky možných světů se tu více než nabízí.

¹³⁴ srv. ARISTOTELES: *První analytiky*, i 1 a 4.

¹³⁵ Lze říci, že u zrodu filosofické otázky "Je existence predikát?" v jistém smyslu stojí chybná logická analýza.

Logická forma vět "to-a-to existuje"

mezi tradiční a predikátovou logikou

Jak již bylo naznačeno dříve, moderní logika se poměrně dlouho osvobozovala od tradičního pojetí logické formy vět. Projevilo se to především v tom, jak dlouho se logická analýza přirozeného jazyka vztahovala pouze k větám spadajícím do základních čtyř kategorií soudů tradiční logiky. Formalizace těchto vět v predikátové logice prvního řádu se ustavila velice záhy, vlastně ještě dříve než jednotná a důsledná symbolizace, takže v řadě článků se objevuje pouze jejich jazyková parafráze. Jedná se ale o stejný zápis, jaký se dnes učí studenti již v úvodním kurzu logiky:

SaP	$\forall x (S(x) \rightarrow P(x))$
SeP	$\forall x (S(x) \rightarrow \neg P(x))$
SiP	$\exists x (S(x) \wedge P(x))$
SoP	$\exists x (S(x) \wedge \neg P(x))$

V souvislosti s analýzou tvrzení "to-a-to existuje" pak bylo především třeba rozhodnout, do které z těchto čtyř kategorií tato tvrzení vlastně spadají, protože podle toho pak bude vypadat i jejich logická forma. Tento způsob řešení daného problému je ještě stále dědictvím tradiční sémantiky, kdy se tvrzení přirozeného jazyka berou jako různé případy některého ze čtyř typů tradičních soudů. Stejně tak se důsledně trvá i na tom, aby logická forma měla obě dvě složky, tj. subjekt (podmět) i predikát (přísudek). V souvislosti s tvrzeními "to-a-to existuje" pak docházíme k prapodivným konstrukcím:¹³⁶

SaP	Jestliže existuje něco, co je S, pak to existuje.
SeP	Jestliže existuje něco, co je S, pak to neexistuje.
SiP	Existuje něco, co je s a existuje to.
SoP	Existuje něco, co je s a neexistuje to.

¹³⁶ Suppose the proposition expressed by the instantial sentence, "Horses exist," is related to this sentence in the same way that the proposition expressed by the sentence, "Horses are herbivorous" is related to that sentence. Then (I) affirmative instantials are tautologous, and (II) negative instantials are self-contradictory. For "Horses are herbivorous" equals "If there exists anything which is a horse it is herbivorous." And "Horses exist" treated on these lines becomes, "If there exists anything which is a horse, it exists." And "Horses are not herbivorous" equals "If there exists anything which is a horse it is not herbivorous." And "Horses do not exist" treated on these lines becomes "If there exists anything which is a horse, it does not exist." Now instantial propositions are not silly in this way. (WISDOM, John.: *Interpretation and Analysis*. London 1931, str. 62.)
srv. AYER, A. J.: *Language, Truth and Logic*, str. 43

Tvrzení "to-a-to existuje" tedy evidentně nemohou spadat do žádné z těchto čtyř kategorií. Jejich obecné varianty (SaP, SeP) nedávají dost dobrý smysl,¹³⁷ záporné varianty (SeP, SoP) se zdají být kontradiktorické, zatímco kladné (SaP, SiP) jsou tautologické.¹³⁸ To znamená, že tato tvrzení musí mít logickou formu zcela odlišnou od těchto čtyř tradičních logických forem a existence v nich nemůže být predikátem.

Existence není (jednomístný) predikát prvního řádu

Tento závěr sdílí a rozvíjí řada článků, které se v této výchozí tezi sice odvolávají na Kanta, nicméně způsob jejich argumentace je čistě logický a nikoliv filosofický – dokládají, že existence nemůže být jednomístným predikátem prvního řádu, protože chování výrazu "existovat" v tvrzeních typu "to-a-to existuje" se liší od chování běžných predikátů (tj. výrazů označujících nějakou vlastnost individuů). Tento rozdíl v užívání a chování výrazu "existovat" se, podle nich, nejzřetelněji projevuje v následujících případech:¹³⁹

- Výraz "existovat" nelze užívat predikativním způsobem.
- Tvrzení "to-a-to existuje" nelze negovat ani kvantifikovat bez ztráty smysluplnosti, pokud se význam výrazu "existovat" nezmění.
- Věty typu "toto existuje" nevyjadřují žádnou propozici.
- V každém predikátu je vždy už zahrnut předpoklad existence.

Diskuse na toto téma byla živá především v první polovině 20. století (30. – 60. léta) a je názorným dokladem nesamozřejmosti přechodu od tradiční (aristotelské) logiky k moderní predikátové logice prvního řádu. Na řadě článků je vidět, jak se teprve ustavuje logická forma vět přirozeného jazyka, resp. vyjádření této logické formy v predikátové logice pomocí kvantifikátorů, a jak dlouho trvalo, než se logikové v souvislosti s přirozeným jazykem osvobodili nejen od tradičního pojmu predikace, ale především od subjekt-predikátové struktury tvrzení a tradičního pojetí kopuly.

Nepredikativnost užívání výrazu "existovat"

Tento směr argumentace snažící se doložit, že výraz "existovat" nepoužíváme predikativním způsobem, se zpravidla odvolává na Kanta a jeho výklad v *Kritice čistého*

¹³⁷ MOORE, G.E.: *Is Existence a Predicate?*, str. 136/7.

¹³⁸ AYER, A. J.: *Language, Truth and Logic*, str. 43.

Nutno mít na paměti, že se jedná o texty z doby před Tarského definicí splňování, takže se tu operuje spíše s intuitivním rozuměním, nikoliv s rigorózním pojmem tautologie či kontradikce.

¹³⁹ srv. MOORE, G. E.: *Is Existence a predicate?*.

rozumu.¹⁴⁰ Jedná se o texty související s ontologickým argumentem, které mají spíše teoretickou povahu. Nejvlivnějším z této skupiny je argument Normana Malcolma.¹⁴¹ Ten se snažil ukázat, že existence nemůže být predikátem, protože nepřidává k popisu věci žádný určující znak. Opírá se tu o Kantův výklad a nepředkládá žádný nový argument, protože Kantův výklad považuje za dostatečně přesvědčivý. Jeho výklad je však srozumitelnější a vyhýbá se poměrně problematickému Kantovu pojetí reálného predikátu. Opírá se především o příklady, které dokládají, že užívání výrazu "existovat" je nepredikativní. Příklad, který používá je následující:

A king might desire that his next chancellor should have knowledge, wit, and resolution; but it is ludicrous to add that the king's desire is to have a chancellor who exists. Suppose that two royal councilors, A and B were asked to draw up separately descriptions of the most perfect chancellor they could conceive, and that the descriptions they produced were identical except that A included existence in his list of attributes of a perfect chancellor and B did not. (I do not mean that B put nonexistence in his list.) One and the same person could satisfy both descriptions. More to the point, any person who satisfied A's description would necessarily satisfy B's description and vice versa! This is to say that A and B did not produce descriptions that differed in any way but rather one and the same description of necessary and desirable qualities in a chancellor.¹⁴²

Hlavní Malcolmův argument tedy opět spočívá v tom, že existence nepřidává k pojmu (k naší představě) žádnou další charakteristiku; resp. nemůže zvětšovat obsah pojmu, protože nijak nezmenšuje jeho rozsah.

Ačkoliv Malcolm výslovně tvrdí, že formuluje týž argument jako Kant, námitka, která se tu nabízí, je založena přesně na těch pasážích z Kanta, které ukazují, že existence v Kantově pojetí je v podstatě relačním predikátem a týká se spíše našich pojmů než jednotlivin.¹⁴³ Tuto námitku lze ale opět formulovat intuitivněji s pomocí protipříkladu. Malcolm se mylí, když tvrdí, že oba seznamy splňují tytéž osoby. Hledaným protipříkladem je Merlin.¹⁴⁴ Neboť to může být přesně ten ideální rádce, jehož měl na mysli B, když sepisoval svůj seznam vlastností, ale kterého rozhodně nemohl mít na mysli i A. Existence tu je tedy to, co odlišuje ideálního rádce B od ideálního rádce, kterého měl na mysli A. Existence tu však není jednomístný predikát prvního řádu (které měl na mysli Malcolm), ale relační predikát – Merlina král jako svého rádce zaměstnat nemůže, protože Merlin není součástí těžé reality.

¹⁴⁰ KANT, Immanuel: *Kritika čistého rozumu*, (B626-629).

¹⁴¹ MALCOLM, N.: *Anselm's Ontological Argument*.

¹⁴² MALCOLM, N.: *Anselm's Ontological Argument*, str. 43/4.

¹⁴³ CAMPBELL, R.: *Real Predicates and 'Exists'*; srv. str. této práce

¹⁴⁴ srv. SCHAFFER, J.: *Existence, Prediction and Ontological Argument*, str. 311.

Nicméně i tato námitka sama, stejně jako původní Malcolmův argument, ukazují, že existence prostě predikátem prvního řádu není. Obě stanoviska se liší jen tím, že Malcolm existenci nepovažuje za vůbec žádný predikát, zatímco pro jeho oponenty se jedná o predikát relační zařazující dané individuum do příslušného kontextu.¹⁴⁵ Někteří však jsou ještě o krok dále a tvrdí, že se jedná o predikát sémantický:

The moral of the story is this: "exists" as used when we have a sentence of the form "a exists" or "a does not exist" when "a" is a proper name, tells us something about the name "a". Granting that "a" has a use in some context ("language"), sentences of the above form tell us in which language "a" has a use. Since we are normally speaking in the language of facts, "a does not exist" tells us that "a" has no use in this language, and by implication that it has its use in nonfactual, i.e. fictional contexts or languages.¹⁴⁶

V obou dvou případech se však jedná o koncepci, která přesahuje expresivní možnosti predikátové logiky prvního řádu, protože této analýze předchází – v prvním případě to je záležitost volby univerza (které objekty zastávají roli individuí), ve druhém volby jazyka (které výrazy jsou vlastními jmény).¹⁴⁷

Nemožnost negovat či kvantifikovat tvrzení "to-a-to existuje"

V případě stanoviska, že tvrzení "to-a-to existuje" nelze kvantifikovat ani negovat, se zpravidla vychází ze srovnání chování běžných predikativních vět s chováním vět typu "to-a-to existuje". Asi nejpřehledněji a v nejucelenější podobě je tento směr argumentace reprodukován v Moorově článku *Is Existence a Predicate?*. Podle něj jsou běžné predikativní věty přirozeného jazyka, např. "Krotcí tygři vrčí", víceznačné. Lze je totiž (podle kontextu) pochopit obecně i částečně, tj. jako věty "Někteří krotcí tygři vrčí" nebo "Všichni krotcí tygři vrčí" či jako "Většina krotkých tygrů vrčí". V případě věty "Krotcí tygři existují" však žádná taková víceznačnost nepřipadá v úvahu. Tato věta může být vyložena jedině částečně. Jako obecné tvrzení nedává žádný dobrý smysl.

Podobně je tomu i s negací. Negujeme-li větu "Krotcí tygři existují", dostaneme větu "Někteří krotcí tygři neexistují". Otázka je, kteří krotcí tygři to jsou. Existenční predikát by měl množinu krotkých tygrů rozdělit na dvě části – existující a neexistující – jenomže prvky této množiny mohou být pouze existující. Při použití predikátové logiky a zachování

¹⁴⁵ srv. Kant, Kiteley, Schaffer

¹⁴⁶ REDMON, R. B.: "Exists", str. 59.

¹⁴⁷ Odpovídající logická forma by vyžadovala v prvním případě systém vícesortové logiky, ve druhém pak vícesortovou logiku rozšířenou o rozvětvenou teorii typů. viz níže

predikativního statutu existence toto tvrzení vlastně říká, že *existují krotcí tygři, kteří neexistují*, což je v podstatě spor.¹⁴⁸ Význam predikátu se tu totiž překrývá resp. ruší s významem kvantifikátoru. Aby příslušné tvrzení dávalo smysl, musela by se meinongovským způsobem změnit interpretace existenčního kvantifikátoru a tím i veškerá formální sémantika.

Na těchto příkladech je názorně vidět komplikovanost přechodu od tradiční logiky k moderní. Moore si ještě neuvědomuje, že v predikátové logice je predikát existence nadbytečný, protože ta už je vyjádřena v kvantifikátoru. V duchu subjekt-predikátového pojetí soudů stále trvá na tom, aby subjekt i predikát byly v logické formě explicitně zachyceny jako samostatné členy, byť už je vyjadřuje jako predikáty moderní predikátové logiky a doplňuje kvantifikátorem. Tím vzniká ona duplicita, ze které pramení nesmyslnost příslušných tvrzení.

Věty "toto existuje" nevyjadřují žádnou propozici

I tento v literatuře hojně diskutovaný argument nalezneme v Moorově článku *Is Existence a Predicate?*. V tomto případě vychází Moore z Russellovy koncepce predikátů jakožto propozičních funkcí¹⁴⁹ – každý predikát můžeme chápat jako propoziční funkci, která aplikována na term vytvoří propozici, tj. pravdivé či nepravdivé tvrzení. Například predikát "být spisovatel" vyjadřuje dle Russella propoziční funkce "x je spisovatel" která aplikována na různá individua z oboru proměnnosti bude vytvářet pravdivá či nepravdivá tvrzení. V případě existence však žádná propozice nevznikne. Moore to dokládá tím, že spojí-li se takováto propozice s nějakou jinou, vznikne opět jen původní propozice. Například spojí-li se propoziční funkce "x je krotký tygr" a "x existuje", vznikne opět jen původní propozice "x je krotký tygr". Existence tedy nemůže být predikát, protože nevytváří žádnou propoziční funkci.

Tato situace vzniká proto, že propoziční funkce (predikáty) se aplikují na individua, která jsou v Russellově koncepci brána jako existující objekty. Respektive, obor proměnnosti může obsahovat pouze existující individua. Situace se podobá situaci s negací popsané v předchozím paragrafu. To znamená, že existence tu je vlastně triviální a univerzální.

Tato Moorova kritika Russellovy koncepce propozičních funkcí názorně dokládá závislost prvních analýz na tradiční logice, která ukládá, aby v každé větě figurovaly dva

¹⁴⁸ srv. AYER, A. J.: *Language, Truth and Logic*.

¹⁴⁹ podrobněji níže

termíny (subjekt a predikát), což by při Russellově analýze znamenalo dvě propoziční funkce. Tím se v logické formě objevuje druhá prázdná propoziční funkce namísto, aby se přijala přirozená forma predikátové logiky $\exists x P(x)$. Russellova analýza vět prostřednictvím propozičních funkcí tu předběhla svou dobu. Zastánci této argumentaci používají nové prostředky ještě stále v duchu tradičních logických forem.

Existenční presupozice

V tradiční logice je vztah predikace mezi subjektem a predikátem vyjádřen kopulou "je". Tato kopula, narozdíl od původní Aristotelovy kopuly "vypovídat se" (kathegoreisthai) má existenční důraz.¹⁵⁰ Díky tomu má každé predikativní tvrzení v tradiční logice rovněž existenční důraz – aby bylo možné o něčem vypovídat, musí už být (existovat) to, o čem se vypovídá. Toto pojetí je založeno na tradiční subjekt-predikátové podobě vět přirozeného jazyka a extenzionální interpretaci tradiční logiky.¹⁵¹ V tradiční sémantice se každé tvrzení skládá ze dvou složek se zcela odlišnou funkcí. Funkcí subjektu (v tomto tradičním pojetí) je referovat – odkazovat k objektům, o kterých je řeč. Aby tuto svojí funkci mohl subjekt plnit, musí existovat objekty, o kterých mluví.¹⁵² Naopak funkcí predikátu pak není k něčemu referovat, ale pouze o objektech označených subjektem cosi vypovídat. Proto je v tradiční logice tvrzení "to-a-to existuje" součástí každého (predikativního) tvrzení –

*ῥᾷδὲ ἅπαντα ἃ ἐπισημαίνεται ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου ἔχει ἕνα ἢ περισσότερα ὄντα.*¹⁵³

Existence tedy nemůže být vlastností (predikátem), protože je součástí každého predikátu. Jedná se o pozůstatek tradičního pojetí soudu jako spojení pojmů pomocí kopuly, která v sobě i pro řadu moderních stále ještě skrývá předpoklad neprázdných termínů, se kterým se tradiční logika nedokázala vyrovnat.

Moderní logika nicméně zaznamenává v této problematice oproti tradiční jistý posun, který v Ayerově argumentaci ještě není zohledněn. Existenční presupozice zůstává zachována pouze v tvrzeních částečných, protože ta se vyjadřují prostřednictvím existenčního kvantifikátoru:

$\exists x P(x)$ resp. $\exists x (S(x) \wedge P(x))$

¹⁵⁰ anglicky existential import of propositions

¹⁵¹ viz výše

¹⁵² tzv. předpoklad neprázdných termínů

¹⁵³ AYER, A. J.: *Language, Truth and Logic*, str. 43.

a tedy explicitně tvrdí existenci objektů, o kterých mluví. Tvrzení obecná však už v sobě žádnou takovou presupozici ani ontologický závazek nenesou a to díky své implikační formě:

$$\forall x P(x)^{154} \quad \text{resp.} \quad \forall x (S(x) \rightarrow P(x))$$

Pravdivost těchto tvrzení pak nijak nevyžaduje, aby existovaly objekty, o kterých se mluví. Referenční (ontologický) závazek, který v sobě (při extenzionální interpretaci kopuly) v tradiční logice nese subjekt se v logice moderní přenáší na individuové proměnné a stává se tak závazným pouze v kombinaci s existenčním (a nikoliv obecným) kvantifikátorem.¹⁵⁵ Proto, jak se v následujícím ukáže, zůstává v predikátové logice problematickou analýza tvrzení "to-a-to existuje" pouze v tom případě, kdy toto tvrzení obsahuje vlastní jméno.

Existence je predikátem prvního řádu

Bylo řečeno, že existence není predikátem (vlastností) jednotlivin, ale že se přesto o individuích vypovídá; a dále, že výrazy tvrdící existenci stojí ve větách gramaticky na místě predikátu a přesto logickým predikátem nejsou, protože se chovají odlišným způsobem, než běžné predikáty. Z těchto důvodů lze oprávněně tvrdit, že existenci nelze v klasické predikátové logice plně a adekvátně vyjádřit jednomístným predikátem prvního řádu. To však nijak neřeší otázku vhodné reprezentace existence v logice, neboť dokud se v běžném jazyce objevují věty typu "*Toto existuje, zatímco tamto nikoliv*", musí se s touto skutečností nějak vypořádat i logika, chce-li si i nadále činit nárok na to, že je vědou o správnosti lidského usuzování. Proto se objevila celá řada koncepcí, jak existenci v klasické predikátové logice reprezentovat pomocí nějakého jednomístného predikátu prvního řádu, který by vhodným způsobem doplňoval funkci existenčního kvantifikátoru. Dalším důvodem pro tyto pokusy je pochopitelně i určitá intuitivnost původního nároku, že existence je vlastností individuí.

Definice existenčního predikátu

Nejčastějším řešením, jak vyjádřit existenci pomocí nějakého predikátu prvního řádu, je definovat ji prostřednictvím takového predikátu, který v daném kontextu vždy doprovází existující individua¹⁵⁶ a žádná jiná. V podstatě lze tímto způsobem definovat predikát existence jen pro omezené části univerza. Tak lze např. existenci definovat pro smyslově

¹⁵⁴ V tomto případě není implikační vlastní zápis ale až jeho sémantika: tvrzení $\forall x P(x)$ je pravdivé, pokud platí, že každé individuum, které je prvkem domény, má vlastnost P . To znamená, že toto tvrzení je pravdivé i v případě, že doména je prázdná; neobsahuje žádná individua.

¹⁵⁵ srv. ontological commitment (QUINE, W. V. O.: *On What There Is.*)

¹⁵⁶ existující individua – ve smyslu individuí, jež jsou obrazem reálně existujících jednotlivin

vnímatelné objekty jakožto empirickou vnímatelnost nebo časoprostorovou lokalizovatelnost, pro abstraktní objekty jakožto bezespornou myslitelnost a podobně. Tvrzení "to-a-to existuje" pak má triviální logickou formu

$\exists x (S(x) \wedge E(x))$, kde E je definovaný predikát existence.

Je to však reprezentace nedostatečná, protože charakterizuje vždy jen určitý typ objektů; resp. charakterizuje existenci jen v určitém kontextu. Postihuje tedy jen tu část univerza, v níž je množina všech jednotlivin totožná s množinou vymezenou definičním predikátem. Výraz "existovat" se tak stává výrazem víceznačným a to víceznačným nesystematicky – jednotlivé jeho významy jsou definovány ad hoc podle povahy kontextu použití. Z toho důvodu je pochybné, zda se vůbec jedná o logickou analýzu. V poněkud systematictější podobě pak v podstatě stejná analýza stojí v pozadí meinongovských sémantik.

Existence a identita

Nejúspěšnějším z pokusů o definici existenčního predikátu je zřejmě ten, který předvedli Nakhnikian a Salmon, protože se jedná o přístup jednotný a systematický zohledňující celou řadu význačných vlastností existence a předznamenávající následující vývoj. Ačkoliv to autoři explicitně nikde neříkají, jejich řešení jasně dokládá, že otázka existence, tak jak byla do té doby v logické analýze formulována, je vlastně externí otázkou existence a tedy v rámci logické analýzy neřešitelná, resp. triviální (v případě kladných tvrzení *že existuje*) či nepřipustná (v případě tvrzení záporných).

Existenci reprezentují prostřednictvím predikátu identity $x = x$. V podstatě se jedná o definici zcela v duchu Parmenidova pojetí bytí.¹⁵⁷ I sami autoři podotýkají, že tento predikát pak je triviální a univerzální.

Ayer suggests that ... "when we ascribe an attribute to a thing, we covertly assert that it exists." That is, if "exists" were a predicate, the following formula would be an analytic consequence of its meaning regardless of what property "F" is taken to denote:

$$(11) \forall x (F(x) \rightarrow E(x)).$$

But

$$(12) \forall x \exists F F(x);$$

therefore,

¹⁵⁷ srv. NAKHNIKIAN, G. – SALMON, W.C.: *Exists as a Predicate*, str. 539.

$$(13) \forall x E(x).$$

Formula (13) states merely that everything exists, or that it is not the case that there exist nonexistent entities. It states that the extension of "exists" is universal, and for extensional logic this constitutes a complete specification of the meaning of "exists." Formula (13) may be taken as a semantic rule or a meaning postulate for "exists." ... "Exists" is a necessarily universal predicate. ... A question might be raised about the consistency of a logical system to which (13) has been added as a special postulate. This question is easily answered. The expression "E(x)" could just as well have been introduced by explicit definition, for example,

$$(15) E(x) =_{df} (x = x).$$

With this definition, (13) becomes

$$(16) \forall x (x = x),$$

which is a logical truth and can harmlessly be used in deductions.¹⁵⁸

Jejich analýza je ještě stále svázána s tradiční logikou v tom smyslu, jak bylo popsáno výše. Poprvé tu jsou ale tvrzení "to-a-to existuje" systematicky uvedena do souvislosti s existenčním kvantifikátorem.

Categorical propositions in English frequently omit the quantifier, and sentences such as "Horses exist" and "Horses are herbivorous" are examples of this. The intended meanings are clearly "All horses are herbivorous" and "Some horses exist." The comparison between "Horses are herbivorous" and "Horses exist" is incorrect, therefore, not because "herbivorous" is a predicate and "exist" is not a predicate but because one has the suppressed quantifier "all" and the other has the suppressed quantifier "some." ... When we say "Horses exist" we do not generally mean to say that there are no nonexistent horses but rather that there are some existent ones. ... "Some horses exist" would be schematized:

$$\neg \forall x (H(x) \rightarrow E(x)).$$

This is not a tautology; it is equivalent to

$$\exists x (H(x) \wedge E(x)),$$

which implies

$$\exists x H(x).^{159}$$

Autoři však ještě stále cítí potřebu zachovat subjekt-predikátovou strukturu vět, tj. trvají na tom, aby existenční tvrzení (v tradiční terminologii částečné soudy) měla dva členy. Jejich cílem bylo vypořádat se s Ayerovou argumentací, že kladná tvrzení o existenci jsou tautologická a záporná kontradiktorická, čehož skutečně dosáhli ale pouze pro obecné

¹⁵⁸ NAKHNIKIAN, G. – SALMON, W.C.: *Exists as a Predicate*, str. 538.

¹⁵⁹ NAKHNIKIAN, G. – SALMON, W.C.: *Exists as a Predicate*, str. 537.

termíny, se kterými pracují. V případě tvrzení s vlastními jmény vznikne tautologie resp. kontradikce i při jejich analýze, protože zde se logická forma liší.¹⁶⁰

They [Nakhnikian and Salmon] argue that "Horses exist", when elliptical for "Some horses exist", can be logically transcribed with \mathcal{E} (the existential predicate) as $\exists x (H(x) \wedge \mathcal{E}(x))$ which is not a tautologous form. They further argue that even when the predicate \mathcal{E} is, as they claim, plausibly defined by the trivial property of selfidentity, the foregoing statement is not a tautology. The trivial property of existence just drops out.

This is true enough for general existence claims, but what about singular ones? "Pegasus exists", by their definition of \mathcal{E} , becomes "Pegasus is self-identical", which is patently trivial. They have, thus, only undercut half of what the major premise claims. The rest stands; singular existential statements remain trivial, and, we would have to suppose, singular existence is not a predicate.¹⁶¹

Jejich článek však je důležitý ještě z jednoho hlediska, a sice proto, že existence, vedle toho, že je systematicky dávána do souvislosti s existenčním kvantifikátorem, je rovněž zařazena mezi logické konstanty

As a predicate "exists" has special characteristics. It is necessarily universal, and as such it is a logical constant rather than a descriptive predicate. Furthermore it is a redundant. ... the extension of "exists" is universal, and for extensional logic this constitutes a complete specification of the meaning of "exists."¹⁶²

Shrnutí

Z předchozího výkladu by mělo být zřejmé, že existence nemůže být jednomístným predikátem prvního řádu, tj. že se nejedná o vlastnost jednotlivin. Z hlediska filosofického zdůvodnění je v tomto směru Kantova argumentace více než přesvědčivá. Navíc navazuje na jiné starší pojetí ukazující, že existence není vlastnost nýbrž akt, který jsoucna vždy doprovází, ale není ani dříve ani později, nýbrž vždy s ním. Proto je existence jako predikát individuí univerzální a tedy triviální, v podstatě nesmyslná. To, co existence přidává, není žádná další charakteristika, ale jistá schopnost (předpoklad) vstupovat do určitých vztahů – myšlené tovary mohou počítat, ale zcela jistě s nimi nelze nakupovat. Existence tak je určitým relačním parametrem, který zařazuje objekt do celku naší zkušenosti, resp. poznání – určuje jakým způsobem se k danému objektu vztahovat, jak s ním zacházet atd. Jedná se o základní

¹⁶⁰ viz níže – problém tvrzení "to-a-to existuje", která obsahují vlastní jména. Oba autoři v duchu tradiční logiky však tento případ neuvažují.

¹⁶¹ KITELEY, M.: *Is Existence a Predicate?*, str. 367.

¹⁶² NAKHNIKIAN, G. – SALMON, W.C.: *Exists as a Predicate*, str. 540.

předpoklad, který musí objekt splňovat, abychom s ním při logické analýze mohli zacházet jako s logickým individuem, resp. svého druhu objektem vůbec.

Z hlediska logické analýzy pak tuto skutečnost poměrně přesvědčivě dokládají těžkosti, se kterými se potýkaly pokusy existenci vyjádřit prostřednictvím predikátů prvního řádu. Ačkoliv gramaticky jsou existenční výrazy predikátem, chovají se podstatně odlišným způsobem než běžné predikáty. V kontextu extenzionální logiky se jedná o predikát univerzální a nadbytečný, protože extenzionalita klasické logiky v podstatě předpokládá, že vše, o čem mluvíme, rovněž existuje.¹⁶³ Existenční výrazy tedy patří mezi logické konstanty a měly by být vyjadřovány pouze prostřednictvím existenčního kvantifikátoru, bez dalšího doplňování nějakým predikátem.

¹⁶³ srv. předpoklad neprázdných termínů tradiční logiky

Moderní (extenzionální) logika v podstatě ontologické závazky a tedy i problematičnost tohoto předpokladu přesunula ze subjektů na individuové proměnné a konstanty. Ontologické závazky, které v tradiční logice v sobě nesly subjekty, tak zůstávají při extenzionální sémantice v platnosti pro vlastní jména, zájmena apod.

Logická forma vět "to-a-to existuje"

v predikátové logice (1. řádu)

V kontextu moderní logiky je nejjednodušší logickou analýzou formalizace daného tvrzení v jazyce predikátové logiky. Formalizace ve výrokové logice je pochopitelně jednodušší, nicméně jazyk výrokové logiky je natolik chudý, že jej v souvislosti s logickou analýzou přirozeného jazyka nemá vůbec smysl samostatně uvažovat; zvláště pak v souvislosti s analýzou tvrzení "to-a-to existuje", neboť pro vyjádření existence nedisponuje výroková logika naprosto žádnými výrazovými prostředky. V jazyce logiky predikátové se naopak k analýze těchto tvrzení přímo nabízí existenční kvantifikátor, který patří mezi logické konstanty tohoto jazyka.

Formalizace tvrzení "to-a-to existuje"

prostřednictvím existenčního kvantifikátoru

Základem formalizace vět přirozeného jazyka do predikátové logiky je Russellova koncepce propozičních funkcí.¹⁶⁴ Russell tu navazuje a do důsledků aplikuje Fregeho analýzu pojmů jakožto funkcí. Vedle ještě stále tradiční logické analýzy v kontextu moderní logiky tak, jak byla popsána výše, tu tedy již od počátku figurovala i analýza zcela zakotvená v intencích nového systému. Pro Russella již jsou predikáty především neúplné výrazy, které umožňují tvořit propozice. Jeho analýza zbavuje termíny jejich referenčního charakteru, který měly v tradiční logice. Výrazy jako např. "člověk" tak pro Russella neoznačují žádná individua, nýbrž se jedná o "formy vět". Jsou to výrazy, ze kterých po dosazení termu vznikne propozice. Odtud označení propoziční funkce. Všechny významové jednotky¹⁶⁵ obsažené ve větách tak jsou vlastně jen dalšími propozičními celky.

V souvislosti s tvrzeními typu "to-a-to existuje" tato analýza poměrně úspěšně odstraňuje všechny problémy, na které při svých analýzách naráželi autoři tradičnějšího zaměření, např. G. E. Moore. Věta "Krotcí tygři existují," se kterou Moore ve svém článku pracuje, dle Russella znamená, že

¹⁶⁴ srv. RUSSELL, B.: *Principia Mathematica*. Předmluva, Ch. II nebo RUSSELL, B.: *Introduction to mathematical Philosophy*, Ch. XV.

¹⁶⁵ tj. výrazy, které mají význam samy o sobě

propoziční funkce "x je krotký tygr" je někdy pravdivá.¹⁶⁶

V moderním způsobu zápisu by se pak jednalo o neproblematické tvrzení zapsané jako:

$\exists x \text{ Krotký_tygr}(x)$.

Veškeré vyjádření existence tu plně přebírá existenční kvantifikátor a dané tvrzení tak prostě tvrdí, že daná propoziční funkce je splnitelná. Existence je tedy vlastně predikátem druhého řádu, který tvrdí neprázdnost odpovídající třídy, a proto je na úrovni predikátové logiky prvního řádu vyjadřována logickou konstantou.

Toto pojetí se pak snadno vyrovná se všemi problémy, se kterými zápasila tradiční analýza – tvrzení "to-a-to existuje", zapsané tímto způsobem:

$\exists x P(x)$,

je splnitelným a nikoliv tautologickým tvrzením, za které je měl Ayer a jiní. Toto tvrzení lze také bez problémů negovat. Existence jako taková není samostatnou složkou tohoto tvrzení a proto je v pořádku, že nevyjadřuje žádnou propozici. Stejně tak tu je existence nedílnou složkou každé predikace.

Kritika tohoto řešení je zpravidla dvojitá. Zaprvé se dokládá, že výsledné pravdivostní podmínky takto formalizovaných tvrzení "to-a-to existuje" se liší od pravdivostních podmínek původních vět přirozeného jazyka. Obzvláště patrný je tento rozdíl v případě tvrzení s vlastními jmény. Vedle této sémantické kritiky se argumenty vůči nepřiměřenosti zápisu výrazu "existovat" prostřednictvím existenčního kvantifikátoru obvykle vedou ze syntaktických pozic, protože základní odvozovací pravidla pro kvantifikátory přestávají být v této souvislosti platná.

Tvrzením "to-a-to existuje", jehož logická forma se v této práci hledá, jsou všechny věty přirozeného jazyka, které tvrdí, že něco (resp. to-a-to) existuje. Standardně se tato tvrzení dělí do tří skupin, podle toho, jakým způsobem je udáno to, čeho existence se tvrdí – podle toho, zda tvrzení obsahuje obecný termín, nebo deskripci nebo vlastní jméno. A podle toho se liší i formalizace těchto tvrzení v predikátové logice.

¹⁶⁶ srv. RUSSELL, B.: *On Denoting*, str. 21-3.

Formalizace existenčních tvrzení obsahujících obecný termín

Tradičně byl obecný termín charakterizován jako výraz, který může sloužit jako společné označení většího množství individuí, zpravidla proto, že vyjadřuje nějakou vlastnost jim společnou. V moderní predikátové logice s extenzionální sémantikou však obecný termín neoznačuje tato individua, nýbrž jejich množinu jako celek.¹⁶⁷ Jako příklad takového tvrzení může posloužit věta "existují koně". Tato věta tvrdí existenci individuí určitého druhu, tj. individuí majících určitou vlastnost – a sice *být koněm*. Prostřednictvím predikátové logiky se tento fakt triviálně zapíše jako tvrzení, že existuje alespoň jedno individuum, které *je koněm*; alespoň jedno individuum, které splňuje predikát *být kůň*

$\exists x \text{ Kůň}(x)$.

Tvrzení "to-a-to existuje" s obecným termínem má tedy v predikátové logice formu splnitelné formule

$\exists x P(x)$.

Pravdivostní podmínky tohoto formalizovaného zápisu jsou v podstatě shodné s pravdivostními podmínkami původní věty přirozeného jazyka. Při standardní (Tarského) sémantice jazyka predikátové logiky toto tvrzení bude pravdivé, bude-li množina reprezentující predikát *být kůň* neprázdná (bude-li tato množina obsahovat alespoň jedno individuum). Jedná se tedy o formalizaci, která je (při standardní interpretaci) s původní větou co do pravdivostních podmínek ekvivalentní.

Obdobná je i situace se zápornými tvrzeními, tj. tvrzením, že neexistuje – např. věta "draci neexistují". Formalizovaný zápis

$\neg \exists x \text{ Drak}(x)$ resp. $\neg \exists x P(x)$

tentokrát tvrdí prázdnotu příslušné množiny.

Při tomto způsobu formalizace založeném na pojmu propozičních funkcí je tedy výsledkem formalizace vět typu "to-a-to existuje", které obsahují obecný termín, tvrzení, které je splnitelné (a to jak v kladné tak i v záporné podobě), a nikoliv tautologické nebo kontradiktorické, jak se zdálo při tradičním přístupu. Navíc jsou pravdivostní podmínky

¹⁶⁷ Tím je odstraněn problém tzv. neprázdných termínů. Logická sémantika je vždy založena na vztahu označování. Protože predikáty moderní logiky narozdíl od tradičních neoznačují individua, nýbrž jejich množiny, mají tyto výrazy význam (význam ve smyslu formální sémantiky) i v případě, že žádná taková individua neexistují. Predikát stále označuje množinu, byť tato množina je prázdna.

tohoto zápisu ekvivalentní s pravdivostními podmínkami původních vět. Problematickou zůstává otázka, zda lze říci i to, že tento formalizovaný zápis má i stejný význam jako původní věta přirozeného jazyka.¹⁶⁸

Formalizace existenčních tvrzení obsahujících vlastní jméno

Vlastní jména jsou výrazy, jejichž funkcí je bezprostředně označovat nějaké (konkrétní, právě jedno) individuum. Právě proto jsou vlastní jména přirozeného jazyka ztotožňována s konstantami jazyků formalizovaných. Jako příklad existenčního tvrzení obsahujícího vlastní jméno může posloužit věta "Sokrates existuje", která neříká, že existuje individuum s vlastností *být Sokratem* či *Sokratovat*, ale individuum, které přímo *je Sokratem*, což by mělo být formalizováno jako:

$$\exists x x = \text{Sokrates}$$

Při ztotožnění vlastních jmen s konstantami tedy tvrzení "to-a-to existuje" s vlastním jménem má v predikátové logice formu:

$$\exists x x = c, \text{ kde } c \text{ je konstanta}$$

V případě záporného tvrzení, jakým je například věta "Pegas neexistuje" bude mít jejich formalizovaný zápis podobu:

$$\neg \exists x x = \text{Pegas}$$

resp.

$$\neg \exists x x = c$$

Tentokrát pravdivostní podmínky formalizovaného zápisu naprosto neodpovídají pravdivostním podmínkám původní věty, neboť se v prvním případě jedná o tautologii, ve druhém o kontradikci. To znamená, že při tomto způsobu formalizace tvrzení "to-a-to existuje", které obsahuje vlastní jméno, tautologií a každé popření existence kontradikcí, bez ohledu na to, co ve skutečnosti existuje či neexistuje. Ztotožníme-li vlastní jména s konstantami, pak tento důsledek plyne čistě z pravidel formální sémantiky pro existenční kvantifikátor, jak bude ukázáno níže.

¹⁶⁸ viz níže

Formalizace existenčních tvrzení obsahujících deskripce

Deskripce jsou opět výrazy, které podobně jako obecná jména specifikují individua prostřednictvím jejich vlastností. Jedná se však o takovou vlastnost, kterou má pouze jedno individuum. To znamená, že deskripce podobně jako vlastní jméno jednoznačně určuje právě jedno individuum a může být v přirozeném jazyce (narozdíl od obecného termínu) používána k identifikaci konkrétního individua a tedy i k označování¹⁶⁹ tohoto individua. Oproti vlastnímu jménu však toto označení není bezprostřední, děje se popisem. Deskripce tak stojí na pomezí mezi obecnými pojmy a vlastními jmény – mohou být užívány obojím způsobem. Proto i jejich formalizace je dvojitá – prostřednictvím složeného termu (jestliže se upřednostňuje referenční funkce deskripce) nebo prostřednictvím predikátu (akcentuje-li se jejich deskriptivní funkce). Větu "existuje nejstarší syn Jana Lucemburského" proto lze zapsat dvojitým způsobem

$\exists x P(x)$, kde "P" označující predikát *být nejstarším synem Jana Lucemburského*¹⁷⁰

nebo prostřednictvím funktoru jako

$\exists x x=f(c)$, kde "f(x)" označuje funkci *být nejstarším synem x*

a "c" je konstanta označující *Jana Lucemburského*.¹⁷¹

V druhém případě je výsledkem formalizace výraz označující právě jedno individuum, a sice Karla IV, zatímco v prvním je výsledkem výraz vymezující třídu obsahující jediný prvek, a sice opět Karla IV. Rozdíl mezi oběma výrazy je tedy zřejmý – první lze používat referenčním způsobem a odkazovat jím bezprostředně ke konkrétnímu individuu. V druhém případě však máme výraz, který »referuje«¹⁷² pouze ke třídě a nikoliv k jejím prvkům.

Nicméně obě dvě formalizace jsou vzájemně ekvivalentní, protože při standardní (tj. množinové) sémantice lze predikáty definovat pomocí funktorů a naopak. Množina vymezená jako:

$\{x; x = \text{Nejstarší syn}(\text{Jan Lucemburský})\}$

totiž obsahuje přesně tytéž prvky jako množina

¹⁶⁹ Subjekt-predikátová povaha přirozeného jazyka si vynucuje tzv. referenční způsob řeči srv. DONELLAN, K.: *Reference and Definite Descriptions*, str. 285.

¹⁷⁰ Popř. jako $\exists x P(x,c)$, kde $P(x,y)$ je dvoumístný predikát *x je synem y* a konstanta *c* označuje Jana Lucemburského

¹⁷¹ Podmínka jednorvkovosti je v prvním případě součástí predikátu, ve druhém pak plyne z povahy funkcí.

¹⁷² reference ve smyslu extenzionální sémantiky, resp. formální teorie modelů

{x; Nejstarší syn (x, JanLucemburský)}

a z hlediska formální sémantiky (teorie množin) je tatáž. V jazyce predikátové logiky se tento fakt zapíše jako následující ekvivalence:

$$\forall x [NS(x, JL) \leftrightarrow x = NS(JL)].$$

Stejně tak bude mít dvojí formu i zápis příslušných tvrzení o *existenci nejstaršího syna Jana Lucemburského*:

$$\exists x NS(x, JL)$$
$$\exists x x = NS(JL)$$

V obou dvou případech se jedná o tvrzení splnitelná a ekvivalentní s původní větou přirozeného jazyka. Nicméně podobně jako v případě analýzy existenčních tvrzení obsahujících obecné termíny, jedná se i v případě existenčních tvrzení obsahujících singulární termín o formalizaci, která je sice ekvivalentní,¹⁷³ nicméně není adekvátní.¹⁷⁴

Kritika formalizace tvrzení "to-a-to existuje" prostřednictvím existenčního kvantifikátoru

Kritika výše popsaného výše popsaného způsobu zápisu logické formy tvrzení "to-a-to existuje" v predikátové logice prvního řádu se obvykle soustředí především na tři body:

- Formalizace tvrzení "to-a-to existuje" v predikátové logice prvního řádu je sice v případě obecných termínů a deskripcí co do pravdivostních podmínek ekvivalentní s původními větami přirozeného jazyka, je však problematické tvrdit, že takto zformalizovaná tvrzení mají i stejný význam.
- Výsledkem formalizace tvrzení přirozeného jazyka "to-a-to existuje" obsahujícího vlastní jméno je tautologie, jedná-li se o kladné tvrzení (že existuje), resp. kontradikce, jde-li o tvrzení záporné (že neexistuje), což neodpovídá pravdivostním podmínkám spojovaným s původním tvrzením přirozeného jazyka.
- Pravidlo existenční generalizace, které je součástí kalkulu přirozené dedukce, přestává být korektním pravidlem odvozování, je-li použito ve fiktivním či abstraktním kontextu, neboť jeho použitím v těchto kontextech mohou vzniknout platná odvození s neintuitivními závěry. Tato nekorektnost se přirozeně přenáší

¹⁷³ tj. formalizovaný zápis i původní věta přirozeného jazyka jsou pravdivé ve stejných možných světech

¹⁷⁴ tj. není synonymní; nepřiměřeným způsobem reprezentuje význam

i na ostatní kvantifikátorová pravidla a na všechny ostatní kalkuly predikátové logiky prvního řádu.

Všechny tři tyto námitky pramení z toho, že »význam«¹⁷⁵ existenčního kvantifikátoru predikátové logiky prvního řádu tak, jak je definován formální sémantikou, ani zdaleka neodpovídá významu výrazu "existovat" v přirozeném jazyce. To proto, že v tomto případě je jeho »význam« beze zbytku dán pravidly formální sémantiky, která je přísně extenzionální, a není nijak odvozen z používání výrazu "existovat" v přirozeném jazyce.

Pravdivostní podmínky a význam tvrzení "to-a-to existuje" obsahujících obecný termín či deskripce

Logická forma tvrzení "to-a-to existuje" obsahujících obecný termín tak, jak jsou tato tvrzení vyjádřena prostředky formalizace v predikátové logice prvního řádu má podobu:

$$\exists x P(x)$$

kde $P(x)$ je predikát odpovídající příslušnému obecnému termínu. Vzhledem k pravidlům formální sémantiky tento zápis v podstatě tvrdí neprázdnot některé třídy. Existence tu tedy figuruje jako predikát druhého řádu. Toto tvrzení je pravdivé, pokud je odpovídající třída (reprezentující daný predikát) neprázdna. A to platí přesně v těch situacích, pokud existuje alespoň jedno individuum s vlastností vyjadřovanou predikátem "P". Formalizovaný zápis je tedy pravdivý přesně ve stejných situacích jako původní věta přirozeného jazyka. Jestliže chápeme existenci jako vlastnost předmětnosti našich pojmů resp. referenci jazykových výrazů, pak tvrzení neprázdnoti rozsahu takového pojmu (neprázdnoti extenze výrazu) se zdá být způsobem, jak tuto skutečnost ekvivalentně reprezentovat.

Zcela jiná otázka ovšem je, zda tento formalizovaný zápis má stejný význam, jako původní věta. Protiargumenty se obvykle dovolávají určité přirozené intuice spojené s danými tvrzeními. Verifikace původní věty přirozeného jazyka prý nespočívá ve vymezení nějaké třídy a ověřování její neprázdnoti, nýbrž v hledání individua s danou vlastností. Ověřujeme-li pravdivost tvrzení přirozeného jazyka např., že "to-a-to je červené", neprobíhá toto ověření tak, že bychom vymezili třídu všech červených věcí a poté se podívali, zda *to-a-to* se nachází mezi jejími prvky. Na první pohled se zdá, že ona procedura verifikace spočívá naopak v postupu zcela obráceném – najdeme *to-a-to* a poté ověříme, zda má vlastnost být červený a tento postup opakujeme tak dlouho, dokud se nesetkáme s úspěchem anebo dokud

¹⁷⁵ význam ve smyslu extenzionální sémantiky, resp. formální teorie modelů

nevyčerpáme celé univerzum. Žádné množiny do procesu zjišťování pravdivostních podmínek vět přirozeného jazyka nevstupují.

Tato kritika má jisté oprávnění. Současná formální sémantika predikátové logiky je čistě extenzionální, to znamená, že je založena na množinové konstrukci modelů. »Význam« predikátu se tu ztotožňuje s množinou všech individuí, které pod tento pojem spadají. A zdá se být absurdní, že rozumět výrazu by znamenalo znát celou tuto množinu – výrazu "kůň" přeci rozumíme i když neznáme a vlastně ani nemůžeme znát všechny její prvky. Tato absurdita plyne z extenzionalismu této sémantiky, která ztotožňuje význam s množinou.

Původní Fregeho i Russellova sémantika však není množinová nýbrž funkcionální. To znamená, že rozumět výrazu znamená vědět, zda daná hodnota splňuje charakteristickou funkci odpovídající množiny. Abychom mohli (čistě extenzionálně) rozhodnout, zda daný prvek je či není prvkem příslušné množiny, musíme mít k dispozici celou třídu se všemi jejími prvky, což v tomto případě nelze. K rozhodnutí ale, zda daný prvek splňuje funkci nemusíme znát celý její obor hodnot. Pouze funkci jako takovou. To znamená, že lze rozhodnout, zda je daná třída prázdná či neprázdná i bez toho, abychom museli znát přesný rozsah pojmů (referenci výrazů), které užíváme.

Zdánlivá neintuitivnost analýzy existence jakožto neprázdnoti odpovídající třídy tedy není vinou této analýzy jakožto takové, ale vinou přísně extenzionální (množinové a nikoliv funkcionální) sémantiky predikátové logiky prvního řádu, jejímiž prostředky byla tato koncepce poprvé vyjádřena. Množiny jsou pouze prostředkem reprezentace výsledku významové procedury nikoliv reprezentací této procedury samé. Ačkoliv je tedy v případě tvrzení "to-a-to existuje" obsahujících obecný pojem jejich formalizace prostřednictvím existenčního kvantifikátoru¹⁷⁶ ekvivalentní,¹⁷⁷ díky přísné extenzionalitě formální sémantiky se nejedná o formalizaci adekvátní.¹⁷⁸ Což se ale týká v podstatě veškeré formalizace prostřednictvím predikátové logiky, která dokáže správně uchopit pouze výsledek (pravdivostní podmínky), to ale nemusí znamenat, že dokáže správně postihnout i význam (proceduru získání těchto podmínek).

¹⁷⁶ tj. tak, jak je jeho význam dán v predikátové logice pravidly formální sémantiky

¹⁷⁷ Ekvivalence ve smyslu stejných pravdivostních podmínek – původní věta přirozeného jazyka a její formalizovaný zápis jsou pravdivé ve stejných možných světech.

¹⁷⁸ Adekvátní ve smyslu synonymní, odpovídající významu.

Tautologičnost "to-a-to existuje" obsahujících vlastní jména

V předchozím bylo ukázáno, že analýza výrazů "existovat" apod. prostřednictvím existenčního kvantifikátoru v rámci predikátové logiky neodpovídá jejich významu v přirozeném jazyce, nicméně co do pravdivostních podmínek je ve většině případů ekvivalentní. Výjimku tvoří tvrzení obsahující vlastní jména, kde (při ztotožnění vlastních jmen s konstantami) je výsledkem formalizace kladných tvrzení tautologie, zatímco v případě záporných to je kontradikce. Je to dáno pravidly formální sémantiky pro konstanty a existenční kvantifikátor, stejně jako syntaktickými pravidly predikátové logiky.

Existenční tvrzení obsahující vlastní jména se pomocí existenčního kvantifikátoru standardně formalizují jako

$\exists x x = c$, kde c je vlastní jméno, resp. konstanta.

Toto tvrzení pak je tautologií, což neodpovídá pravdivostním podmínkám obvykle spojovaným v přirozeném jazyce s tvrzením, že *to-a-to existuje*. To, že se jedná o tautologii lze ukázat dvojím způsobem – jednak syntakticky tak, že se toto tvrzení odvodí z prázdné množiny předpokladů, jednak sémanticky, když se ukáže, že se jedná o tvrzení platné ve všech modelech daného jazyka.

K odvození tvrzení $\exists x x = c$ z prázdné množiny předpokladů stačí klasický predikátový kalkul (kukul přirozené dedukce) s identitou (bez ní toto tvrzení ani nelze zformulovat) a důkaz má následující podobu:

$\vdash c = c$ axiom, neboť c je konstantou daného jazyka

$\vdash \exists x x = c$ pravidlo existenční generalizace

Ačkoliv se však jedná o tvrzení odvoditelné z prázdné množiny předpokladů, není toto tvrzení tautologií ve smyslu vždy platného (pravdivého) tvrzení, jakými jsou tautologie klasické logiky. Toto tvrzení je tautologií pouze daného jazyka resp. všech jazyků obsahujících jméno (konstantu) " c ".

To, že se jedná o tvrzení platné ve všech modelech daného jazyka, resp. každého jazyka, který obsahuje vlastní jméno (konstantu) " c ", plyne triviálně z pravidel formální sémantiky, resp. z definice interpretační funkce – každá interpretační funkce přiřadí výrazu " c " právě jeden prvek z domény (univerza) příslušného modelu, jinak by nebyla interpretační

funkcí daného jazyka. A proto tvrzení o tom, že existuje prvek označený jménem "c" musí být platné v každém modelu tohoto jazyka, protože jinak by se nejednalo o model tohoto jazyka.

Existenční kvantifikátor tak, jak je definován pravidly formální sémantiky pro predikátovou logiku prvního řádu, tvrdí pouze existenci v (abstraktním) modelu daného jazyka. Proto je tvrzení $\exists x x = c$, kde "c" je konstanta (resp. vlastní jméno) skutečně tautologií. Existenční kvantifikátor predikátové logiky však nesmí být zaměňován s existencí v mimojazykové skutečnosti tak, jak je vyjadřována slovem "existovat" v přirozeném jazyce. Díky pravidlům formální sémantiky takto definovaný kvantifikátor klade pouze podmínky, které musí splňovat modely daného jazyka, což je způsobeno extenzionalitou formální sémantiky.

Kontradiktornost negativních existenčních tvrzení obsahujících vlastní jména

Kontradiktornost záporných existenčních tvrzení obsahujících vlastní jména, tj. tvrzení typu "to-a-to neexistuje" je triviálním důsledkem tautologičnosti těch pozitivních. Zápis těchto tvrzení má při výše popsaném přístupu podobu:

$\neg \exists x x = c$, kde c je konstanta.

Jestliže tvrzení $\exists x x = c$ je tautologií, pak jeho negace je přirozeně kontradikcí a to pro všechna vlastní jména příslušného jazyka.

Kromě toho je jedním z důsledků tohoto zápisu popření principu sebetotožnosti, který říká, že každé individuum je totožné samo se sebou ($\forall x x = x$).

$\neg \exists x x = c$	$\vdash \forall x x \neq c$	DeMorganovy zákony pro kvantifikátory
	$\vdash c \neq c$	Pravidlo konkretizace
	$\vdash \exists x x \neq x$	Pravidlo existenční generalizace
	$\vdash \neg \forall x x = x$	DeMorganovy zákony pro kvantifikátory

Oba předchozí problémy, tj. tautologičnost kladných tvrzení ("to-a-to existuje") stejně jako kontradiktornost těch záporných ("to-a-to neexistuje"), mohou být v rámci klasické predikátové logiky řešeny pouze dvojnásobem:

- buď se odmítne existenční kvantifikátor jakožto ekvivalent výrazů "existovat"
- nebo se přestanou vlastní jména ztotožňovat s konstantami

První řešení v podstatě znamená rezignovat na možnost zapsat tvrzení "to-a-to existuje" v predikátové logice prvního řádu. Pokud však na toto úsilí rezignovat nechceme, je třeba se dát druhou cestou. Což je také řešení, které v rámci predikátové logiky bývá voleno nejčastěji. Klasickým je Russellovo řešení, který vlastní jména přirozeného jazyka nahrazuje deskripcemi, tj. singulárními termíny, resp. soustavou singulárních termínů.¹⁷⁹ Tvrzení "to-a-to existuje" pak je po formalizaci splnitelným tvrzením stejně jako tvrzení s obecnými termíny. Toto řešení podobně jako Quinovo, který vlastní jména rovnou převádí na predikáty,¹⁸⁰ v podstatě odstraňuje vlastní jména jakožto výsadní kategorii výrazů přirozeného jazyka, což znamená, že zcela ruší jeden z druhů používání jazyka – totiž referenční modus řeči. To koneckonců odpovídá povaze predikátové logiky, která sjednocením tradičních kategorií subjektu a predikátu jednoznačně upřednostnila modus atributivní (deskriptivní). Převedení vlastních jmen na singulární termíny pak je jen posledním krokem tohoto procesu.

Pokud jsou přesto v predikátové logice vlastní jména ztotožňována s konstantami, pak to jsou pouze ta gramatická vlastní jména, která referují. To znamená, že co do pravdivostní hodnoty (nikoliv co do pravdivostních podmínek) je výsledek formalizace ekvivalentní.¹⁸¹ Další problém tohoto přístupu pak je v tom, že k jazykové kompetenci by patřilo i vědět, která jména přirozeného jazyka referují a která nikoliv. První (ta referující) se pak formalizují jakožto konstanty, druhé jako predikáty. Nicméně takováto znalost již není znalostí jazykovou. Kromě toho, každá změna stavu světa by znamenala i změnu jazyka, což není přijatelné.

Všechna uvedená řešení, jak formalizovat v predikátové logice tvrzení "to-a-to existuje" a vyhnout se nejkřiklavějším neintuitivním důsledkům, tedy vždy znamenají jistý ústupek a výsledkem je vždy analýza nejvýše ekvivalentní, nikdy však adekvátní. Nejzřetelněji se to projevuje právě v souvislosti s vlastními jmény. To proto, že vlastní jména jsou svojí povahou výrazy modální,¹⁸² takže nutnost přechodu k analýze intenzionální tu je zřetelnější než v případě obecných termínů a deskripcí.

¹⁷⁹ Vlastní jméno je zkratkou za deskripci (RUSSELL, B.: *Description* nebo *Proper Names*) resp. svazek deskripcí (WITTGENSTEIN, L.: *Filosofická zkoumání*. §79. nebo SEARLE, J.: *Proper names*.) shrnuto v CELIŠČEV, V. V.: *Logika suščestvovanija*.

¹⁸⁰ QUINE, W. V. O.: *On What There Is*, str. 42.

¹⁸¹ Původní věta přirozeného jazyka byla pravdivá, výsledkem formalizace je tautologie. Pravdivostní hodnota tak zůstává stejná, byť celé pravdivostní podmínky jsou odlišné. Toto zjednodušení ale může neproblematicky fungovat jen v omezeném množství čistě extenzionálních kontextů.

¹⁸² ZOUHAR, M.: *Podoby referencie*, str. 60.

Nekorektnost pravidla existenční generalizace

Dalším bodem kritiky vyjádření existence prostřednictvím existenčního kvantifikátoru je argument, že základní odvozovací pravidla predikátového kalkulu se stanou nekorektními. To, že formalizovaný zápis tvrzení typu "to-a-to existuje" obsahující vlastní jméno jsou v kladném případě tautologií a v záporném kontradikcí se dokazuje odvozením podle pravidel predikátové logiky (transformačních a odvozovacích). V obou těchto odvozeních je použito pravidlo existenční generalizace. Jedním z řešení problémů souvisejících s tvrzeními "to-a-to existuje" a jejich zápisem v predikátové logice tedy je úprava tohoto pravidla, což ale vzhledem k vzájemné definovatelnosti kvantifikátorů má vliv i na ostatní pravidla pro kvantifikátory.

Pravidlo existenční generalizace je jedním ze čtyř pravidel pro kvantifikátory v kalkulu přirozené dedukce. To znamená, že je buď explicitně nebo implicitně součástí všech standardních kalkulu odvozování pro klasickou predikátovou logiku prvního řádu.

$$\vdash \varphi(t) \quad \Rightarrow \Rightarrow \quad \vdash \exists x \varphi(x),$$

kde x je individuová proměnná substituovatelná za term t ve formulí φ ¹⁸³

Toto pravidlo v podstatě říká, že platí-li tvrzení φ pro individuum označené termem t , pak musí platit také tvrzení, že *existuje individuum takové, které splňuje tvrzení φ* (přínejmenším ono individuum označené termem t). V jazycích obsahujících pouze totální funkce je toto pravidlo přirozeně korektní, protože každý term musí na základě pravidel formální sémantiky k nějakému individuu »referovat«. ¹⁸⁴ Přirozený jazyk však obsahuje i výrazy, které se gramaticky chovají jako termy, k žádnému individuu však nereferují. ¹⁸⁵ v případě kontextů fiktivních (např.) tak lze snadno zkonstruovat protipříklad, který ukazuje, že podle tohoto pravidla je možné odvodit z pravdivých premis nepravdivý závěr. Klasickým příkladem se v této souvislosti stal Pegas. Výraz "Pegas" je v přirozeném jazyce užíván jako vlastní jméno a proto bude při formalizaci realizován jako konstanta. ¹⁸⁶ Díky tomu pak je možné z pravdivé věty "Pegas je okřídlený kůň" odvodit nepravdivý závěr "Pegas existuje" a to následujícím způsobem právě prostřednictvím pravidla existenční generalizace:

¹⁸³ tj. taková proměnná, která není ve $\varphi(t)$ volná

¹⁸⁴ Ve standardní sémantice všechny termy referují - volné proměnné na základě valuace, konstanty na základě interpretace a konečně složené termy díky tomu, že referují jednoduché termy a všechny funkce jsou totální.

¹⁸⁵ např. nereferující (gramatická) vlastní jména nebo parciální funkce

¹⁸⁶ Tato analýza vychází z přesvědčení, že gramatická vlastní jména jsou i vlastními jmény logickými; tj. všechna gramatická vlastní jména mají vždy sémantiku vlastního jména.

⊢ Okřídlený kůň (Pegas)

⊢ $\exists x$ Okřídlený kůň (x)

Platnost tohoto odvození pochopitelně závisí jednak na tom, zda skutečně uznáme výraz "Pegas" za vlastní jméno přirozeného jazyka a zda přistoupíme na analýzu vlastních jmen jakožto konstant; dále však závisí i na tom, zda uznáme výchozí větu za pravdivou větu přirozeného jazyka či nikoliv.¹⁸⁷ Tato námitka však odpadne, použijeme-li jako výchozí premisu tautologii "Pegas je Pegas", ze které odvodíme nepravdivou větu "Existuje Pegas". Příslušné odvození pak vypadá následovně:

⊢ Pegas = Pegas

⊢ $\exists x x = \text{Pegas}$

Čistě formálně je v klasické predikátové logice prvního řádu tvrzení v závěru tautologií, takže úsudek je skutečně platný. Nicméně výše již bylo ukázáno, proč je takovýto závěr neadekvátní, čteme-li existenční kvantifikátor predikátové logiky ve významu existence v nějaké mimojazykové realitě. Pravidlo existenční generalizace tedy je korektním pravidlem, chápeme-li existenční kvantifikátor ve smyslu formální sémantiky pouze jako existenci v (abstraktním) modelu daného jazyka. V okamžiku, kdy ale existenční kvantifikátor (extenzionální) predikátové logiky prvního řádu ztotožníme s výrazem "existovat" přirozeného jazyka, stane se toto pravidlo, pochopitelně, nekorektním resp. nekompetentním. Vzhledem k extenzionalitě klasické logiky totiž korektnost pravidla existenční generalizace vyžaduje, aby všechny termy jazyka, v jehož rámci je právě uplatňováno, »referovaly«. To znamená, aby všechny volné proměnné byly ohodnocené, všechny konstanty interpretovány a všechny funkory byly totální funkce. Tento požadavek však není triviální a v přirozeném jazyce rozhodně splněn není.

V rámci klasické predikátové logiky lze korektnost tohoto pravidla zachovat v podstatě jenom tak, že gramatická vlastní jména, která nereferují, odmítneme zařadit mezi individuové konstanty. První předpoklad korektnosti pravidla existenční generalizace tak je zachován, zůstává pouze problém složených termů s parciálními funkory. Vzhledem k tomu, ale že existuje vzájemně ekvivalentní převod funktorů na predikáty, lze se složených termů snadno zbavit jejich převodem na predikáty. Náš jazyk pak bude obsahovat pouze termy

¹⁸⁷ Russell například považoval všechny věty obsahující fiktivní jména považovat za nepravdivé, což ale odporuje běžnému používání těchto výrazů. V kontextu jeho sémantické teorie a analýzy vlastních jmen však to je požadavek zcela konzistentní.

jednoduché a pravidlo existenční generalizace bude bez problémů fungovat. V případě predikátů totiž (narozdíl od termů) nevadí, pokud nejsou splnitelné.

První podmínka – používat pouze referující (gramatická) vlastní jména – znamená vzdát se možnosti analyzovat gramatická vlastní jména jednotným způsobem. Znalost reference by tak byla součástí jazykové kompetence. Splnění druhé podmínky – přestat používat složené termy – pak znamená vyřadit z jazyka predikátové logiky veškeré prostředky umožňující tzv. referenční způsob řeči. Jiné možnosti v rámci klasické predikátové logiky prvního řádu nejsou. Odlišný přístup zvolily tzv. volné logiky, které do podoby pravidla existenční generalizace přidaly explicitní předpoklad existence. Vznikne tak zcela odlišný systém logiky, který je ale v porovnání s klasickou logikou komplikovanější a postrádá celou řadu "hezkých" vlastností.

Nekorektnost ostatních odvozovacích pravidel pro kvantifikátory

Výše popsaná nekorektnost pravidla existenční generalizace se díky vzájemné definovatelnosti kvantifikátorů přenáší i na ostatní kvantifikátorová pravidla predikátové logiky, konkrétně na pravidlo partikularizace,¹⁸⁸ které je úplně nezákladnějším odvozovacím pravidlem predikátové logiky (podobně jako modus ponens v logice výrokové):

$$\vdash \forall x \varphi(x) \quad \Rightarrow \quad \vdash \varphi[x/t],$$

kde $\varphi[x/t]$ je tvrzení, které vznikne z $\varphi(x)$ dosazením termu t na všechna místa výskytu proměnné x ve $\varphi(x)$. Toto pravidlo v podstatě říká, že pokud *tvrzení φ platí pro všechna individua*, pak rovněž *platí pro libovolné individuum* (a tedy i pro individuum označené termem t). Problém s tímto závěrem pak nastává v okamžiku, kdy bychom pro dosazení za proměnnou x zvolili term, který neoznačuje žádné individuum (např. vlastní jméno fiktivního individua). Na první pohled neproblematický obecný kvantifikátor¹⁸⁹ se tak stává přinejmenším stejně problematickým jako kvantifikátor existenční, což je jen přirozené, uvědomíme-li si vzájemné propojení obou kvantifikátorů skrze duální (DeMorganovy) zákony. Přesto v případě obecného kvantifikátoru není tato nekorektnost tak do oči bijící jako v případě kvantifikátoru existenčního.

¹⁸⁸ Pravidlo existenční partikularizace a pravidlo (obecné) generalizace jsou v této souvislosti neproblematické, protože v případě jejich použití dochází spíše k oslabení ontologických závazků.

¹⁸⁹ Neproblematický z hlediska ontologických závazků

Pravidlo partikularizace selhává v modálních a především ve fiktivních kontextech. V těchto kontextech jsou tvrzení s obecným kvantifikátorem problematická stejným způsobem jako tvrzení existenční. Za příklad můžeme vzít větu "draci mají šupiny", která je v přirozeném jazyce (zpravidla) považována za pravdivou. Toto tvrzení je obecného charakteru a bude proto zformalizováno následujícím způsobem: $\forall x (\text{Drak}(x) \rightarrow \text{Má šupiny}(x))$. Protože draci neexistují, nebude přední člen implikace nikdy splněn a tudíž celé obecné tvrzení bude pravdivé. Situace se poněkud zkomplikuje v okamžiku, kdy uvážíme další větu "draci nemají šupiny".¹⁹⁰ Tato věta je opět obecná a bude proto zformalizována jako $\forall x (\text{Drak}(x) \rightarrow \neg \text{Má šupiny}(x))$. Ze stejného důvodu jako předchozí bude opět pravdivá.

V tomto okamžiku jsou porušena základní pravidla a vztahy tradičního logického čtverce. První tvrzení je obecným kladným soudem, druhé obecným záporným. Jedná se tedy o tvrzení, která by měla být navzájem kontrární, tj. taková, která nemohou být současně pravdivá. V tradiční aristotelské logice založené na předpokladu neprázdných termínů a referenčním pojetí subjektu by totiž pravdivost obou znamenala, že každý drak šupiny má a zároveň nemá, což by byl spor.¹⁹¹ Tento příklad ukazuje, že v rámci predikátové logiky neplatí vztahy tradičního logického čtverce. Jinými slovy, aristotelská logika není částí logiky predikátové, ač tak často bývá vykládána.

Nicméně, ačkoliv tato dvě tvrzení – "Všichni draci mají šupiny" a "Žádný drak nemá šupiny" nejsou v rámci predikátové logiky bezprostředně sporná, spor z nich lze odvodit. A to právě prostřednictvím pravidla partikularizace, resp. jeho použitím na jméno např. fiktivního individua. Vezměme jako příklad *Fafnera* a přidejme k dosavadním tvrzením třetí premisu "Fafner je drak". Jedná se o pravdivé tvrzení přirozeného jazyka. Použitím pravidla partikularizace a modus ponens tak snadno odvodíme, že *Fafner má šupiny a zároveň je nemá*. Tj. vznikl platný úsudek se třemi pravdivými premisami a nepravdivým závěrem:

$$\forall x (\text{Drak}(x) \rightarrow \neg \text{Má šupiny}(x)).$$

$$\forall x (\text{Drak}(x) \rightarrow \text{Má šupiny}(x)).$$

Drak (Fafner)

$$\text{Má šupiny}(\text{Fafner}) \wedge \neg \text{Má šupiny}(\text{Fafner})$$

¹⁹⁰ Ve významu *žádný drak nemá šupiny*.

¹⁹¹ Stejně tak je porušen vztah subkontrárnosti mezi částečnými soudy – oba částečné soudy o neexistujícím by byly nepravdivé, což odporuje vztahu subkontrárnosti, který by mezi nimi měl být.

Nekorektnost tohoto odvození samozřejmě opět přísně závisí na tom, zda připustíme gramatická jména mezi jména logická (tj., zda považujeme fiktivní jména za vlastní a tedy za konstanty).

Zdá se, že řešením problému nekorektnosti odvození tohoto druhu je přijetí Russellovy doktríny, že tvrzení o neexistujícím jsou vždy nepravdivá. Třetí premisa úsudku tak je nepravdivá a korektnost odvození tedy nijak neohrožuje skutečnost, že jeho závěrem je sporné tvrzení, protože *ex falso quodlibet*. Toto řešení má ale tu nevýhodu, že pak bychom o možném a fiktivním nemohli nic vypovídat. Tedy ani taková základní tvrzení jako, že "Fafner je drak" či "Sherlock Holmes je detektiv" by nemohla být pravdivá.

Na druhé straně, přistoupíme-li na Russellovu analýzu vlastních jmen jako singulárních termínů (zkratk za deskripce), odpadne sice tento problém pravdivostních podmínek singulárních tvrzení o neexistujícím, ale stále nám zůstane zachován problém s tvrzeními obecnými. Tentokrát totiž můžeme o neexistujících individuích, dracích či kentaurech, vypovídat (obecně) cokoliv a naše tvrzení bude vždy pravdivé.

$$\forall x (\text{Drak}(x) \rightarrow \text{Quodlibet}(x))$$

Odstranění problémů s formalizací tvrzení "to-a-to existuje" v predikátové logice prvního řádu

Jedním z řešení problémů souvisejících s tvrzeními "to-a-to existuje" a jejich zápisem v predikátové logice tedy jsou buď úpravy sémantiky kvantifikátorů¹⁹² nebo úpravy odvozovacích pravidel pro kvantifikátory,¹⁹³ tím ale vzniknou nové (neklasické) systémy logik postrádající jednoduchost a celou řadu důležitých vlastností klasické predikátové logiky prvního řádu.¹⁹⁴ Další možností pak je eliminace vlastních jmen jakožto samostatné kategorie výrazů a její začlenění mezi běžné predikáty.¹⁹⁵ Klasická predikátová logika se omezuje pouze na doplnění dodatečných okrajových podmínek pro odvozovací pravidla pro kvantifikátory, která zakazují používat nedenotující výrazy, nejsou však součástí explicitní syntaktické formulace těchto pravidel.

¹⁹² srv. HINTIKKA, J.: *Existential Presupposition and Existential Commitments*.

¹⁹³ volné logiky

¹⁹⁴ zpravidla se jedná o ztrátu úplnosti nebo rozhodnutelnosti a kompaktnosti

¹⁹⁵ Russell, Quine, Geach.

Posledním možným řešením těchto problémů v rámci klasické predikátové logiky prvního řádu je tzv. substituční interpretace kvantifikátorů. Standardní Tarského sémantika predikátové logiky je založená na »referenci« a tedy objektová – termy označují individua z domény, kvantifikovaná tvrzení jsou pravdivá, pokud platí pro všechna, resp. alespoň jedno individuum z domény. Tato objektová interpretace resp. »referenční« založení standardní formální sémantiky je příčinou všech jejích ontologických závazků. Substituční interpretace kvantifikátorů je pokusem se těchto závazků zbavit.

Substituční interpretace kvantifikátorů

Substituční sémantika predikátové logiky byla vytvořena právě proto, aby se vypořádala s některými problémy kvantifikátorů plynoucími z extenzionálního založení její sémantiky. Od té standardní se liší pouze definicí sémantiky kvantifikátorů:

Tvrzení $\forall x \varphi(x)$ je pravdivé, jestliže $\varphi[x/t]$ je pravdivá pro všechna t substituovatelná za proměnnou x v tvrzení $\varphi(x)$.

Tvrzení $\exists x \varphi(x)$ je pravdivé, jestliže $\varphi[x/t]$ je pravdivé alespoň pro jedno t substituovatelné za proměnnou x v tvrzení $\varphi(x)$.

Na první pohled je zřetelné, že v této interpretaci mizí ona závislost na existenci nějakých objektů, která je klíčová pro sémantiku standardní. Na druhou stranu je ale zřejmé, jak je tato sémantika závislá na jazyce, jehož je interpretací, resp. na bohatosti tohoto jazyka. Zjednodušeně řečeno, obecná tvrzení jsou při této interpretaci pravdivá, pokud jsou pravdivá pro všechny pojmenované (pojmenovatelné) objekty tohoto jazyka. Obecná tvrzení tak jsou vlastně zkratkou za konjunkci singulárních tvrzení všech přípustných substitucí, zatímco existenční mohou být nahrazena odpovídající disjunkcí. O nepojmenovaných objektech tu nelze nijak mluvit.¹⁹⁶

Výsledkem substituční interpretace kvantifikátorů pak je sémantika, která má pouze Henkinovské (nikoliv standardní) modely.¹⁹⁷ Dále tato sémantika není silně úplná¹⁹⁸ a není kompaktní.¹⁹⁹ Technické problémy této sémantiky jsou poměrně komplikované a byly hojně

¹⁹⁶ První substituční interpretaci obsahuje Wittgensteinův *Traktát* (srv. GOLDFARB, W. D.: *Logic in Twenties*). V nevykrytalizované podobě se ale objevuje již mnohem dříve – např. dvojí kvantifikace u Fregeho (srv. STEVENSON, L.: *Frege's Two Definitions of Quantification*).

¹⁹⁷ srv. Henkin, Hintikka

¹⁹⁸ srv. BELNAP, N. D. – DUNN, M. J.: *The Substitution Interpretation of Quantifiers*.

¹⁹⁹ srv. WALLACE, J.: *On the Frame of Reference*

diskutovány v 70. letech.²⁰⁰ Ukazuje se, že v případě jazyků, jež pojmenovávají všechny své objekty, jsou obě sémantiky ekvivalentní. Liší se právě v těch případech, kdy daný jazyk nedokáže všechny své objekty pojmenovat, což je např. případ matematiky.

V souvislosti se substituční interpretací byla vždy vyzdvihována její nezávislost na »referenci« a tedy zbavenost všech ontologických závazků. Jestliže standardní sémantika je založena na »referenci« a odvolává se na mimojazykové objekty, pak substituční teorie odpovídá spíše vztahu »denotace« a je založena na pojmenování. Jedná se o sémantiku, která je »uzavřena« uvnitř svého jazyka a nepřekročí jeho hranice (není schopna mluvit i o nepojmenovatelném). Jedná se o koncept slabší, než je interpretace objektová. Existenční kvantifikátor v tomto pojetí neodpovídá reálné existenci (jak bývá standardně interpretován), ale spíše meinongovskému *bytí objektem*. Proto byla tato interpretace dlouho upřednostňována v souvislosti s intenzionálními jazyky. Nicméně pro své technické nedostatky (ztráta úplnosti a kompaktnosti) byl tento koncept v podstatě opuštěn. Zvláště poté, co ukázalo, že v rámci modální sémantiky lze substituční kvantifikaci modelovat prostřednictvím objektové.²⁰¹

Shrnutí

V rámci predikátové logiky prvního řádu nejprve převažovaly tendence vyjadřovat existenci jako jednomístný predikát prvního řádu a to navzdory filosofickým analýzám dokládajícím nepřiměřenost tohoto zacházení. Záhy se však ukázalo, že při této analýze se existenční výrazy chovají odlišně než běžné predikáty a výsledky logické analýzy tvrzení "to-a-to existuje" jsou nepřiměřené. V důsledku Russellovy koncepce propozičních funkcí pak úlohu vyjádření existence zcela přirozeně převzal existenční kvantifikátor. Výsledky takovéto analýzy pak jsou mnohem uspokojivější, především v souvislosti s obecnými pojmy a deskripcemi. Logická analýza prostřednictvím predikátové logiky tu dosahuje výsledků co do pravdivostních podmínek ekvivalentních s původním vyjádřením v přirozeném jazyce, což je v kontextu klasické logiky analýzou dostačující.

Vzhledem k čistě extenzionální sémantice predikátové logiky založené na množinové teorii modelů však je problematické tvrdit, že se logické analýze omezené pouze na prostředky predikátové logiky prvního řádu daří zachytit i význam příslušných tvrzení.

²⁰⁰ shrnuto v LEBLANC, H: *Alternatives to Standard Semantics*.

²⁰¹ srv. teorie dvojí kvantifikace v teoriích abstraktních objektů

Zvláště patrné to je v souvislosti s tvrzeními, která obsahují vlastní jména, protože v tomto případě se jí nedaří ani zachytit pravdivostní podmínky, leda za cenu eliminace vlastních jmen jakožto svébytné kategorie jazykových výrazů a její začlenění mezi běžné predikáty, resp. deskripce. Vlastní jména jsou totiž výrazy modálního charakteru a proto si vynucují přechod k analýze intenzionální.

Další problém logické analýzy omezené pouze na predikátovou logiku prvního řádu pak vedle extenzionality spočívá přirozeně v její kategoriální omezenosti pouze na termy, predikáty a tvrzení. V souvislosti s tvrzeními "to-a-to existuje" to znamená, že v ní lze tvrdit v podstatě pouze existenci individuí daného druhu, ale ničeho jiného. Rozšíření predikátové logiky do vyšších řádů nám sice umožní na základě obdobných principů tvrdit existenci určitých druhů predikátů, ale nikdy existenci jiných typů objektů, např. existenci možných světů, propozic nebo funkcí. Z toho důvodu nestačí při logické analýze tvrzení "to-a-to existuje" pouhý přechod k modální logice (jak je tomu třeba v souvislosti s vlastními jmény), ale ke kategoriální gramatice, resp. k logikám, které pracují s rozvětvenou teorií typů.

Logická forma vět "to-a-to existuje"

a vlastní jména

Z hlediska logické analýzy tvrzení "to-a-to existuje" jsou problematická především ta, která obsahují vlastní jméno. Je-li to, čeho existence se v tomto tvrzení tvrdí, udáno termínem obecným, např. věta "Koně existují", je logická analýza takového tvrzení neproblematická a stačí nejjednodušší analýza existenčních výrazů pomocí existenčního kvantifikátoru a prostředky predikátové logiky. Výsledkem takovéto analýzy je zápis

$$\exists x P(x).$$

Toto tvrzení tvrdí existenci individuí určitého druhu a je pravdivé, pokud v univerzu existuje alespoň jedno individuum, které má příslušnou vlastnost, respektive splňuje dané tvrzení. Pravdivostní podmínky původní věty přirozeného jazyka tu jsou v podstatě shodné nebo přesněji ekvivalentní s pravdivostními podmínkami formalizovaného zápisu.

V případě tvrzení "to-a-to existuje", kde to, čeho existence se tvrdí, je označeno vlastním jménem, však je situace odlišná. V tomto případě totiž v tvrzení nefiguruje predikát, nýbrž term. To znamená, že výsledný zápis musí mít zcela odlišnou podobu a sice

$$\exists x x = A, \text{ kde "A" je příslušné vlastní jméno.}$$

Vzhledem k pravidlům jazyka predikátové logiky, zákonům identity i pravidlům formální sémantiky je toto tvrzení tautologií, což je v rozporu s pravdivostními podmínkami původní věty. Výsledný zápis tedy není adekvátním přepisem původní věty do formalizovaného jazyka. Souvisí to s extenzionalitou formální sémantiky predikátové logiky, která nedostatečným způsobem vymezuje význam existenčního kvantifikátoru. Obvyklým řešením tohoto problému však je odmítnutí ztotožnění vlastních jmen s konstantami.

Vlastní jména a konstanty

Ztotožnění vlastních jmen přirozeného jazyka s konstantami jazyků formalizovaných se na první pohled zdá být více než přirozené. Vychází z obvyklých definic obou dvou kategorií výrazů:

Vlastní jméno (též proprium) je jazykovým prostředkem, obvykle charakteru podstatného jména samotného nebo s přívlastky, který označuje určitou konkrétní skutečnost (osobu, zvíře, věc, příslušnost k národu atd., tj. jednotlivinu), odlišuje ji od ostatních skutečností téhož druhu a určuje ji tím jako jedinečnou v rámci dané třídy.²⁰²

Konstanta je termín, o kterém bylo dohodnuto, že označuje právě jeden objekt z daného univerza diskurzu. Má přesně vymezený význam a ten zůstává průběhu úvah neměnný.²⁰³

Tato analýza vlastních jmen akcentuje především jejich referenční funkci – vlastní jména nemají jiný význam než označovat příslušné individuum, přičemž toto spojení je čistě konvenční. Hlavním problémem této analýzy pak je důsledné uplatňování podmínky jedinečnosti – vlastní jméno označuje právě jedno individuum (ani víc ani míň) a žádné jiné.

Ztotožnění významu vlastních jmen s jejich referenční funkcí je nejstarší a nejjednodušší teorií významu vlastních jmen. V analytické filosofii je tato teorie terčem kritiky od samého počátku. Už Fregeho článek o *smyslu a významu*, který bývá považován za počátek analytické filosofie, je v podstatě kritikou tohoto pojetí, která se snaží ukázat, že vlastní jména mají nějaký význam i nad rámec prostého označování. Pro analytickou tradici pak je referenční teorie významu vlastních jmen personifikována v osobě Johna Stuarta Milla.

J. S. Mill a vlastní jména

Hlavní diskuse v souvislosti s vlastními jmény se točí okolo jejich významu – jestliže charakteristickým rysem vlastních jmen je jejich vztah označování, mají ještě nějaký jiný význam nad rámec tohoto vztahu značení? Millova odpověď je v tomto směru jednoznačně záporná – vlastní jména mají pouze denotaci²⁰⁴ a nikoliv konotaci.

Vlastní jména nejsou konotujícími výrazy: denotují individua, jež jsou jimi pojmenované, ale neindikují ani neimplikují, že těmto individuím náleží nějaké vlastnosti. Když pojmenujeme dítě jménem Pavel nebo psa jménem Caesar, tato jména jsou jen značkami, které používáme, abychom tato individua mohli učinit subjekty našeho diskurzu. [...] Vlastní jména jsou připisována předmětům samým, což nijak nezávisí na žádné vlastnosti těchto předmětů.²⁰⁵

Dále vlastní jména, dle Milla, označují předměty bezprostředně, narozdíl od deskripcí, které příslušné předměty označují zprostředkovaně skrze poukaz k nějaké charakteristické

²⁰² HAVRÁNEK, Bohuslav – JEDLIČKA, Alois: *Česká mluvnice*. Praha: SPN 1963.

²⁰³ TARSKI, Alfred: *Úvod do logiky a metodologie věd*. Praha: Academia 1966.

²⁰⁴ Millova terminologie – termín denotace tu odpovídá spíše dnešnímu pojmu reference.

Podrobně viz přílohy této práce

²⁰⁵ MILL, J. S.: *A System of Logic*, Bk.I Ch.2 Of Names §5.

vlastnosti.²⁰⁶ Jistě, jsou jména, která svou etymologií odkazují na deskriptivní původ. Příklad, se kterým Mill pracuje je jméno města Dartmouth. Toto město bylo tak pojmenováno proto, že leží v ústí řeky Dart. Nicméně v okamžiku, kdy začalo být používáno jako vlastní jméno, ztratilo deskriptivní charakter. Pro jeho užívání je nadále podstatná referenční a nikoliv deskriptivní funkce – toto jméno bude označovat to samé město i v případě, že by v důsledku geologických změn toto město v ústí zmiňované řeky ležet přestalo.

Vedle této bezprostřednosti referenčního vztahu je druhým charakteristickým rysem vlastních jmen jejich konvencionalita. Vlastní jména jsou do jazyka zaváděna konvencí na základě rozhodnutí mluvčích, resp. společenství mluvčích. A jediným účelem jejich zavádění je právě označení příslušné jednotliviny a nic jiného.

V Millově případě nelze mluvit o nějaké teorii vlastních jmen. Jeho teze o nekonotativnosti vlastních jmen je jen součástí jisté kategorizace výrazů opírající se spíše o intuitivní rozumění než o propracovanou argumentaci. Nekonotativní charakter vlastních jmen se spíše postuluje než zdůvodňuje. Možná proto Millovi uniklo, že právě tato teze o nekonotativním charakteru vlastních jmen způsobuje spor v celé jeho teorii o konotaci a denotaci.

Mill v příslušné pasáži explicitně tvrdí, že denotací termínu je třída jednotlivin, k jejichž označení lze příslušné jméno použít na základě jeho konotace.

*All concrete general names are connotative. The word man, for example, denotes Peter, Jane, John, and an indefinite number of other individuals, of whom, taken as a class, it is the name. But it is applied to them, because they possess, and to signify that they possess, certain attributes.*²⁰⁷

Jinými slovy, konotace termínu je primární – výraz denotuje pouze proto, že má konotaci a tato konotace jednoznačně určuje jeho denotaci. To však přirozeně odporuje tezi, že vlastní jména mají denotaci bez konotace.

Kritika Millovy teorie vlastních jmen

Bylo řečeno, že každý výklad o vlastních jménem začíná kritikou Millovy teze o nekonotativním, čistě denotativním charakteru vlastních jmen. Tato teze však není kritizována kvůli rozporu, který způsobuje v celku Millovy sémantické teorie, ale kvůli

²⁰⁶ srv. ZOUHAR, M.: *Podoby referencie*, kap. 2.1, 2.4 a 2.9.

²⁰⁷ MILL, J. S.: *A System of Logic*, Bk.I Ch.2 *Of Names* §5.

popření konotativnosti vlastních jmen. Ačkoliv se nepopírá, že význačným charakterem vlastních jmen je právě vztah označování,²⁰⁸ má se za to, že tento vztah označování musí přeci jen spočívat v nějakém rozumění vlastního jménu – mluvčí musí s daným jménem spojovat nějaké významy, aby je mohl správným způsobem používat.

Výsledkem kritiky Millovy referenční teorie je deskriptivní teorie významu vlastních jmen,²⁰⁹ jež se v analytické filosofii stala dominantní. Tato analýza nicméně odporuje intuicím, které s vlastními jmény obvykle spojujeme, a které Millova analýza naopak respektovala. Vlastní jména totiž skutečně používáme k označování individuí, zatímco během Russellovy a Quinovy analýzy se tato referenční funkce vlastních jmen zcela vytrácí. Vlastní jména byla v rámci predikátové logiky prvního řádu převedena na predikáty; tj. výrazy, jež vymezují jednoprvkovou třídu. Tím se ztratil onen bezprostřední a konvenční vztah mezi jménem a pojmenovaným.

Rehabilitace se referenční teorie významu vlastních jmen dočkává v koncepci rigidních designátorů Saula Kripka. Tato teorie opět akcentuje bezprostřednost reference vlastních jmen a konvenčnost vztahu mezi vlastními jmény a jejich nositeli, na které upozorňuje už J. S. Mill. Jména referují k individuí bez poukazu na nějaké jejich vlastnosti. Oproti Millovi však Kripke už nespolehá na intuitivní rozumění vlastním jménům a předkládá propracovanou argumentaci. Navíc již má k dispozici vypracovaný aparát sémantiky možných světů, který mu narozdíl od klasické extenzionální sémantiky umožňuje zachytit právě fakt, že vlastní jméno může referovat jen na ten předmět, na který skutečně referuje, a na žádný jiný.

Srovnání vlastních jmen a konstant

V referenční teorii významu vlastních jmen je zakotvena logická analýza vlastních jmen ztotožňující vlastní jména přirozeného jazyka s konstantami jazyků formalizovaných. Navzdory živé diskusi o povaze vlastních jmen, jejich významu a zvláštních charakteristikách této kategorie výrazů, patří jejich zápis prostřednictvím konstant ke každodenní praxi běžné logické analýzy, resp. formalizace. Toto ztotožnění vychází ze skutečnosti, že charakteristickým rysem vlastních jmen je označovat jednotliviny, takže konstanty, jejichž jedinou funkcí je označovat logická individua, se zdají být v tomto ohledu vhodným

²⁰⁸ termín "označování" tu je použit nerozlišeně pro všechny druhy sémantických vztahů jako jsou denotace, reference, designace atd.

²⁰⁹ viz níže

protějškem vlastních jmen ve formalizovaných zápisech. Z tohoto ztotožnění však plynou některé netriviální a neintuitivní důsledky související především s tvrzeními "to-a-to existuje".

Argument často používaný k tomu, aby ukázal, že vlastní jména nejsou (individuové) konstanty, lze stručně parafrázovat následujícím způsobem: *kdyby vlastní jména byla konstantami, každé tvrzení o tom, že existuje nositel daného jména by byla tautologie (resp. každé tvrzení o tom, že nositel daného jména neexistuje by byla kontradikce). Jedná se však o tvrzení syntetická a tudíž vlastní jména nemohou být konstanty; čili konstanty a vlastní jména jsou dva zásadně odlišné typy výrazů.* Popsaná disproporce mezi tvrzeními "to-a-to existuje" přirozeného jazyka a jejich formalizovaným zápisem se pak obvykle interpretuje v tom smyslu, že konstanty narozdíl od vlastních jmen vždy referují, zatímco vlastní jména v některých souvislostech referovat nemusí. Porovnáme-li však sémantiku tvrzení $\exists x x=c$, kde c je konstanta se sémantikou tvrzení $\exists x x=A$, kde a je vlastní jméno, ukáže se, že konstanty i vlastní jména se v tomto ohledu nechovají odlišně. Rozdíl totiž nespočívá v tom, zda referují, ale v tom, k čemu referují. Vlastní jména jsou v podstatě modální výrazy. Zatímco konstanty vždy referují k právě jednomu individuu a je jedno k jakému, vlastní jména by k právě jednomu individuu referovat měla a to pokaždé ke stejnému (pokud referují).

Je-li existence chápána jako bytí něčím, pak například věta "Koně existují" říká, že "Existuje něco, co je koněm"; formálně zapsáno jako $\exists x P(x)$.²¹⁰ Toto tvrzení rozhodně není tautologické a jeho popření není kontradikcí. To proto, že ne každé individuum musí splňovat danou vlastnost. V případě (vlastních) jmen označujících konkrétní individua však nastane zcela odlišná situace. Věta "Pegas existuje" stejně tak říká, že "Existuje něco, co je Pegasem", nicméně její formální zápis má podobu $\exists x x=Pegas$, protože výraz "Pegas" je vlastní jméno, tj. term, a nikoliv predikát. Ze zákonů identity pak plyne, že takovým x je Pegas a proto je dané tvrzení tautologií.

Hlavní problém v této souvislosti je, že výraz '=' v zápise $\exists x x = Pegas$ je chápán jako identita. To pak vede k oněm absurdním důsledkům. Rovnítko však v tomto případě nemělo vyjadřovat identitu, ale vlastně metajazykový vztah reference mezi individui a jejich jmény.²¹¹ Na jedné straně tohoto "rovnítko" totiž stojí individuová proměnná, na druhé jméno, které může ale nemusí nějaké individuum označovat. Z hlediska zákonů identity a formálních zákonů predikátové logiky prvního řádu není žádný problém v dosazení jména na obě strany

²¹⁰ Existuje něco, co má vlastnost být koněm.

²¹¹ srv. AUSTIN, J. L.: *The Meaning of a Word*, str. 11.

rovnosti. V tomto případě ale by to znamenalo, že jsme na místo individua (za individuovou proměnnou) dosadili pouhý pojem a to by mělo být nepřipustné. Protože "rovnítka" tu neznamena žádnou identitu, je takové dosazení kategoriální chybou. Pojem (esence) a individuum (jsoucnost) jsou totiž dva naprosto odlišné objekty.

Deskriptivní analýza vlastních jmen

Obvyklým řešením problémů s tvrzeními "to-a-to existuje" obsahujícími vlastní jméno je odmítnutí referenční teorie významu vlastních jmen. Vlastní jména jsou analyzována deskriptivně buď jako funkční výrazy nebo jako svého druhu predikáty a kvantifikační fráze. Tím je problematický zápis tvrzení existence individuí označených vlastním jménem převeden na vcelku neproblematický zápis tvrzení existence individuí udaných obecným termínem, byť se v tomto případě jedná o takový "obecný" termín, který splňuje pouze jedno individuum.

V prvním případě, kdy jsou vlastní jména nahrazována deskriptivním funktorem, je zachována referenční funkce vlastních jmen – funkční výraz je stále termem, to znamená výrazem »označujícím« individuum. Jedná se však už o výraz složený, který podléhá definici splňování, takže výsledné tvrzení není tautologií.

Ve druhém případě, který je obvyklejší, je referenční funkce vlastních jmen zcela potlačena a vlastní jména přestávají být zvláštní kategorií výrazů – jsou převedena na predikáty a podléhají definici splňování jako kterýkoliv jiný predikát. Tato analýza bývá zvláště upřednostňována v moderní logice, protože v podstatě umožňuje jednotnou analýzu – a sice predikátovou – všech výrazů přirozeného jazyka.

V souvislosti s tvrzeními "to-a-to existuje" je třeba konstatovat, že se jedná o koncepci velice úspěšnou, neboť výsledkem této analýzy jsou tvrzení co do pravdivostních podmínek ekvivalentní s původními větami přirozeného jazyka. Jedná se tedy o analýzu se "správným" výsledkem, ale chybným postupem.

Nejstarší explicitně zformulovanou teorií deskripcí jakožto systematického prostředku nahrazování vlastních jmen je Russellova teorie deskripcí. Fregeho teorie deskripcí je sice historicky starší, byla ale zformulována na základě jiných motivací.²¹² Protože Russellova analýza z jazyka v podstatě odstraňuje vlastní jména jako samostatnou kategorii výrazů a

²¹² viz přílohy

v důsledku toho otvírá i celou řadu filosoficky zajímavých otázek o povaze individuí, setkala se s velkým ohlasem a musela čelit celé řadě kritik. Proto se především v první polovině 20. století objevily různé teorie deskripcí snažící se Russellovu ideu dovést do konce a zbavit se všech jejích nedostatků. Za definitivní tečku tohoto procesu lze považovat Quinovu nebo Geachovu tendenci analyzovat vlastní jména jako svého druhu predikáty.

Kritika deskriptivní analýzy vlastních jmen

Smysl deskriptivní analýzy je v tom, že vlastní jména jsou z jazyka eliminována jakožto zvláštní kategorie výrazů a jsou nahrazeny výrazy deskriptivními. To znamená, že vlastní jména přestávají být jednoduchými výrazy. Navíc jsou (stejně jako svého času) subjekty zbaveny své referenční funkce a převedeny spolu s běžnými predikáty do kategorie výrazů, které nereferují ke konkrétnímu individuu, nýbrž určují dané individuum prostřednictvím vlastnosti, kterou splňuje pouze ono jediné; tj. vymezují třídu, byť v tomto případě třídu jednoprvkovou. Tato analýza je nucena čelit třem hlavním námitkám:

- vlastní jména ztrácí svou referenční funkci
- deskriptivní analýza vlastních jmen s sebou nese esencialismus individuí
- deskriptivní analýza nerozlišuje jednoprvkovou třídu a její prvek

V pozdějších teoriích deskripcí, které se snažily především doplnit tu Russellovu, se ustálil zápis deskripce do podoby

$$(1x)(\varphi_x)$$

kde $1x$ je operátor zajišťující podmínku existence a jedinečnosti; φ_x pak je příslušná deskriptivní podmínka.

V rámci predikátové logiky prvního řádu pak lze tento zápis deskripce, která se se jménem pojí, interpretovat dvojnásobem:

- jako term *to jediné x, které má vlastnost φ*
- jako propozici, že *existuje právě jedno x, které má vlastnost φ*

První způsob zachovává referenční funkci vlastních jmen. Vlastní jména sice nejsou jednoduché výrazy, nýbrž funkční symboly, stále se ale jedná o výraz označující individuum.²¹³ Druhý způsob, ačkoliv zcela odporuje povaze deskripcí, je v rámci predikátové

²¹³ podrobné srovnání jednotlivých teorií deskripcí a jejich interpretací v rámci predikátové logiky prvního řádu viz CELIŠČEV, V. V.: *Logika suščestvovanja*.

logiky obvyklejší, protože sjednocuje veškeré zacházení s mimologickými výrazy. Vlastní jména se pak v rámci logické analýzy chovají stejně jako jména obecná, tj. jako predikáty – jsou to propoziční funkce. Navíc při standardní (extenzionální) množinové sémantice je funkční interpretace ekvivalentní s množinovou (predikátovou). Výsledný systém má tedy tutéž expresivní sílu a přitom je strukturálně jednodušší.²¹⁴

Problém, se kterým se teorie deskripcí především potýká, a o kterém Russell taktně pomlčel, je otázka, jak by měla vypadat deskripce, která se s daným vlastním jménem pojí. Je to otázka toho, které charakteristiky dané individuum beze zbytku a jednoznačně určují. Např. v případě Pegase to je otázka, zda stačí určení, že se jedná o *okřídleného koně z řecké mytologie* nebo zda je třeba doplnit i další určení, jako že *se zrodil z krve Medusy*, či *byl zkrocen Bellerofontem*. První určení přirozeně nestačí, protože řecká mytologie obsahuje více okřídlených koní, než jen Pegase. Doplnění dalších údajů rovněž situaci neřeší, neboť vzhledem ke všem mytologickým variantám, ani jeden z faktů obvykle spojovaných s Pegasem neplatí bezvýhradně.

Otázka volby vhodné deskripce nahrazující vlastní jméno tak znovu otvírá dvě metafyzické otázky po podstatě individuí. Russell sám říká, že individuum není nic jiného, než svazek vlastností.²¹⁵ Deskripce, jež vlastní jméno nahrazuje, by měla být taková, že beze zbytku a jednoznačně určuje dané individuum. Měla by tedy (obzvláště v kontextu modální sémantiky) obsahovat vlastnosti, jež danému individuu přísluší nutně. To znamená vlastnosti, které by v tradiční terminologii byly označeny jako vlastnosti *podstatné* (esenciální). Takováto teorie deskripcí je tedy ve své podstatě esenciální. Tvrdí, že některé vlastnosti náležejí individuu nutně a že toto individuum od nich není oddělitelné.

Završením tohoto vývoje pak je analýza Quinova²¹⁶ či Geachova,²¹⁷ kteří vlastní jména přímo ztotožňují s konkrétními predikáty. Slavný je Quinův příklad *pegasování*.

A nyní, co s „Pegasem“? Jedná se spíše o slovo než o deskriptivní frázi, takže Russellova argumentace se na tento výraz bezprostředně nevztahuje. Lze ji však snadno rozšířit tak, aby se vztahovala i na něj. Stačí, převedeme-li jméno „Pegas“ na deskripci, a to jakýmkoliv způsobem, který se zdá přiměřený pro naše účely; ...

K tomu, abychom mohli jednoslovná jména nebo zdánlivá jména, jako je například „Pegas“, zařadit do Russellovy teorie deskripcí, musíme být pochopitelně schopni

²¹⁴ navíc se tímto způsobem lze vyhnouti problému s parciálními funkcemi.

²¹⁵ RUSSELL, B.: *Proper Names*, str. 120.

²¹⁶ QUINE, W. V. O.: *On What There Is*

²¹⁷ GEACH, P.: *Form and Existence*

přeložit každé jméno v deskripci. To však není žádné skutečné omezení. Kdyby totiž byl pojem Pegase tak temný, nebo naopak tak základní, že by nebyl po ruce žádný vhodný překlad tohoto jména na deskripci v souladu s běžnou metodou, můžeme s úspěchem využít následující, sice vumělkovaný, leč triviálně vyhlížející prostředek: můžeme se uchýlit k ex hypothesi neanalyzovatelné a nepřevoditelné vlastnosti bytí Pegasem, kterou budeme vyjadřovat pomocí slovesa ‚je-Pegasem‘ nebo ‚pegasuje‘. Podstatné jméno „Pegas“ samotné pak můžeme chápat jako odvozené a ztotožnit je s deskripcí: „ta jediná věc, která je-Pegasem“ neboli „ta jediná věc, která pegasuje“.²¹⁸

Každé vlastní jméno tak jakoby vyjadřovalo svůj vlastní predikát, esenci daného individua. Vlastní jména se tak stávají predikáty rovnocennými se všemi ostatními predikáty vyjadřujícími nějaké vlastnosti.

Pokud se zdá, že zavedení takového predikátu, jako je „pegasovat“, nás nutí uzнат, že je nějaká vlastnost pegasování, ať už v platonistickém nebi nebo v myslích lidí, proč ne. Ani já, ani Wyman, ani McX jsme se zatím nepřeli o bytí či nebytí obecnin, nýbrž o jsoucnost Pegase jakožto objektu. Jestliže lze prostřednictvím pegasování interpretovat podstatné jméno „Pegas“ jako deskripci, a učinit je tedy předmětem Russellovy teorie deskripcí, pak jsme se úspěšně zbavili starého pojetí, že o Pegasově nebytí nelze mluvit bez toho, abychom předpokládali, že Pegas v nějakém smyslu je.²¹⁹

Tuto nezbytnost esencialismu, kterou deskriptivní teorie vlastních jmen s sebou přináší se snaží vyřešit např. Searlova nebo Strawsonova svazková teorie deskripcí. V této modifikaci se ke jménu nepojí jedna deskripce, ale celý svazek deskripcí, které by měly identifikovat nositele daného jména. Příslušné individuum však nemusí splňovat všechny tyto deskripce, jen jejich podstatnou (blíže nespécifikovanou) část, která může být i pokaždé jiná.²²⁰

Zaměř pozornost ještě na jiný případ. Když řeknu „N zemřel“, tak se to s významem jména „N“ může mít třeba takto: Věřím, že žil člověk, kterého jsem (1) viděl tam a tam, který (2) vypadal tak a tak (obrazy), (3) udělal to a to a (4) v občanském životě má toto jméno „N“. – Na otázku, co rozumím pod jménem „N“, bych vypočítal toto všechno, nebo něco z toho, a při různých příležitostech různě. Moje definice jména „N“ by tedy vypadala třeba takto: „muž, o kterém toto všechno platí“. – Ale co kdyby se nyní něco z toho ukázalo jako nepravdivé! ... Kdybych byl v nějakém takovém případě podal vysvětlení jména, tak bych nyní byl připraven toto vysvětlení pozměnit. Ale to lze vyjádřit takto: Používám jména „N“ bez pevného významu.²²¹

²¹⁸ QUINE, W. V. O.: *On What There Is*, str. 42.

K dalším postřehům ohledně takového převodu všech singulárních termínů na deskripce viz QUINE, W. V. O.: *Meaning and Existential Inference*, str. 167; a také QUINE, W. V. O.: *Methods of Logic*, s. 218–224.

²¹⁹ QUINE, W. V. O.: *On What There Is*, str. 42.

²²⁰ podrobně viz CELIŠČEV, V. V.: *Logika suščestvovanija*.

²²¹ WITTGENSTEIN, L.: *Filosofická zkoumání* §79.

Nicméně i při tomto oslabení esencialismu zůstává stále faktem, že deskriptivní analýza nerespektuje zvláštní charakteristiku vlastních jmen a sice jejich referenční charakter.

Závěr zní, že ve všech testovaných situacích – určení referentu, zavedení vlastního jména do jazyka a zajištění konstantnosti reference – si nominální teorie [vlastních jmen] vede lépe než deskriptivní. Neschopnost deskriptivní teorie reference jasně vysvětlit tyto fundamentální problémy se projevuje v neuspokojivé charakteristice kategorie vlastních jmen, kterou deskriptivní analýza může podat. Z toho vyplývá, že deskriptivismus selhává nejen jako teorie reference, ale i jako teorie, která nedokáže uspokojivě odpovědět na otázku, co jsou to vlastní jména.²²²

Vlastní jména přirozeného jazyka jsou výrazy, které se používají k bezprostřednímu referování k individuům, nikoliv k vyjadřování nějaké vlastnosti, která nám umožní nalézt označované individuum. V případě deskripce totiž nehledáme konkrétní individuum, ale libovolné individuum, které splňuje danou vlastnost, ať už to je kterékoliv.

Deskripce tak v predikátové logice vymezuje stejně jako ostatní predikáty třídu individuí, byť v tomto případě třídu pouze jednoprvkovou. Identifikuje sice dané individuum, ale nijak k němu nerefereje. Deskriptivní analýza vlastních jmen, ať již v jakékoliv podobě, nedovoluje odlišit jednoprvkovou třídu a její prvek, resp. neumožňuje mluvit o tomto prvku odděleně od jeho vlastností.

Dalším velkým nedostatkem této analýzy je fakt, že nerespektuje bezprostřednost, konvencionalitu ani rigidnost vlastních jmen.²²³ Reference vlastního jména nahrazeného deskripcí není konvenční ani bezprostřední, ale odvozená od významu složek deskripce a závislá na definici splňování. Dále není ani rigidní – deskriptivně analyzované vlastní jméno referuje k libovolnému individuu, které splňuje danou deskripci, a může referovat pokaždé k jinému individuu; tedy nerefereje k individuu konkrétnímu a stále stejnému, jak by tomu u vlastních jmen mělo být.

Deskriptivní analýza vlastních jmen v kontextu extenzionální logiky tedy přináší uspokojivé výsledky nicméně za cenu likvidace všech zvláštních charakteristik tohoto druhu výrazů. Teprve až v kontextu intenzionální logiky je možné zacházet s vlastními jmény i deskripcemi stejným způsobem při zachování jejich zvláštních charakteristik – obojí výrazu referují v posledku k individuům, přičemž významová funkce je v prvním případě konstantní, ve druhém nikoliv a v obou dvou případech může být parciální.

²²² ZOUHAR, M.: *Podoby referencie*, str. 162.

²²³ ZOUHAR, M.: *Podoby referencie*, kap. 4.5.

Vlastní jména a intenze

S intenzionální logikou vstupují v souvislosti s analýzou vlastních jmen do hry další zajímavé prvky navazující na deskriptivní analýzu vlastních jmen Russellovského typu. Oba dva dosavadní způsoby analýzy vlastních jmen – tj. analýza vlastních jmen prostřednictvím konstant a analýza vlastních jmen prostřednictvím deskripcí – jsou analýzy, které lze praktikovat zcela v intencích logiky extenzionální – tj. logiky, jejíž sémantikou je klasická Tarského jednosvětová sémantika, kdy »významem«²²⁴ termu je označované individuum v konkrétním modelu (světě), »významem« predikátu je množina individuí v tomto modelu (světě) a »významem« logických konstant jsou funkce z množiny pravdivostních hodnot do množiny pravdivostních hodnot opět vzhledem k tomu jednomu danému modelu (světu) atd. Pro řadu jednoduchých (čistě extenzionálních) kontextů, pak je tato analýza dostačující, zvláště pokud se vztahujeme spíše k pravdivostním podmínkách než k významu.

Situace s vlastními jmény však je odlišná. Vlastní jména jsou totiž svou povahou výrazy modální. Stejně jako ostatní termy i ony označují právě jedno individuum. Narozdíl od běžných termů však o nich platí i to, že nemohou označovat žádné jiné individuum. Tím se podstatně liší od konstant jazyků formalizovaných. Nejenže označují právě toto individuum, ony nemohou označovat jiné.

V těchto přednáškách budu intuitivně dokazovat, že vlastní jména jsou rigidní designátory, protože i když určitý člověk (Nixon) nemusí být prezidentem, není pravda, že může nebyť Nixonem (třebaže se může jmenovat jinak než Nixon). Tě, kdo tvrdí, že máme-li pojmu rigidního designátoru dát dobrý smysl, musíme nejprve vysvětlit pojem meziglobální identity, postupovali přesně opačně; zapřáhli koně za vůz.²²⁵

Tento rys rigidnosti a konvencionality vlastních jmen nelze v extenzionální logice žádným rozumným způsobem uchopit. Teprve až s nástupem sémantiky možných světů získala logická analýza přirozeného jazyka nástroj, který toto umožňuje.

Intenzionální logika je logika, která hranice jednoho světa logiky extenzionální překračuje. Jinými slovy, jedná se o logiku (sémantiku), která je schopna pracovat nejen s aktuálním stavem světa, ale i se stavy pouze možnými (neaktualizovanými). Termy pak »neoznačují« jedno konkrétní individuum v tomto aktuálním světě, ale v každém možném světě (a časovém okamžiku) »označují« jiné individuum podle toho, které je v něm tímto

²²⁴ Význam ve smyslu formální sémantiky.

²²⁵ KRIPKE, S.: *Naming and necessity*, str. 60.

termem »označováno«. Obdobně i predikáty »neoznačují« jednu množinu individuí, ale v každém možném světě (a čase) jinou množinu, podle toho, která individua daný predikát v daném možném světě splňují. A konečně tvrzení nemají jednu pravdivostní hodnotu, ale v každém možném světě (a čase) nabývají různou pravdivostní hodnotu podle jeho stavu.

Terminologicky pochází dělení na extenze a intenze od Carnapa, který se odvolává na tradiční terminologii obsahu a rozsahu pojmu.²²⁶ Do jisté míry se má jednat o shodu s Fregeho pojmy smyslu (Sinn) a významu (Bedeutung). Přesto tu jsou zřetelné rozdíly. Ještě lze říci, že Carnapova představa extenze má cosi společného s Fregeho pojetím významu (Bedeutung) a tradičním pojetím rozsahu – ve všech třech případech se jedná o objekt nebo soubor objektů mimojazykové skutečnosti, ke kterým daný výraz referuje. V tomto duchu lze také extenzionální sémantiku charakterizovat jako sémantiku ztotožňující nebo přesněji reprezentující význam jazykového výrazu jako referenci resp. rozsah jím vyjádřeného pojmu.

V souvislosti s pojmem intenze však jsou rozdíly mezi těmito třemi pojetími markantní. Tradiční terminologie se v souvislosti s obsahem odvolává na abstraktní vlastnosti konotované daným pojmem, zatímco v Carnapově podání je intenze čistě technickou reprezentací této abstraktní vlastnosti. Protože k reprezentování významu jazykového výrazu nestačí objekt či objekty, k nimž tyto výrazy referují,²²⁷ je třeba do této reprezentace zahrnout i všechny ostatní možnosti – tedy nejen to, k čemu výraz aktuálně referuje, ale všechno to, k čemu by referovat mohl.²²⁸

Carnapovský pojem intenze je tedy vlastně extenzionální – intenzí výrazu je soubor toho, co tento výraz označuje ve všech možných světech. Neboli, intenze je souhrn všech možných extenzí daného výrazu. Toto rozlišení zpřesní logickou analýzu v tom smyslu, že výrazy, které jsou extenzionálně synonymní, intenzionálně synonymní být přestanou.²²⁹ Jednotlivé systémy intenzionálních sémantik se pak liší vlastně jen technickými detaily, jak tuto intenzi reprezentují. Nejúspěšnější je v tomto smyslu analýza funkcionální, kdy intenze je funkce z možných světů (a časových okamžiků) do množiny objektů příslušného druhu,²³⁰ protože umožňuje zachytit nejen statický, ale i procedurální aspekt významu jazykových výrazů. V Carnapovském pojetí jsou však intenze statickým objektem – prostým souborem

²²⁶ srv. CARNAP, Rudolf: *Meaning and Necessity*, i §5.

²²⁷ viz Fregeho Jitřenka a Večernice

²²⁸ CARNAP, Rudolf: *Meaning and Necessity*. Dodatek D *Význam a synonymie v přirozených jazycích*, §3.

²²⁹ srv. PEREGRIN, J.: *Úvod do teoretické sémantiky*, str. 50

²³⁰ termy jsou funkce z možných světů do individuí, predikáty do množin individuí, propozice do pravdivostních hodnot atd.

objektů uspořádaných podle usprádaní možných světů. Například intenzí věty je propozice, která je v tomto přístupu reprezentována jako posloupnost pravdivostních hodnot odpovídající posloupnosti očíslovaných možných světů.

Stejně jako nelze Carnapovy intenze ztotožňovat s tradiční koncepcí obsahu pojmů, nelze je ztotožňovat ani s Fregeho smyslem (Sinn). Fregeho problém je v tom, že ztotožňuje nebo lépe řečeno nerozlišuje denotaci a referenci. Extenze, tak, jak je definována u Carnapa je jednoznačně referencí daného výrazu – jedná se o objekty, ke kterým daný výraz referuje v konkrétním možném světě. Tato skutečnost pak je pro sémantiku (význam) daného výrazu v podstatě irelevantní. Dále, intenze v Carnapově pojetí je soubor všech možných extenzí daného výrazu (tj. extenzí ze všech možných světů). Jestliže je ale Fregeho smysl *způsob značení*, který nám umožňuje nalézt označovaný předmět, pak intenze nemůže být tímto smyslem, protože Carnapova intenze je objekt, zatímco Fregeho smysl je funkce, procedura. Intenze proto je tím označovaným abstraktním objektem, denotátem (Bedeutung) daného výrazu. A smysl pak je procedura, jejímž výsledkem tato intenze je. Smyslem výrazu tedy je funkce z možných světů a časů do objektů daného druhu a denotátem pak je její výsledek, tj. obor hodnot této funkce. Konečně referencí pak je extenze tohoto výrazu v daném světě, tj. hodnota významové funkce v daném světě.

Objekty, o kterých mluvíme a jejichž označování zakládá význam jazykových výrazů,²³¹ tak v intenzionální sémantice nejsou konkrétní objekty v konkrétním světě a čase, ale intenze – uspořádaný souhrn toho všeho, k čemu by daný výraz referovat mohl. Tento posun v sémantické rovině se přirozeně odrazí i v analýze vlastních jmen. Termy už nejsou výrazy, které označují nějaké individuum, ale výrazy, které v každém možném světě (a čase) mohou označovat nějaké individuum. Tedy, jedná se o výraz jehož významem je funkce z možných světů (a časů) do individuí. V různých systémech intenzionální logiky pak je tato funkce vyjadřována různými prostředky, nejčastěji jako individuální pojem, což ale znamená, že se vlastní jména stávají predikáty druhého řádu. Jiným řešením pak jsou tzv. individuové role (úřady).

²³¹ Logická analýza vždy modeluje význam v souvislosti s označováním určitých objektů, a to i v případě, že tento význam modelují jinak než jen jako ztotožnění s označovaným předmětem.

Vlastní jména jako individuové pojmy

Analýza vlastních jmen jako individuových pojmů je řešení, se kterým poprvé přišel Church.²³² Důsledně a systematicky při analýze přirozeného jazyka pak tuto koncepci využívá Montague. Jedná se vlastně o dokončení Russellovy ideje deskriptivní analýzy vlastních jmen. Zatímco ale Russellova teorie deskripcí zůstává stále v intencích predikátové logiky prvního, takže nutně selhává, tato koncepce hranice prvního řádu překračuje. Vlastní jméno se stává pojmem, jedná se tedy o svého druhu predikát, jenže predikát druhého řádu. Vlastní jméno neoznačuje individuum, ale množinu všech vlastností, které se k danému individuu pojí. Tím je zachována jedinečnost i rigidnost pojmenování, zároveň ale i jeho konvencionalita a netrivialita.²³³

Tato zdánlivě absurdní analýza, která staví na hlavu intuitivní hierarchii predikátů, dává v kontextu Montagueho gramatiky smysl. Dovoluje totiž zacházet jednotným způsobem se všemi výrazy, které obvykle figurují ve větách jako podmět – tj. s vlastními jmény stejně jako s kvantifikovanými výrazy. Přirozená (gramatická) struktura vět je subjekt-predikátová. Predikátová logika však sjednotila zacházení s pojmy tak, že vždy vyjadřují predikáty. To znamená, že z hlediska logické formy jsou při analýze v predikátové logice podmětová i přísudková část věty rovnocenné – vyjadřují propoziční funkci. Montague ale rehabilituje původní koncepci kdy, podmětová část referuje (je termem), zatímco přísudková predikuje. Obecná jména jsou stále analyzována jednotně – tj. jako predikáty. Kvantifikátory ale nejsou (tak jako v predikátové logice) – logické konstanty (tj. výrazy kategorie větných operátorů $\langle t, t \rangle$), ale výrazy, které aplikovány na predikát vytvoří term (kategorie $\langle \langle s, \langle e, t \rangle \rangle, \langle \langle s, \langle e, t \rangle \rangle, t \rangle \rangle$). Protože ale není žádné individuum, ke kterému by kvantifikovaný term (např. "každý člověk") referoval, je termy nutno chápat jako predikáty druhého řádu, tj. nikoliv jako výrazy označující individua, ale jako výrazy označující množinu vlastností, jež tomuto individuu náleží.²³⁴ Vybavíme-li si intenzionální interpretaci tradiční logiky, pak termy jakožto individuální pojmy vlastně umožňují zachytit tento druh analýzy, že obsah pojmu vyjádřeného predikátem spadá do obsahu pojmu vyjádřeného subjektem; tj. patří mezi vlastnosti, které se o subjektu vypovídají.

²³² CHURCH, A.: *The Need for Abstract Entities in Semantic Analysis*.

CHURCH, A.: *A formulation of the logic of sense and denotation*.

²³³ Pochopitelně za předpokladu Leibnizova principu identity.

²³⁴ srv GAMUT, L.T.F.: *Logic, Language and Meaning*, Vol. 2. Ch. 6.3.4, str. 159-162.

Montagueho analýza je tedy úspěšná v tom, že stejně jako deskriptivní analýza v extenzionální logice sjednocuje zacházení s vlastními jmény a ostatními termy. Navíc se tu daří rehabilitovat subjekt-predikátovou formu vět a zakomponovat ji i do formy logické. Cenou za tyto úspěchy pak je ztráta jakýchkoliv výrazových prostředků bezprostředně referujících k individuím. Montagueho gramatika tak neobsahuje žádné výrazy kategorie $\langle e \rangle$; tj. výrazy označující individua. Vlastní jména jsou sice takové predikáty druhého řádu, které vymezují množinu takových vlastností, jež jednoznačně identifikují právě jedno individuum, nejedná se však již o výrazy, které by k tomuto individuu referovaly.

Zavedení individuálních pojmů je vlastně dokončením procesu, který zahájila predikátová logika, když zbavila subjekty tradiční logiky referenční funkce a převedla je do jedné skupiny s predikáty. Referenční závazek pak převzaly individuové konstanty a proměnné, obvykle ztotožňované se zájmeny a vlastními jmény přirozeného jazyka. Při analýze všech termů jakožto individuových pojmů, však i tyto kategorie svůj referenční závazek ztrácí. Reference pak již žádným způsobem nezasahuje do významové analýzy.

Vlastní jména jako individuové úřady

Odlišná je analýza vlastních jmen a termů vůbec v Transparentní intenzionální logice Pavla Tichého. Zatímco v Montagueho gramatice dochází k určité proměně základní hierarchie výrazů, kdy termy se v hierarchii řádů stávají nadřazenými běžným predikátům, v TIL stále zůstávají nejnižší úrovní v řádové hierarchii predikátů. Termy jsou individuové pojmy, nejnižší v hierarchii pojmů a udávají, jakou roli individuum, které je předmětem tohoto pojmu, hraje v celku pojmového systému, aniž by záleželo na tom, které individuum tuto roli konkrétně zastává. Přesto se ale stále jedná o kategorii výrazů, jež má referovat k individuím (v závislosti na světě a čase)²³⁵ a nikoliv k množinám nebo jinak strukturovaným objektům. Vzorovým příkladem v tomto smyslu jsou konstanty formalizovaných jazyků;²³⁶ v přirozeném jazyce pak např. politické nebo společenské úřady.²³⁷ Odtud také pochází označení pro tuto kategorii výrazů – individuové úřady.

Zatímco pro Montagueho jsou termy predikáty druhého řádu, tedy výrazy vyjadřující funkci z možných světů do množiny množin predikátů prvního řádu, pro Tichého jsou jména individuových úřadů výrazy v konečném důsledku referující k individuím a tedy funkce

²³⁵ individuové úřady v TIL jsou typu $t_{\tau\omega}$ zatímco Montagueho individuálním pojmům by odpovídal typ $(o(o\tau))_{\tau\omega}$

²³⁶ jejichž extenze se mění v závislosti na interpretaci

²³⁷ jejichž extenze se mění v závislosti na světě a čase; srv. TICHÝ, P.: *Individuá a ich roly*, §2 str. 34.

z možných světů a časů²³⁸ do množiny individuů; tedy mají typ $t_{\tau\omega}$. Deskripce i vlastní jména tu jsou opět výrazy téže kategorie. Resp. není třeba převádět složené termíny (deskripce) na predikáty, aby byla zachována kontingentnost jejich značení; stejně tak jsou díky intenzionálním parametrům možných světů a časovým okamžikům modálními výrazy i vlastní jména, aniž by se musely stát deskriptivními výrazy. Ovšem vlastní jména jsou jednoduché výrazy a jejich významová funkce je jednoduchá a konstantní, zatímco deskripce jsou výrazy složené a tedy i jejich významová funkce je složená a ne nutně konstantní.

Tato koncepce se zároveň vyhýbá i esencialismu, který s sebou nesla deskriptivní analýza, kdy individuum některé vlastnosti muselo mít nutně (bylo neoddělitelné od některých svých vlastností), resp. bylo ztotožněno se svazkem svých vlastností. Protože singulární termíny tu jsou individuovými úřady, pak vlastnosti, jež s příslušným objektem obvykle spojujeme (např. že Pegas je okřídlený kůň), se pojí nikoliv přímo k individuu, ale k úřadu, k individuové roli, kterou zastává.²³⁹ Individuu tyto vlastnosti náleží, pokud daný úřad zastává, ale nejsou s ním spojeny nutně, takže je může ztratit.

V případě individuových úřadů tedy zůstává v jazyce zachován prostředek umožňující referovat k individuum, který Montague ztrácí. Na druhé straně však TIL vyrostla z klasické predikátové logiky a tedy zůstává u Russellovské logické formy vět tvořené pouze propozičními funkcemi. Rehabilitace subjekt-predikátové formy věty tu není možná.²⁴⁰

Shrnutí

V intenzionální logice tedy dochází k poměrně zásadní proměně pojetí vlastních jmen. Jestliže v klasické extenzionální logice jsou vlastní jména výrazy bezprostředně spojené s právě jedním individuem, pak v logice intenzionální se tato vazba rozvolňuje. Vlastní jméno se stává nejnižší úrovní v hierarchii jazykových výrazů bez bezprostředně referenční funkce. Jeho hlavní sémantickou charakteristikou je zastávání určité role v pojmovém schématu, přičemž není důležité, zda je tato role aktuálně obsazena.

²³⁸ Jeden z technických rozdílů mezi Montagueho a Tichým je i v tom, kolik parametrů má intenzionální variabilita. Zatímco Montague uvažuje pouze možné světy, pro Tichého jsou tyto parametry dva – možné světy a časové okamžiky. Pro filosofické srovnání však tato rozdílnost není až tak podstatná. Dodat do Montagueho gramatiky i druhý parametr je otázkou čistě technickou. Základní motivace a koncepce celého systému se tím nijak nezmění.

²³⁹ tzv. rekvizity individuového úřadu

²⁴⁰ Otázka, zda je zachování této formy žádoucí či nikoliv, se ponechává stranou.

Zpravidla toto pojetí navazuje na deskriptivní analýzu vlastních jmen v rámci predikátové logiky. Vlastní jméno se stává individuovým pojmem, tj. predikátem druhého řádu. Tím dochází i k zásadní proměně pojmu logického individua, které je vlastně svazkem vlastností. Logická individua jsou svými vlastnostmi nejen jednoznačně určena, ale jsou od nich v podstatě neodlišitelná.

Druhým způsobem je analýza vlastních jmen coby individuových úřadů. Vlastní jméno tu je stále především výrazem, který zastává určitou roli v celku jazykového systému, jeho funkcí ale i nadále zůstává referovat k individuím. Oproti analýze vlastních jmen jakožto konstant a stejně jako u deskriptivní analýzy tak, jak je známe z klasické predikátové logiky prvního řádu s čistě extenzionální sémantikou, však skutečnost, zda je tato jeho referenční funkce naplněna,²⁴¹ již není součástí jeho sémantické charakteristiky. Oproti deskriptivní analýze vlastních jmen však zůstává nositel jména i nadále odlišný od svých vlastností – tyto vlastnosti konstituují individuový úřad, které příslušné individuum sice zastává, ale zastávat nemusí a tím pádem může ztratit příslušné vlastnosti. Tato analýza pak dovoluje zacházet s reálnými i fiktivními jmény přirozeného jazyka tímž způsobem – obojí jsou analyzovány jako individuové úřady, které mohou ale nemusí být obsazeny.

²⁴¹ tj. zda je příslušný individuový úřad v daném světě (a čase) skutečně obsazen

Logická forma vět "to-a-to existuje"

v intenzionální logice

Intenzionální logiky nabízí pro analýzu tvrzení "to-a-to existuje" vhodnější prostředky než logika klasická, protože v jejich rámci lze díky sémantice možných světů pracovat s intenzemi; ať již pouze v omezené Carnapovské podobě nebo v nějaké propracovanější verzi. Díky intenzím pak je možné modelovat fakt, že existence není vlastnost nějakých individuí, nýbrž našich pojmů (předmětnost) resp. jazykových výrazů (reference, extenze). V nejjednodušší podobě tak tomu je v modálních logikách, především v tzv. meinongovských sémantikách. Nicméně i v těchto systémech, stejně jako v klasické logice, lze tvrdit pouze existenci objektů pouze v základní predikátové hierarchii. Chceme-li tedy najít obecnou formu vět typu "to-a-to existuje" pro objekty všeho druhu, pak je třeba postoupit k intenzionálním logikám založeným na kategoriální gramatice, resp. rozvětvené teorii typů.

Logická forma vět "to-a-to existuje" v modálních logikách

Na první pohled se zdá, že modální logiky a jejich sémantika možných světů jsou vhodným prostředkem pro vyjádření existence. Zdá se jen přirozené tvrdit, že to, že nějaké *to-a-to neexistuje* znamená, že není součástí aktuálního světa, nicméně patří do nějakého světa možného. Možné světy jakožto alternativy toho aktuálního by měly dovolovat představit si tento svět o nějaká ta individua větší anebo naopak menší. V duchu Kantova nároku, že existence *zařazuje předmět do souvislosti zkušenosti*²⁴² by se tedy existence reprezentovala jako příslušnost individua k danému možnému světu. Existence by se poté definovala nikoliv jako jednomístný predikát prvního řádu ale jako relační predikát mezi individuem a daným možným světem

$$E(x,w) \equiv_{df} x \in D_w$$

Protože ale obvyklé modální logiky nemají výrazové prostředky pro zmiňování možných světů,²⁴³ reprezentuje se na syntaktické úrovni tento predikát jako jeho jednomístná projekce

$$\| E(x) \|_w = 1 \equiv_{df} \langle x,w \rangle \in E \text{ resp. } x \in D_w$$

²⁴² KANT, I.: *Kritika čistého rozumu* (B628)

²⁴³ nejsou vícesortové

tedy jako predikát tvrdící příslušnost daného individua k doméně odpovídajícího možného světa. Ačkoliv se tedy tento predikát zapisuje jako jednomístný predikát prvního řádu, vyjadřuje ve skutečnosti dvoumístnou relaci mezi individuem a daným možným světem. Vzhledem ke kategoriální omezenosti jazyka klasické modální logiky však tento fakt nelze plně vyjádřit. V kontextu klasické modální logiky se jedná o fakt sémantický a tedy takto definovaný existenční predikát je vlastně logickou konstantou.

Toto intuitivně lákavé řešení však naráží na následující problém: jako nejvhodnější reprezentant našich intuicí ohledně modálních pojmů možnosti a nutnosti je standardně brán systém S5. Tedy systém, kde relace dosažitelnosti je ekvivalence. Teorémem tohoto systému pak je tzv. formule Barcanové

$$\forall x \Box \varphi(x) \rightarrow \Box \forall x \varphi(x) \quad \text{resp.} \quad \Diamond \exists x \varphi(x) \rightarrow \exists x \Diamond \varphi(x)$$

kteřá si vynucuje, že všechny možné světy mají stejnou doménu individuí.²⁴⁴ To znamená, že žádný z možných světů nemůže obsahovat individuí více ani méně. Výše definovaný predikát existence tak je v systému S5 univerzální stejně, jako byl univerzální Nakhnikianův a Salmonův predikát sebetotožnosti. Netriviálním je tento predikát pouze v systémech slabších než S5, ty ale zase nejsou vhodné pro analýzu přirozeného jazyka.

Řešení nabízejí tzv. meinongovské sémantiky neboli teorie abstraktních objektů. Ty zachovávají jednotnou doménu pro všechny možné světy, dělí ji však na dvě části – na individua v daném možném světě aktualizovaná a individua v něm neaktualizovaná. Prvním z těchto systémů je teorie abstraktních objektů Terence Parsonse, nejpropracovanější pak systém Edwarda Zalta. V posledních letech se dále objevily celé řady systémů tohoto druhu.²⁴⁵ Všechny tyto systémy pak mají společnou ideu rozdělení domény individuí v každém možném světě na aktualizovaná a neaktualizovaná individua a s tím související systém dvojí kvantifikace.

Existenci lze v těchto systémech reprezentovat dvojím způsobem. Prvním je zavedení již zmiňovaného predikátu příslušnosti do domény individuí. Tentokrát se ale nejedná o celou doménu daného možného světa, nýbrž pouze její části – domény individuí aktualizovaných v příslušném možném světě. Druhým způsobem je zavedení posibilistických (\exists, \forall) a aktualistických kvantifikátorů (Σ, Π), z nichž první kvantifikují přes celou doménu individuí

²⁴⁴ podrobně viz CRESWELL, M. J.: *A New Introduction to Modal Logic*, Ch 13, str. 244-6.

²⁴⁵ stručný přehled viz SIERSZULSKA, A.: *Meinongian Extensions of Predicates*.

(aktualizovaných i neaktualizovaných), zatímco druhé probíhají pouze přes doménu individuí aktualizovaných. Existence pak je vyjádřena aktualistickým existenčním kvantifikátorem (Σ), který je definován pomocí possibilistického kvantifikátoru a predikátu existence²⁴⁶

$$\Sigma x x = a \equiv_{df} \exists x (x = a \wedge E(A)) \quad \text{resp. } E(A)$$

$$\Sigma x P(x) \equiv_{df} \exists x (P(x) \wedge E(x))$$

Existence tu je sice zapisována jako jednomístný predikát prvního řádu, ve skutečnosti se však jedná o predikát relační *být prvkem aktualistické domény daného možného světa* a tedy opět o svého druhu logickou konstantu.

Prvním problémem této koncepce je její určitá teoretická naivita. Je založena ještě na ontologickém vidění problému existence, kdy je existence vnímána jako určitá vlastnost jednotlivin a nikoliv našeho pojmového aparátu či jeho jazykového vyjádření. Pro tuto epistemologickou a sémantickou rovinu existence nemá klasická modální logika žádné výrazové prostředky.

Dalším teoretickým problémem je koncepce abstraktních objektů, o nichž se v těchto teoriích mluví a které jsou reprezentovány jako individua. Tyto abstraktní objekty totiž vychází z Russellovské koncepce individuí jakožto svazku vlastností. To znamená, že v sobě nutně zahrnují esencialismus – jsou jisté vlastnosti, jež jsou od individua neoddělitelné. Respektive, individuum je totožné s těmito vlastnosti. Objekty, o kterých v těchto systémech mluvíme, jsou vlastně predikáty druhého řádu a nikoliv logická individua. Základem těchto systémů tedy je technicky úspěšná, ale teoreticky chybná analýza.²⁴⁷

Důvodem pro tuto druhořádovou koncepci abstraktních objektů je fakt, že i o abstraktních a neaktualizovaných objektech chceme některé jejich vlastnosti vypovídat pravdivě, např. o Pegasovi, že je okřídleným koněm. Proto s ním tato vlastnost musí být spojena nutně. Například pro Parsonse to znamená, že vlastnost *být okřídleným koněm* je pro Pegase **nukleární**;²⁴⁸ v Zaltově systému se této skutečnosti říká, že Pegas tuto vlastnost **kóduje**.²⁴⁹ Na druhé straně však je celá řada vlastností, které jsou pro tyto objekty

²⁴⁶ srv. CRESWELL, M. J.: *A New Introduction to Modal Logic*, Ch. 13.

²⁴⁷ Na základě Leibnizova principu identity lze pochopitelně tvrdit, že každému abstraktnímu objektu odpovídá právě jedno individuum. Abstraktní objekty jako takové však jsou od individuí odlišné a meinongovské sémantiky vlastně nemají výrazový prostředek, jak k individuí referovat, protože jejich "individuové" proměnné referují k abstraktním objektům, tj. predikátům druhého řádu.

²⁴⁸ anglicky nuclear, někdy core

²⁴⁹ anglicky encode jako protiklad k exemplify

extranukleární (nejsou jimi kódovaný), a proto, není-li v daném světě tento objekt aktualizován, nemůžeme je o něm vypovídat ani pravdivě ani nepravdivě. Nad doménou neaktualizovaných individuí (tedy abstraktních objektů), přestávají být možné světy maximální konzistentní množinou propozic. To znamená, že v systémech abstraktních objektů meinongovského typu se mění nejen pojem logického individua,²⁵⁰ ale i možného světa.

Logická forma vět "to-a-to existuje" v Montagueho gramatice

Montague sám se problému logické formy vět "to-a-to existuje" nevěnuje. Přesto je pro něj tento problém důležitý. Existence jej zajímá především z hlediska ontologických (existenčních) závazků, které s sebou naše výpovědi přinášejí. Právě jeho zavedení intenzionálního operátoru "[^]" odstraňuje z logické analýzy vět přirozeného jazyka celou řadu absurdních ontologických závazků, které jí ukládala klasická predikátová logika a její extenzionální analýza. Klasickým příkladem této situace je věta

"Honza hledá draka"

kteřá při extenzionální analýze vyžaduje, aby existoval drak, kterého Honza hledá. Intenzionální analýza však již žádný takový závazek s sebou nenese. Při intenzionální analýze totiž sloveso "hledat" není analyzováno jako relace mezi dvěma individui, nýbrž mezi individuem a intenzí výrazu "jednorozec", takže neklade žádný ontologický závazek. Přestože se tedy Montague otázkám souvisejícími s existencí hodně věnoval, vlastní problematiku analýzy existenčních tvrzení ponechal stranou. I tak se lze zamyslet nad tím, jak by tato analýza mohla vypadat.

V případě Montagueho gramatiky je třeba si nejprve uvědomit, že Montague při své analýze vždy důsledně vychází z gramatické formy vět. To neznamená, že by snad ztotožňoval logickou a gramatickou formu věty. Naopak, ukazuje, že řada výrazů s odlišnou syntaktickou funkcí může mít stejnou funkci sémantickou.²⁵¹ Nicméně je přesvědčen, že v této povrchové struktuře je zakódována struktura hloubková, resp. logická forma.²⁵² Výhodou tohoto přístupu je, že logická analýza se stává téměř strojovou záležitostí. Nevýhodou potom fakt, že tato analýza je vždy striktně vázána na jazyk, se kterým pracuje. Tj. gramatika montagueovského typu pro angličtinu bude vypadat zcela jinak než pro

²⁵⁰ přičemž je problematické tvrdit, že se vůbec jedná o logická individua

²⁵¹ Například syntaktické kategorie CN (obecná jména) a IV (netranzitivní slovesa), které obě (sémanticky) fungují jako predikáty, tedy výrazy typu ⟨e, t⟩.

²⁵² Logická analýza obvykle buduje sémantickou strukturu nezávisle na gramatické.

němčinu, třebaže s ni bude mít více společného než s gramatikou pro češtinu. To znamená, že Montagueho gramatika není logickou analýzou přirozeného jazyka obecně, ale každého jazyka zvlášť.²⁵³

"Existovat" jako netranzitivní sloveso

Výraz "existovat" je netranzitivní sloveso. V Montagueho gramatice tedy spadá do stejné kategorie jako obecná jména (predikáty). Při této analýze by tedy výsledný zápis tvrzení "to-a-to existuje" měl podobu:

v případě věty "A existuje", kde "A" je vlastní jméno:

$$\lambda X \forall X(A) (\wedge \text{EXISTUJE}) \quad \text{resp. EXISTUJE}(A)$$

v případě věty "P existuje", kde "P" je obecné jméno:

$$\lambda X \exists x (P(x) \wedge \forall X(x)) (\wedge \text{EXISTUJE}) \quad \text{resp. } \exists x (P(x) \wedge \text{EXISTUJE}(x))$$

Na první pohled je zřejmé, že na tuto analýzu lze uplatnit všechny námitky, jež byly vzneseny vůči pokusům o predikativní vyjádření existence v rámci predikátové logiky prvního řádu. Takováto analýza je výsledkem chybného ztotožnění logické a gramatické formy věty.

"Existovat" a "být"

Druhou možností pro analýzu výrazů existovat přináší analýza prostřednictvím slovesa "být". V kontextu logické analýzy přirozeného jazyka je již tradiční Fregeho²⁵⁴ a Russellovo²⁵⁵ rozlišení na *být-predikace* a *být-identity*. Pro Russella je tato víceznačnost tak základního slovesa jen dalším dokladem toho, jak nás gramatická forma vět zavádí. Montague však k problému přistupuje zcela obráceně. Jeho analýza slovesa "být" je jednotná

$$be \Rightarrow \lambda X \lambda x \forall X(\lambda y (x=y))$$

teprve až další úpravy podle transformačních pravidel určí (na základě použití ve větěném kontextu), o který z významů se jedná, a zda výsledná logická forma bude predikativní $P(x)$ nebo identitní $a = B$.²⁵⁶

²⁵³ To se odrazí v následujícím výkladu analýzy tvrzení "to-a-to existuje", který se odvolává především na angličtinu, protože pro tento jazyk byla tato analýza vypracována primárně a proto je nejrozpracovanější.

²⁵⁴ FREGE, G.: *Über Begriff und Gegenstand*, str. 194.

²⁵⁵ RUSSELL, B.: *The Philosophy of Logical Atomism*, lecture 6, str. 335.

²⁵⁶ srv. GAMUT, L.T.F.: *Logic, Language and Meaning*, Vol. 2 Ch. 6.3.9, str. 181-2.

Výhoda této Montagueho analýzy je právě v této jednotnosti přístupu ke slovesu "být". Tato jednotná analýza obou dvou způsobů použití slovesa "být" je umožněna druhořadovou analýzou termů, díky níž tvrzení obsahující vlastní jméno mají tutéž výchozí logickou formu jako tvrzení, kde je podmětem obecné jméno. Naopak v klasické logice je výchozí analýza obou dvou druhů těchto tvrzení od počátku odlišná.

Problematickým faktorem však je jednoznačně extenzionální analýza tohoto slovesa. Jedná se o extenzionální tranzitivní sloveso, které vyjadřuje relaci mezi individuem a predikátem druhého řádu, konkrétně mezi individuem a vlastností *být totožný s ...* ($\lambda y (x=y)$). Díky tomu analýza tvrzení "to-a-to existuje" v rámci Montagueho gramatiky v podstatě skončí na stejných logických formách jako klasická predikátová logika prvního řádu.

Při analýze vět typu "to-a-to existuje" však do hry vstupuje ještě další význam slovesa "být" – *být-existence*. Tento existenční význam slovesa "být" však Montague neuvažuje zvlášť. To proto, že v angličtině je tento existenční závazek vždy součástí nějaké větné vazby (tranzitivní slovesa, nepřímé kontexty apod.). V případě explicitních tvrzení "to-a-to existuje" to je otázka vazby "there is"²⁵⁷ popřípadě vazby "Something is".

Vazba "something is ..."

Věty "to-a-to existuje" lze interpretovat v duchu Russellovy analýzy propozičních funkcí jako "Něco je to-a-to". Východiskem této analýzy tedy je parafráze původní věty. Klíčem k analýze této parafráze pak je analýza determinátoru "něco" ("something")

$$\text{něco} \Rightarrow \lambda X \exists x (\text{THING}(x) \wedge \forall X(x))$$

kde ale výraz "THING" funguje v podstatě opět jako predikát existence. Výsledkem použití běžných překladových a transformačních pravidel Montagueho gramatiky pak jsou opět ekvivalenty standardních zápisů predikátové logiky prvního řádu:

$$\exists x (\text{THING}(x) \wedge P(x))$$

$$\exists x (\text{THING}(x) \wedge x = y)$$

tedy přesně v té podobě, jak se objevily v článku Nakhnikiana a Salmona. V případě této analýzy intenzionalita Montagueho gramatiky nehraje žádnou roli, protože intenzionální

²⁵⁷ německy "es gibt", francouzsky "il y a", slovanské jazyky však takto jednotnou vazbu nad rámec prostého slovesa "být" nemají

sestup tu je (díky extenzionalitě analýzy slovesa "být") opět automatický, stejně jako v případě analýzy prostřednictvím netranzitivního slovesa EXISTUJE.

Vazba "there is ..."

Mnohem zajímavější výsledky přináší analýza prvního typu vět s vazbou "there is". Tuto analýzu otevírá částice "there" a nikoliv sloveso "být". Výsledná logická forma pak je dána kombinací této částice se slovesem být a jejich aplikací na odpovídající term (vlastní jméno nebo obecné jméno v kombinaci s determinátorem). V souvislosti s touto analýzou si autoři²⁵⁸ poměrně záhy uvědomili, že v těchto tvrzeních mohou figurovat pouze tzv. slabé determinátory²⁵⁹ (ekvivalenty kvantifikačního výrazu "některý") reprezentované prostřednictvím existenčního kvantifikátoru. Dále, existence tu je opět pojímána jako výskyt v doméně, takže tvrzení že *existuje* v sobě vždy obsahuje ještě parametr KDE. Není-li ve větě toto KDE explicitně vyjádřeno, tvrdí dané tvrzení, že existuje *někde*.²⁶⁰ Částice "there" je analyzována jako relace mezi příslušným termem a vlastností být na daném místě. Jedná se tedy o výraz kategorie $\langle \langle s, \langle s, \langle e, t \rangle \rangle, t \rangle, \langle e, t \rangle, t \rangle$. Prozatím však neexistuje všeobecně přijaté překladové pravidlo, ani příslušná pravidla transformační. Všechny návrhy však mají společné to, že ve výsledku v podstatě opět vedou na původní zápis v predikátové logice prvního řádu. Bez ohledu na preciznost dalších analýz příslušných částic a větných struktur tyto analýzy vždy selžou na extenzionalitě slovesa "být", která je zakotvena v původní Montagueho analýze.

Shrnutí

Hlavním problémem jednotlivých analýz tvrzení "to-a-to existuje" v Montagueho gramatice tedy je jednoznačně extenzionální analýza slovesa "být", která v kontextu těchto tvrzení s sebou přináší stejné ontologické závazky jako analýza v predikátové logice prvního řádu. Výsledky těchto analýz lze proto zpravidla příslušnými transformačními pravidly konvertovat v podstatě na tytéž zápisy, které známe z predikátové logiky prvního řádu. To

²⁵⁸ Milsark, Partee, Keenan, Barwise & Cooper

²⁵⁹ Silný determinátor – každý determinátor, jehož aplikace na vlastní argument (pokud takový argument existuje) je tautologie resp. kontradikce. Např. obecné kvantifikátory "každý" a "žádný" jsou silné determinátory, protože tvrzení "Každý slon je slon" je tautologie, zatímco tvrzení "Žádný slon není slon" pravdivé být nemůže (pokud existuje alespoň jeden slon). Slabé determinátory jsou ty, které nejsou silné.

²⁶⁰ tzv. coda, která v tomto případě je vždy lokativem buď explicitním nebo implicitním.
srv. COMOROVSKI, I.: *On quantifier strength and partitive noun phrases*.

znamená, že na ně lze uplatnit tutéž kritiku, která byla použita v případě predikátové logiky a její čistě extenzionální sémantiky.

Stejně jako v případě predikátové logiky i v rámci Montagueho gramatiky se opět uvažuje pouze analýza prvořadových tvrzení "to-a-to existuje", tj. těch vět, které zdánlivě tvrdí existenci individuí. Sloveso "být" a jeho použití se vůbec neuvažuje v souvislosti s predikáty vyšších řádů, natož pak pro objekty zcela odlišných druhů. To znamená, že analýzy pro ostatní typy tvrzení "to-a-to existuje" nejsou k dispozici.

Logická forma vět "to-a-to existuje" v TIL

Všechny dosavadní logické analýzy tvrzení "to-a-to existuje" v posledku skončily u používání existenčního kvantifikátoru. Přiměřenost těchto analýz pak závisela na tom, nakolik jejich sémantická pravidla pro existenční kvantifikátor postihují jeho skutečný význam. Například existenční kvantifikátor predikátové logiky prvního řádu se díky striktní extenzionalitě formální sémantiky ukazuje být nástrojem ne zcela vhodným. Podobně je tomu i v Montagueho gramatice, která je ve výsledku na tuto analýzu redukovatelná. Všechny tyto analýzy se navíc týkají pouze "prvořadových" tvrzení o existenci, tj. těch tvrzení, která zdánlivě tvrdí existenci individuí. Při rozšíření výchozí logiky logické analýzy přirozeného jazyka lze analýzu tvrzení typu "to-a-to existuje" rozšířit ve směru predikátové hierarchie i na predikáty vyšších řádů, ale už ne na žádné další objekty jiných druhů. Pro potřeby logické analýzy vět typu "to-a-to existuje", které tvrdí existenci objektů odlišných druhů je proto třeba přestoupit do systémů vícesortových logik nejen s kategoriální gramatikou ale především s rozvětvenou hierarchií typů. Příkladem takového systému je TIL.

Problematika logické analýzy vět typu "to-a-to existuje" v sobě zahrnuje tři odlišné aspekty, podle toho, z jakého hlediska k jejich analýze přistoupíme. Jedná se o aspekt ontologický, epistemologický a sémantický. Všechny dosavadní analýzy uvažovaly pouze aspekt první – otázku existence ztotožňují pouze s otázkou toho, jaké objekty se vyskytují ve skutečnosti, o které mluvíme. Jakožto interní je tato otázka existence triviální, jakožto externí neřešitelná v rámci logické analýzy, protože této analýze předchází. Odtud také pramení určitá neintuitivnost těchto řešení a obtíže, se kterými se potýkaly.

V okamžiku, kdy máme k dispozici systém, který je schopen explicitně mluvit i o různých sortách objektů, konkrétně o možných světech a časových okamžicích, získává

logická analýza nástroj, jak zohlednit i epistemologický, popřípadě sémantický aspekt tvrzení "to-a-to existuje". Jestliže existenční tvrzení chápeme jako tvrzení o tom, že odpovídající pojmy mají svůj předmět, resp. jazykové výrazy mají extenzi, pak bez vícesortové logiky a rozvětvené hierarchie typů nedisponujeme prostředky, jak tuto skutečnost vyjádřit. První nám umožňuje explicitně modelovat intenze i extenze, druhé pak zmiňovat naše pojmy a tedy tvrdit jejich předmětnost resp. extenzi.

Věty typu "to-a-to existuje" tedy říkají, že pojem, který je v dané větě použit,²⁶¹ má předmět. Jinými slovy, tvrdí, že výraz "to-a-to" má (neprázdnou) extenzi, čili že konstrukce tímto výrazem kódovaná je (v daném světě a čase) vlastní. Tuto skutečnost pak lze poměrně snadno modelovat jako fakt, že příslušná třída objektů je neprázdna resp. příslušná funkce má hodnotu. Výraz "existovat" tak je sice víceznačný, ale víceznačný systematicky – jedná se vždy o predikát o řád vyšší, než jsou objekty, jejichž existence se tímto tvrzením tvrdí.

Jestliže věta "A existuje" tvrdí existenci objektů typu α , pak výraz "existovat" v této větě vyjadřuje predikát typu:

$o\alpha$ (jedná-li se o pojmy neempirické)

resp. $(o\alpha)_{\tau\omega}$ (jedná-li se o pojmy empirické).

Konkrétní logická forma odpovídajících tvrzení se pak liší podle toho, o jaký typ α se jedná. To proto, že TIL narozdíl od Montagueovské gramatiky nezachovává jednotnou subjekt-predikátovou analýzu vět. Z toho důvodu má na výslednou logickou formu věty vliv, zda "A" je výraz mající referovat k jednoduchým objektům (nejen výrazy typu ι , o , τ nebo ω ²⁶² ale třeba i $\iota_{\tau\omega}$) nebo objektům složeným (výrazy odvozených typů např. oi či $(oi)_{\tau\omega}$).

V prvním případě bude logická forma identitní:

$${}^0\exists^\alpha \lambda x [{}^0 = x {}^0 A],$$

kde "x" je proměnná odpovídajícího typu α a "A" je neempirický pojem typu α a " \exists^α " je odpovídající predikát existence $(o\alpha)$ tvrdící neprázdnost příslušné třídy objektů typu α .

²⁶¹ pojem vyjádřený výrazem *to-a-to*

²⁶² základní typy objektů TIL po řadě individua, pravdivostní hodnoty, časové okamžiky a možné světy.

$\lambda_w \lambda_t [{}^0\exists^\alpha \lambda_x [{}^0 = x {}^0 A_{wt}]]$,

kde "x" je proměnná odpovídajícího typu α a "A" je empirický pojem typu α a " \exists^α " je odpovídající predikát existence $(\text{O}\alpha)_{\tau\omega}$ tvrdící neprázdnost příslušné třídy objektů typu α .

Ve druhém případě bude logická forma predikátová:

${}^0\exists^\alpha \lambda_x [{}^0 A x]$,

kde "x" je proměnná odpovídajícího typu α a "A" je neempirický pojem typu α a " \exists^α " je odpovídající predikát existence $(\text{O}\alpha)$ tvrdící neprázdnost příslušné třídy objektů typu α

$\lambda_w \lambda_t [{}^0\exists^\alpha \lambda_x [{}^0 A_{wt} x]]$,

kde "x" je proměnná odpovídajícího typu α a "A" je empirický pojem typu α a " \exists^α " je odpovídající predikát existence typu $(\text{O}\alpha)_{\tau\omega}$ tvrdící neprázdnost příslušné třídy objektů typu α

Ve všech případech je tedy existenční kvantifikátor \exists^α predikátem existence typu $(\text{O}\alpha)$ resp. $(\text{O}\alpha)_{\tau\omega}$ tvrdící neprázdnost příslušné třídy objektů typu α . Tímto zápisem je vyjádřen právě fakt předmětnosti příslušného pojmu, tj. v prvním případě fakt, že sémantická funkce a do objektů typu α má hodnotu, ve druhém pak, že hodnotou této funkce je neprázdna množina příslušných objektů.

Můžeme říci, že tato analýza odpovídá epistemologickému aspektu analýzy tvrzení "to-a-to existuje", kdy existenční tvrzení v podstatě říká, že daný pojem má nějaký předmět. Tvrzení "to-a-to existuje" však můžeme chápat i sémanticky, jako informaci o tom, že daný výraz má extenzi, resp. referuje. V kontextu TIL tento aspekt lze modelovat jako tvrzení o tom, že konstrukce kódovaná daným výrazem je vlastní.

Jestliže věta "A existuje" tvrdí existenci objektu typu α a α je typ řádu n , pak výraz "A" kóduje konstrukci řádu $*_n$. To znamená, že výraz "existovat" v této větě vyjadřuje predikát typu:

$O*_n$ (jestliže a je neempirický pojem)

resp. $(O*_n)_{\tau\omega}$ (jestliže a je pojem empirický).

Jedná se o predikát, který tvrdí, že konstrukce a je vlastní resp. je vlastní v daném světě a čase. Logická forma v tomto případě nezáleží na typu konstrukce a (zda se jedná o výraz konstruuující základní či složené objekty), ale pouze na tom, zda se jedná o pojem empirický či neempirický:

$[{}^0\text{Proper}^{*n} A]$

kde "A" je neempirický pojem řádu n a " Proper^{*n} " je predikát typu (O^*_n) tvrdící, že příslušná konstrukce a je vlastní

$\lambda w \lambda t [{}^0\text{Proper}^{*n} A_{wt}]$

kde "A" je empirický pojem řádu n a " Proper^{*n} " je predikát typu $(O^*_n)_{\omega}$ tvrdící, že příslušná konstrukce a je vlastní

V obou dvou případech dané tvrzení tvrdí, že příslušný výraz konstruuje konkrétní hodnotu. V případě neempirických pojmů se jedná o fakt daný pravidly příslušného jazyka, ve druhém pak o referenci v daném světě a čase.

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo nalézt vhodnou logickou formu pro tvrzení typu "to-a-to existuje". Nejprve byl proveden rozbor významu těchto tvrzení založený na historickém přístupu. Na jeho základě byla stanovena východiska logické analýzy těchto tvrzení a určeny podmínky, které musí systém logiky splňovat, aby byl vhodným nástrojem pro jejich logickou analýzu. Následně bylo ukázáno, nakolik jednotlivé logické formy těchto tvrzení v různých systémech logiky tyto podmínky splňují a zda (popř. s jakými omezeními) je lze považovat za adekvátní. Kritériem správnosti pro logickou formu tu je vedle ekvivalentních pravdivostních podmínek především zachování intuicí s těmito tvrzeními obvykle spojovanými a přijatelnost deduktivních důsledků.

Při bližším zkoumání významu tvrzení typu "to-a-to existuje" se ukáže, že v sobě zahrnuje tři různé aspekty:

- ontologický
- epistemologický
- a sémantický

Z ontologického hlediska tato tvrzení tvrdí výskyt příslušných objektů v jazykem popisované skutečnosti. Zároveň však tato tvrzení můžeme chápat jako výpovědi o jistých vlastnostech pojmů, jejichž prostřednictvím tuto skutečnost zobrazujeme; resp. jako vlastnost jazykových výrazů, jimiž tuto skutečnost popisujeme. V prvním případě se jedná o vlastnost předmětnosti pojmu, ve druhém o vlastnost reference (extenze) jazykového výrazu.

První způsob rozumění tvrzením "to-a-to existuje", tj. přístup ontologický je nejběžnější. Z tohoto hlediska se zdá, že tato tvrzení připisují existujícím objektům popisované skutečnosti určitou vlastnost, kterou se odlišují od těch neexistujících. Toto intuitivní rozumění tvrzením "to-a-to existuje" však je výsledkem smíšení ontologického a epistemologického přístupu. Pokud je existence to, čím se jsoucí liší od nejsoucího, pak není nic, čemu bychom ji mohli upírat, protože nejsoucí není.²⁶³ Existence je aktem uskutečnění, které doprovází každé jsoucno.²⁶⁴ Nedává tedy smysl připisovat ji nebo upírat jednotlivinám, resp. logickým individuím, o kterých mluvíme; tj. tomu, k čemu referují "individuové

²⁶³ srv. Parmenides

²⁶⁴ srv. Akvinský

proměnné" našeho jazyka.²⁶⁵ Takto chápaná existence je externí otázkou existence a nelze ji zodpovědět uvnitř jazyka (pojmového rámce), ve kterém pracujeme.²⁶⁶ Logická analýza tento druh existenčních tvrzení není schopna postihnout, protože se jedná o otázku, která logické analýze předchází. Jedná se o volbu univerza (objektové báze), ve které tato analýza bude nadále probíhat.²⁶⁷ Proto jsou takto interpretovaná tvrzení o tom, že *to-a-to existuje*, v rámci logické analýzy vždy tautologická nebo naopak kontradiktorická a tedy svým způsobem nesmyslná. Všechny logické analýzy tvrzení "to-a-to existuje" založené na tomto ontologickém přístupu, ať už v rámci tradiční nebo predikátové logiky, proto končily u logických forem, jež byly tautologické nebo kontradiktorické, což odporuje běžným intuicím s těmito tvrzeními spojovanými.

Při běžném použití tvrzení "to-a-to existuje" totiž netvrdíme existenci prvků univerza, o kterém mluvíme, protože ta už je rozhodnutá volbou jazyka,²⁶⁸ ale vypovídáme cosi o našem způsobu uchopení tohoto univerza. Netvrdíme existenci samotných prvků o sobě, ale prvků určitého druhu; prvků, které zastávají nebo nezastávají určitou roli uvnitř našeho pojmového schématu. Teprve až tyto interní otázky existence lze řešit prostřednictvím logiky a logické analýzy.²⁶⁹ Nejedná se tedy o tvrzení o existenci těchto prvků, ale o otázku jejich začlenění do celku naší zkušenosti a poznání.²⁷⁰ Existence takto epistemologicky pojímaná je vlastností našich pojmů, jedná se o otázku jejich předmětnosti.²⁷¹ Tvrzení "to-a-to existuje" tedy v podstatě říká, že použitý pojem má svůj předmět, resp. že jeho rozsah je neprázdný. Postuluje tak existenci prvků určitého druhu v rámci již daného univerza. Existence jakožto vlastnost neprázdnoti rozsahu daného pojmu je v podstatě predikátem druhého řádu, resp. predikátem o řád vyšším než pojem, neprázdnot jehož rozsahu tvrdí. Takto interpretovaná existenční tvrzení lze poměrně uspokojivě modelovat prostřednictvím existenčního kvantifikátoru.

To znamená, že predikátová logika prvního řádu je prvním logickým systémem, který je schopen podat (alespoň v některých ohledech) adekvátní logickou analýzu tvrzení "to-a-to existuje". V rámci predikátové logiky prvního řádu může být tento koncept neprázdnoti rozsahu pojmu zachycen pouze implicitně a jako predikát druhého řádu, který je

²⁶⁵ srv. Quine

²⁶⁶ srv. Carnap

²⁶⁷ srv. Carnap, Quine

²⁶⁸ srv. Quine

²⁶⁹ srv. Carnap

²⁷⁰ srv. Kant

²⁷¹ srv. Bolzano

reprezentován logickou konstantou, tj. existenčním kvantifikátorem. S touto analýzou však vystačíme pouze potud, pokud se vztahujeme k tvrzením "to-a-to existuje" obsahujícím pojmy prvního řádu, tj. obecná jména a deskripce individuí. Nelze tedy tvrdit existenci:

- objektů vyšších řádů
- objektů jiného druhu mimo základní hierarchii predikátů
- individuí pouze označených, neudaných prostřednictvím deskriptivní podmínky, ale čistě referenčně, např. s použitím vlastního jména.

První omezení lze odstranit rozšířením logiky v pozadí logické analýzy na klasickou predikátovou logiku vyššího řádu. Existence tu pak bude vyjadřována kvantifikátory odpovídajícího řádu, s tím, že se na toto rozšíření bude odpovídajícím vztahovat veškerá kritika, která je uplatnitelná v řádu prvním.

Druhé omezení lze odstranit rozšířením základní logiky o kategoriální gramatiku, takže bude možné tvrdit i existenci objektů jiných typů, než jen v základní hierarchii predikátů, např. modifikátorů apod. I to ale s tou výhradou, že stále nebude možné tvrdit existenci objektů jiných sort objektů, např. možných světů, časových okamžiků, pravdivostních hodnot, propozic atd.

Nejnižšími v pojmové hierarchii klasické predikátové logiky jsou predikáty prvního řádu, takže v predikátové logice není možnost, jak uchopit vlastní jména jakožto nejnižší složku našeho pojmového schématu. V případě tvrzení "to-a-to existuje" kde *to-a-to* je udáno vlastním jménem je proto v predikátové logice výsledkem logické analýzy logická forma totožná s logickou formou externích tvrzení o existenci, tj. tautologie nebo kontradikce. Predikátová logika tuto disproporcii obvykle řeší tím, že prostřednictvím deskriptivní analýzy odstraní ze svého jazyka vlastní jména jakožto samostatnou kategorii výrazů, a poté převede všechny funktoři na predikáty. To znamená, že až na proměnné vyřadí ze svého jazyka všechny výrazové prostředky umožňující bezprostředně referovat k individuím – v predikátové logice tak lze analyzovat každé tvrzení obsahující vlastní jméno nebo deskripci, ve výsledné logické formě však nebude žádná její část, která by s těmito složkami korespondovala.

Logická analýza tvrzení "to-a-to existuje" v predikátové logice tedy není schopná postihnout logickou formu těch tvrzení tohoto druhu, která obsahují vlastní jména, protože se jedná o čistě referenční způsob udání objektu, který již nespadá pod pojmové uchopování

a tedy na jejich analýzu nelze jednoduše uplatnit výše popsaný epistemologický přístup. Výsledná logická forma odporuje intuicím, má zcela odlišné pravdivostní podmínky a nepřijatelné deduktivní důsledky.

V případě obecných jmen je predikátová logika schopná zachytit pravdivostní podmínky a zachovat i přijatelné deduktivní důsledky, třebaže je problematické tvrdit, že formalizovaný zápis je synonymní s původní větou přirozeného jazyka a to díky jednoznačné extenzionalitě klasické predikátové logiky prvního řádu a její množinové sémantiky. Extenzionalita formální sémantiky je rovněž důvodem, proč s sebou predikátová logika přináší celou řadu problematických ontologických závazků, především v nepřímých a intenzionálních kontextech. Tato skutečnost pak navíc problematizuje pravdivostní podmínky tvrzení o neexistujícím (tj. v modálním či fiktivním kontextu) a to jak existenčních, tak i obecných – všechna existenční tvrzení jsou nepravdivá a všechna obecná pravdivá.

Teprve až při rozšíření základní logiky z extenzionální na intenzionální lze zachytit logickou formu i těchto tvrzení. V intenzionální logice jsou totiž vlastní jména modálním termínem a tedy svého druhu pojmem. To znamená, že i v tomto případě lze tvrzení o existenci modelovat prostřednictvím existenčního kvantifikátoru jako neprázdnot určité třídy. Tato třída se liší podle toho, jakým způsobem daný systém intenzionální logiky modeluje vlastní jména. V meinongovských sémantikách a Montagueho gramatice jsou všechny termíny (nejen vlastní jména) predikátem druhého řádu a tvrzení o existenci tu tvrdí neprázdnot průniku všech predikátů prvního řádu, které pod něj spadají (tedy neprázdnot množiny nositelů všech vlastností, které patří pod tento druhořadový predikát). Tato analýza je jen intenzionálním rozvedením deskriptivní analýzy vlastních jmen z extenzionální predikátové logiky. To znamená, že i v tomto případě lze pochybovat o přiměřenosti takovéto analýzy z hlediska synonymie výsledného formalizovaného zápisu a původní věty. Z hlediska pravdivostních podmínek a deduktivních důsledků však je takto zachycená logická forma postačující.

Všechny dosavadní analýzy tvrzení "to-a-to existuje" prostřednictvím existenčního kvantifikátoru jsou založené na epistemologickém přístupu k analýze tvrzení "to-a-to existuje". Tj. existenční tvrzení tu je interpretováno jako tvrzení o předmětnosti pojmu. Tento přístup je však v těchto analýzách přítomen implicitně a je převeden na čistě objektový fakt výskytu prvků s danou vlastností v univerzu diskurzu. Žádný z těchto systémů logické

analýzy totiž nemá výrazové prostředky, aby tuto skutečnost modeloval explicitně. K tomu je zapotřebí rozšířit logiku v pozadí logické analýzy na logiku vícesortovou.

Vícesortové intenzionální logiky dovolují nejen explicitně vyjádřit vlastnost předmětnosti pojmu, ale dokonce i simulovat referenční charakter termů a přitom je brát jako nejnižší úroveň pojmové hierarchie. To znamená, že je možné analyzovat i tvrzení typu "to-a-to existuje" s vlastními jmény. Vlastní jména jsou analyzována jako tzv. individuové úřady či role, které podléhají modální variabilitě možných světů (a časů). Existence pak je predikátem, který tvrdí neprázdnot třídy individuí, jež tuto roli v daném světě (a čase) zastávají.

Třetím významem tvrzení "to-a-to existuje" pak je význam sémantický. Tato tvrzení můžeme chápat rovněž jako výpověď o výrazech našeho jazyka. Tvrzení *že existuje* v podstatě říká, že použitý jazykový výraz referuje, má extenzi. Toto rozumění tvrzením "to-a-to existuje" lze zachytit pouze v intenzionální logice, která vedle kategoriální gramatiky (teorie typů) je i vícesortová, a navíc kromě obvyklé teorie typů obsahuje i teorii typů rozvětvenou. Tím je umožněno nejen modelovat pojmy, což dokáže i obvyklá vícesortová intenzionální logika s teorií typů, ale navíc zmiňovat výrazy a tedy tvrdit referenci.

Shrnutí

Logická analýza je tedy schopna postihnout pouze interní a nikoliv externí otázky existence. To znamená, že zachycuje pouze existenci jakožto výskyt prvků určitého druhu uvnitř předem daného univerza diskurzu. Není tedy schopná postihnout bezezbytku ontologický fakt existence, tj. existenci prvků univerza jako takových. Ten je v jejím rámci univerzální (tautologický) – v případě tvrzení *že existuje* – či nepřipustný (kontradiktorický) – v případě tvrzení *že neexistuje*.

Z hlediska epistemologického významu těchto tvrzení je nástrojem pro jejich analýzu existenční kvantifikátor, tj. predikát tvrdící neprázdnot příslušné třídy (rozsahu daného pojmu). Tím je postižen jejich ontologický i epistemologický statut. Tato analýza je dostačující natolik, nakolik zvolený systém logické analýzy dokáže zachytit tento význam existenčního kvantifikátoru. V predikátové logice prvního řádu, např. lze takto analyzovat pouze tvrzení obsahující predikáty prvního řádu. Různým rozšiřováním logiky v pozadí tak lze zvětšovat i množinu tvrzení, jež je možné tímto způsobem analyzovat. Nejvhodnější je v tomto ohledu vícesortová logika s kategoriální gramatikou (teorií typů), protože dokáže

nejen zachytit veškerou škálu tvrzení "to-a-to existuje" obsahujících pojmy a explicitně tvrdit jejich předmětnost, ale zároveň přitom i splnit požadovaná kritéria správnosti (ekvivalence pravdivostních podmínek, zachování intuitivního rozumění a přijatelné deduktivní důsledky).

Tento epistemologický přístup k analýze tvrzení "to-a-to existuje" však selhává v případě, kdy objekt, jehož existence se tvrdí, je udán čistě referenčním způsobem. V tomto případě je třeba toto tvrzení analyzovat jako tvrzení o výrazech našeho jazyka a sice, že daný výraz má vlastnost reference – jeho extenze je neprázdná. Tento význam existenčních tvrzení je sice možné implicitně simulovat ve vícesortové logice s teorií typů, ale explicitně jej lze modelovat pouze ve vícesortové intenzionální logice nikoliv s obvyklou, ale s rozvětvenou teorií typů, která dovoluje zmiňovat výrazy a tedy i tvrdit neprázdnost jejich extenze.

Tento (sémantický) přístup je nejobecnější a zahrnuje v sobě všechny předchozí. Splňuje i všechny požadavky na adekvátnost logické analýzy obvykle kladené. Na druhou stranu však je možný pouze v systémech strukturálně velice komplikovaných a často bez deduktivních prostředků, které nabízejí analýzy jednodušší. Protože ve většině případů vystačíme s přístupem epistemologickým, je analýza prostřednictvím existenčního kvantifikátoru zřejmě nejužitečnější. Jednotlivé logické formy pak mají různá omezení podle toho, nakolik zvolený systém logické analýzy je schopen zachytit význam existenčního kvantifikátoru jakožto predikátu předmětnosti (neprázdnosti rozsahu) pojmu.

PŘÍLOHY

Kantovy tolary

Immanuel Kant se problematice existence věnuje v souvislosti s ontologickým důkazem boží existence. Tento důkaz výslovně předpokládá, že existence je vlastnost (a to dokonce vlastnost dokonalá) a tudíž musí náležet k pojmu nejdokonalejší bytosti, tj. Bohu. Ve třetí kapitole své *Kritiky čistého rozumu* v sekci číslo čtyři nazvané *o nemožnosti ontologického důkazu boží existence*²⁷² pak Kant ukazuje, že existence není žádným takovým predikátem a tudíž ontologický důkaz je sice logicky platným nicméně nedokonalým argumentem s nepravdivou premisou.

Kantovu úvahu lze stručně shrnout zhruba takto:

Existence nemůže být predikátem, protože se nejedná o logické určení nějakého subjektu. Pojímáme-li jsoouno jako možné, pojmáme ho se všemi jeho určeními. Jsoouno jako možné je ale pojímáno bez své existence. Kdyby existence byla predikát, bylo by možné jsoouno něčím jiným než existující jsoouno. Obojí je ale totéž, třebaže každé je jinak. (B 626)

Kant tuto úvahu dále přibližuje na příkladu se stříbrnými tolary.²⁷³ Sto skutečných stříbrných tolarů má přesně stejné vlastnosti jako sto stříbrných tolarů pouze myšlených: obojí jsou ze stříbra, mají stejnou ražbu, dají se stejně počítat atd.

Jestliže tedy věc nějakou myslím s jakýmkoli a kolíkkoli predikáty (i ve veskrzném určení) nepřistoupí tím, že ještě přidám: „tato věc jest“, k věci ani toho nejmenšího. Neboť pak by neexistovalo totéž, ale víc, než jsem v pojmu myslil, a nemohl bych tedy říci, že přímo existuje předmět mého pojmu. (B 626)

Uvedené pasáže Kantovy *Kritiky* se pak obvykle interpretují v tom smyslu, že z uvedených důvodů existence predikátem není.

Spor v Kantově argumentaci

Proti Kantově úvaze ze třetí kapitoly *Kritiky* byla vznesena námitka, že je ve sporu s tím, co Kant napsal v úvodní části téhož spisu, kde zavádí neméně slavné rozlišení mezi syntetickými a analytickými soudy. Stručně lze tento rozpor parafrázovat asi takto:²⁷⁴

Výpovědi o tom, že něco existuje jsou syntetické soudy. (B 626)

²⁷² B626-9

²⁷³ KANT, I.: *Kritika čistého rozumu*. B626.

²⁷⁴ podrobně SCHAFFER, J.: *Existence, Prediction and the Ontological Argument*.

Syntetické soudy jsou soudy, které připojují k pojmu subjektu predikát, který v něm v žádném smyslu nebyl myšlen. (B 11)

'Existovat' není reálný predikát. (B 626)

Reálný predikát je predikát, který určuje věc. (B 626)

Určení je predikát, který je připojen k pojmu věci a rozšiřuje jej. (B 626)

Kant tedy jakoby tvrdil, že výraz '*existovat*' **je připojen k pojmu věci**, protože v syntetickém soudu, kterým je každé tvrzení o tom, že nějaká věc existuje, figuruje jako predikát (tedy je připojen k pojmu věci), a **zároveň k pojmu subjektu připojen být nemůže**, protože není reálným predikátem. A to je spor.

V této situaci je možné jediné buď odmítnout Kantovu úvahu, což činí celá řada moderních autorů analytické orientace, nebo odstranit zmíněný spor v Kantově argumentaci. To lze učinit následujícím způsobem: Tvrzení 1 říká, že výpovědi tvrdící existenci jsou syntetické soudy. To znamená, že existence musí být k pojmu subjektu přidávána jako predikát. Tvrzení 5 pak říká, že určení neboli reálný predikát je predikát, který je připojen k pojmu věci a rozšiřuje jej. Spojka '*a*' znamená konjunkci, tedy každý reálný predikát musí mít dvě vlastnosti – být připojen k pojmu subjektu a rozšiřovat tento pojem. Proto ukáže-li se, že existence (jež není reálným predikátem) je k pojmu subjektu připojena aniž jej rozšiřuje, budou splněny všechny podmínky a přitom zmíněný spor nenastane.²⁷⁵

Hlavním problémem tohoto řešení je skutečnost, že Kant sám si pravděpodobně nebyl možnosti tohoto rozporu vědom a proto mezi slovy "připojen", "přidán" a "rozšiřující" důsledně nerozlišuje, naopak často je používá synonymně. V textu Kritiky čistého rozumu tak je možné nalézt dostatek pasáží podporujících obě dvě stanoviska.

K pojmu věci, který (sám o sobě) vyjadřuje pouze možné, nemůže být nic přidáno tím, že jej myslím jako objekt (vyjádřeno kopulou je) tak, jak je daný absolutně. (B 627)

Bytí zřetelně není reálný predikát, tj. pojem něčeho, co může být přidáno k pojmu věci. (B 626)

Bez ohledu na to, jakými a kolíka predikáty určím věc – i když ji určím úplně – ani v nejmenším k té věci nic nepřidám, když dále řeknu, že existuje. (B 628)

XXX

²⁷⁵ podrobně CAMPBELL, R.: *Real Predicates and Exists*.

Objekt tak, jak aktuálně (ve skutečnosti) existuje, není analyticky obsažen v mém pojmu, ale je k němu přidán synteticky; nicméně myšlených sto tolarů není samo o sobě ani v nejmenším rozšířeno tímto přiřčením existence vně pojmu. (B 627)

Ačkoliv v mém pojmu nesmí chybět nic z možného reálného obsahu věci o sobě, něco v něm přece chybí v jeho vztahu k mému stavu myšlení jako celku. (B 628)

Skrze svoji existenci je objekt myšlen jako náležící do souvislosti celku zkušenosti. Tím, že je pojem objektu takto spojen se souvislostí zkušenosti, není ještě ani v nejmenším rozšířen. (B 629)

Existence je relační predikát

Richard Campbell²⁷⁶ se proto snaží zrekonstruovat Kantovo stanovisko podle výše popsaného způsobu tak, aby ke sporu nedošlo. Opírá se při tom především o pasáže z Kantovy *Kritiky čistého rozumu* následující bezprostředně za jeho argumentem, které jsou jeho kritiky zpravidla opomíjeny. Podle Kanta tedy tvrzení o existenci nějakého předmětu nepřidává vůbec nic k pojmu toho, o čem je existence vypovídána. Existence může být přidána k pojmu libovolného předmětu stejně jako mu může být odebrána, aniž se tím tento pojem v nejmenším změní. Existence je sice něčím, co k věci nějak náleží, nemění však nijak to, čím věc už je. Existenční tvrzení má totiž jedinou funkci – postulovat reálnost. Proto není analytickým soudem, ale soudem syntetickým, který naše poznání rozšiřuje. Existence v těchto tvrzeních není reálným (tj. určujícím) predikátem, ale zasazením předmětu do kontextu a celku zkušenosti.

Pokud by výraz ‘existovat’, který v existenčním tvrzení vyjadřuje existenci, byl reálným predikátem, musel by být součástí charakteristiky věci a určovat ji. Existenční tvrzení však vypovídá pouze **ŽE** věc je, nikoliv **CO** (ČÍM) je. Jedná se tedy o čistě relační predikát, kterým je předmět zařazen do *souvislosti zkušenosti*,²⁷⁷ a který vyjadřuje jeho *vztah k mému myšlení jako celku*.²⁷⁸ Nelze jej užívat k určení nějaké věci, a proto nemůže být reálným predikátem. Jako takový nemůže být ani analytickým predikátem. Výpovědi tvrdící existenci jsou tedy syntetickými soudy a existence v nich není reálným predikátem. Existence jakožto predikát syntetického soudu je proto přidávána k pojmu subjektu aniž by byla reálným predikátem. Existence je totiž k pojmu subjektu sice přidána, ale dále tento pojem nerozšiřuje narozdíl od predikátů reálných.

²⁷⁶ CAMPBELL, Richard: *Real Predicates and Exists*.

²⁷⁷ KANT, I.: *Kritika čistého rozumu*, B627.

²⁷⁸ KANT, I.: *Kritika čistého rozumu*, B629.

Tvrzení o existenci nějaké věci tedy k pojmu subjektu něco přidávají, ale nerozšiřují jej, protože pouze postulují subjekt jako *jsoucí objekt, který stojí v relaci vůči mému pojmu*. (B 627)

Existence nemůže být v žádném případě určujícím predikátem, protože nikdy k pojmu nepřidává další (rozšiřující) určení. Bytí totiž žádnou věc (blíže) neurčuje a ani nemůže určit. Tolar, co do své "tolarovitosti" nemůže být existencí dále určen. Výraz '*existovat*' tedy nemůže sloužit jako určující predikát, protože je sice přidáván k pojmu, ale dále jej nerozšiřuje. Ačkoliv existence není určujícím predikátem, je mnoho situací, kdy je charakteristickým měřítkem. Podle existence však nejsou věci rozlišovány co do svých vlastností, ale jen vzhledem ke způsobu, jakým se s nimi zachází. V praxi je existence kriteriem, protože existující a neexistující je rozlišováno podle toho, jak se k němu vztahujeme. Existence je totiž čistě relační predikát, jehož úkolem je umístit věc, která je myšlena, do celku naší zkušenosti a poznání.

Víceznačnost slova predikát

Výše uvedené Campbellovo řešení Schafferova sporu tedy je v souladu s Kantovou filosofickou koncepcí existence a tím je i odstraněn onen údajný spor v postupu Kantovy úvahy. Vzhledem k víceznačnosti slova predikát však v této úvaze spor ani nikdy nebyl. Kant totiž používá v úvodní pasáži o analytických a syntetických soudech²⁷⁹ slovo predikát ve zcela odlišném významu než v kapitole "*O nemožnosti ontologického důkazu boží existence*".²⁸⁰ Jedná se prakticky o dva různé pojmy a proto nemůže vzniknout spor, řekne-li se, že v prvním významu existence predikátem je, zatímco ve druhém predikátem není.

Je třeba si uvědomit, že v době napsání Kantovy Kritiky čistého rozumu na poli logiky bezkonkurenčně dominovala aristotelská logika. A ač se Kant v jednom ze svých menších spisků²⁸¹ nechal strhnout k drtivé kritice tohoto systému, pojímá predikáty plně v intencích subjekt-predikátového pojetí struktury soudu. Predikátem je pro něj především pojem a to pojem takový, který může stát na místě přísudku v subjekt-predikátovém soudu. Dnes bychom mohli (poněkud zjednodušeně) říci, že uvažuje pouze predikáty prvního řádu a z nich navíc jen ty jednomístné.

²⁷⁹ KANT, I.: *Kritika čistého rozumu*. B10-11.

²⁸⁰ KANT, I.: *Kritika čistého rozumu*. B6

²⁸¹ KANT, I.: *Die falsche Spitzfindigkeit der vier syllogistischen Figuren*. 1762.

Jednomístné predikáty prvého rádu majú tu zvláštnu charakteristiku, že vyjadrujú vlastnosti, ktoré lze prisuzovať konkrétnym jednotlivinám, ať už všeobecne, čiastočne či individuálne. Aristotelická sylogistika je teda v podstate schopna popsať pouze tuto omezenú časť nášho pojmání sveta, kedy zkoumáme, čím daná věc je (jaké má vlastnosti a jaká je její struktura) nezávisle na jejím okolí. Povědomí o těchto omezeních nalezneme již ve středověku,²⁸² ale teprve během devatenáctého století a začátkem dvacátého byl ustaven systém formální logiky, který tyto hranice jednoznačně překročil. Moderní logika zvětšila svou vyjadřovací sílu tím, že rozšířila svou působnost jak o vyšší řády, tak především o vícemístné predikáty.

Mluví-li tedy o predikátech Kant, jedná se o termín se zcela odlišným významem, než jak jej používáme dnes, neboť připadal do úvahy pouze jediný typ predikátů – jednomístný predikát prvého rádu. Přívlástek '*reálný*', který k němu Kant někdy přidává, je v podstatě nadbytečný. Svědčí však, stejně jako jeho detailní výklad ve třetí kapitole Kritiky, že si je vědom toho, že jeho pojetí predikátu není dostatečně vhodné pro uchopení problematiky existence a chtělo by proto nějakým způsobem rozšířit.

V úvodní části Kritiky, kde Kant rozlišuje mezi analytickými a syntetickými soudy, se jedná čistě o tradiční pojetí soudů i predikátů. Proto se tu také neobjevuje přívlástek reálný. Predikátem tu je čistě pojem (určení), který vyjadřuje nějakou vlastnost, která se subjektu buď prisuzuje anebo upírá.

Naopak ve třetí pasáži se Kantovo pojetí predikátu blíží modernímu. Nejprve se jedná o detailní výklad, ve kterém se Kant snaží zachytit nepřiměřenost tradiční logické kategorie predikátu k uchopení problému existence, když na názorném příkladu stříbrných tolarů ukazuje, že existence není vlastnost jednotlivin a proto ani nemůže být predikátem v tomto tradičním pojetí. Na druhou stranu si však je vědom toho, že by predikátem být měla, protože jí běžně o věcech vypovídáme. Dokonce ukazuje, proč tvrzení tohoto typu patří mezi syntetické soudy a že existenční výraz v nich hraje úlohu predikátu. Další výklad tedy směřuje k obhajobě tohoto zdánlivého rozporu, který bychom mohli chápat jako jeden z prvních pokusů rozšířit tradiční pojem predikátu. Kant zavádí přívlástek '*reálný*', který připojuje k termínu '*predikát*' vždy, když mluví o tradičním pojetí predikátu, tj. o predikátech jakožto vlastnostech věcí.²⁸³ Naopak tento přívlástek zcela chybí, mluví-li o existenci jakožto

²⁸² pokusy o relační sylogistiku

²⁸³ tj. o jednomístných predikátech prvého rádu

predikátu, který zařazuje věc do kontextu naší zkušenosti a poznání. Nenásleduje však žádná jednoznačná koncepce tohoto nového pojetí pojmu predikát nebo rozšíření pojmu tradičního; to konec konců ani nebylo Kantovým cílem. Nicméně právě v této skutečnosti tkví hlavní důvod nepochopení celé této pasáže. Většina pozdějších kritiků jí kritizovala z pozic už nové moderní logiky, aniž si uvědomila, že jsou ve skutečnosti svědky bolestivého zrodu moderní koncepce predikace, která tu teprve hledá své zvyšlovnění a jednoznačné pojmové uchopení.

Nepřiměřenost moderní kritiky Kantova výkladu

Výklad ze třetí kapitoly Kritiky čistého rozumu byl ve dvacátém století zpravidla interpretován v tom smyslu, že Kant tvrdí, že existence predikátem není, což mělo za následek celou řadu článků ukazujících, že se Kant mýlí - existence predikátem je, neboť ji o věcech běžně vypovídáme. Jejich kritika však je nepřiměřená v tom smyslu, že jejich pojem predikátu je zcela odlišný od pojmu Kantova. Jejich argumentace již je vedena z pozic moderní logiky, jejíž pojetí predikátů je daleko širší – predikátem tu je každý jazykový výraz, který je vypovídán bez ohledu na to zda se vypovídá o individuích či jiných predikátech; a bez ohledu na to, zda vyjadřuje vlastnost či vztah, zatímco Kant mluví jen o tradičních (reálných) predikátech, tj. jednomístných predikátech prvního řádu.

Ačkoliv Kant ne vždy důsledně doplňuje přívlastek reálný, z kontextu je zřejmé, že nepovažuje existenci za reálný predikát, tj. predikát vyjadřující vlastnost jednotlivin. Naopak však zcela jasně říká, že existence je zvláštním druhem predikátu, který vyjadřuje zařazení nějakého pojmu resp. věci do kontextu našeho poznání, resp. zkušenosti tím, že uvádí náš pojem do vztahu s konkrétním objektem. A určuje, jak se k příslušnému objektu vztahujeme a jak s ním zacházíme. Tento rys existence byl později při logické reprezentaci faktu existence opomíjen, třebaže je často užívaným argumentem při kritice stanoviska, že existence predikátem není. Uplatňuje se až v moderních meinongovských sémantikách.

Když Kant říká, že existence není reálným predikátem, neříká tím, že není predikátem vůbec. Pouze konstatuje, že není takovým predikátem, který určuje a charakterizuje daný předmět (tj. že existence není vlastností věcí; dnes bychom řekli že není jednomístným predikátem prvního řádu). Existence nemůže být v žádném případě určujícím predikátem, protože nikdy k pojmu nepřidává další rozšiřující určení. Bytí totiž žádnou věc blíže neurčuje a ani nemůže určit. Tolar, co do své "tolarovitosti" nemůže být existencí dále určen. Přesto je existence predikát, který je přidáván k pojmu věci, třebaže tento pojem dále nerozšiřuje.

Existence není predikátem v tom smyslu, že by byla součástí struktury jsoucen, ale v tom smyslu, že se vypovídá. Tvrzení "to-a-to existuje" je čistě sémantickým tvrzením, které postuluje vztah mezi naším pojmem a skutečností. Výrazy, které v těchto tvrzeních vyjadřují existenci, v nich figurují jako relační predikát, jehož úkolem je umístit objekt, který je pouze myšlen, do celku zkušenosti a poznání.

Příslušná pasáž je však zároveň názornou ukázkou postupného uvědomování si omezenosti tradičního pojetí predikace a jedním z prvních pokusů překročit hranice tohoto pojetí a rozšířit pojem i funkci predikátů. Nejedná se však ještě o žádnou propracovanou a pojmově jednoznačně uchopenou a strukturovanou koncepci, jako spíše pouze o hledání nového výrazu. V tomto hledání však již jsou předznamenány a přítomny základní rysy moderních řešení této problematiky.

John Stuart Mill: Vlastní jména

Filosofie 20. století je silně poznamenána diskusemi o základech matematiky z přelomu století a bouřlivým rozvojem moderní logiky, který byl jedním z důsledků tohoto dění. Vítězné tažení, na které se tehdy logika po stoletích stagnace vydala, bylo zapříčiněno tím, že nové systémy výrokové a predikátové logiky dokázaly úspěšně vyřešit řadu otázek, se kterými se tradiční logika od počátku marně potýkala, takže se náhle zdálo, že Leibnizův ideál *Lingua characteristica universalis et calculus racionator* je na dosah ruky. Po dekádách optimismu pochopitelně následovalo vystřízlivění, a to tehdy když vedle tradičních problémů zaujaly pozornost logiků konečně problémy nové, o nichž se tradičním logikům ani nesnilo. Mezi ně patří i nové kategorie jazykových výrazů, které se náhle dožadovaly svého místa v logice. Těmito výrazy jsou například modality, časová určení, propoziční postoje a podobně. Mezi těmito specifickými kategoriemi výrazů se však nachází jedna, která byla tradiční logikou považována za kategorii triviální, a přesto stále úspěšně vzdoruje logické analýze. Touto kategorií jsou vlastní jména. A každý výklad o problematice vlastních jmen začíná výkladem teorie Johna Stuarta Milla.

Zvláštní je, že ačkoliv se každý výklad teorie vlastních jmen začíná právě zmínkou o teorii vlastních jmen J. S. Milla, Mill žádnou takovou teorii v podstatě nemá. Vlastní jména byla kategorie, kterou nepovažoval za nijak zvlášť důležitou. V kontextu subjekt-predikátové analýzy vět to byla kategorie vcelku nezajímavá a neproblematická, která si nevyžadovala žádné zvláštní pozornosti. A tak v jeho spise *"A System of Logic"* z roku 1843 je vlastním jménům věnována jen stručná zmínka ve druhé kapitole první knihy pojednávající o významu termínů (jmen) obecně. Pozornost, jakou si tato zmínka vydobyla, když je i po více než stopadesáti letech stále brána jako východisko každého výkladu o vlastních jménech, (a to i navzdory faktu, že se jedná o výklad zcela v intencích překonané tradiční logiky), svědčí spíše o vážnosti, kterou Millova osobnost ve filosofickém prostředí 19. století požívala, neboť téměř všichni ze zakladatelů moderní logiky se cítili povinováni se s touto koncepcí vyrovnat. Proto tedy plynule přešla i do povědomí analytických filosofů a moderních logiků a pevně v něm zakořenila.

Logika v 19. století procházela krizovým obdobím, jež je předznamenáno např. Kantovým prohlášením, že

[logika] od Aristotela nemohla udělat jediný krok zpátky ... Na logice je pozoruhodné ještě to, že až do nynějška nebyla s to učinit ani krok vpřed, a že se tedy podle všeho zdá být uzavřená a završená.²⁸⁴

Logika je tedy dokonalou vědou – dokonalou mimo jiné i v tom smyslu, že se jedná o vědu uzavřenou, jež se nemá kam dál vyvíjet. Systém aristotelské sylogistiky byl již tou dobou uzavřen a přesto tu byly problémy, jež tento systém nebyl schopen řešit. Logika proto už od konce scholastiky hledala nové metody a tato potřeba byla stále naléhavější. Millův spis je dítětem tohoto hledání nové cesty. *Systém logiky*, jež se tu předkládá je stále ještě tradiční aristotelská logika. Nové cesty, v duchu britského empirismu, se hledají v indukci. Nás však zajímá jeho teorie významu, která se odehrává ještě zcela v intencích tradiční subjekt-predikátové logiky, takže se omezíme pouze na úvodní pasáže jeho spisu.

Sémantika J. S. Milla

Tradiční logika vycházela z aristotelské metafyziky. V ní je pevně zakotveno přesvědčení, že každá skutečnost je složena ze dvou složek – ze substance²⁸⁵ a dále z atributů (vlastností), jichž je substance nositelem. Tato skutečnost má pak i svou paralelu ve větách, jež ji vyjadřují a jež mají proto podobu subjekt-predikátových soudů. Subjekt soudů vyjadřuje substanci (nositele atributů), predikát pak atributy, jež jsou tvrzením substanci přisuzovány či naopak upírány. Výrazy, jimiž se pojmy subjektu i predikátu v jazyce vyjadřovaly, se obecně označovaly jako jména.

Jméno je slovo libovolně zvolené k tomu, aby sloužilo jako znak, který může v naší mysli zastoupit myšlenku, kterou jsme měli předtím, a který dále díky vyslovení může sloužit i jako znak pro sdělení této myšlenky, kterou měl mluvčí v mysli, ostatním. Zdá se, že tato jednoduchá definice jména jakožto slova (nebo skupiny slov), jež slouží dvěma účelům a sice jako znak, který nám umožňuje vybavit si dřívější myšlenky, a jako znak, který nám umožňuje tyto myšlenky sdělit, platí bezvýhradně. Jistě, jména mají i mnohé jiné charakteristiky, než pouze tyto dvě, nicméně všechny jejich další funkce vyrostly z těchto dvou jako jejich důsledky.²⁸⁶

J. S. Mill ve svém spise dále rozlišuje různé druhy jmen podle toho o kolika a jakých předmětech se vypovídají. Jména označují jednotliviny nebo jejich vlastnosti a jsou buď

²⁸⁴ KANT, I.: *Kritika čistého rozumu*. Předmluva k druhému vydání, B VIII.

²⁸⁵ Pojem "substance" tu je užíván v tradičním aristotelském významu, tj. materiální podstaty jsoucna – toho, co zůstává ve změně stejné a co konstituuje jeho identitu, přičemž jsoucnem se tu nemíní veškerý souhrn jsoucího, nýbrž jednotlivé věci. V tomto smyslu je představa substance určitým teoretickým předchůdcem představy logických individuí. Nejedná se tedy o substanci jako všeobjímající princip v Descartovském nebo Spinozovském významu, ani o substanci jako pouhou látku, jak je pojímána u některých analytických filosofů.

²⁸⁶ MILL, J. S.: *A System of Logic*. Bk.I Ch.2 *Of Names*. p.24.

obecná (označují-li jich více) nebo singulární (označují-li pouze jednu). V duchu scholastické sémantiky pak je tento vztah značení – denotace – doprovázen tím, co tyto termíny konotují.

Konotující termín je takový termín, který denotuje subjekt a implikuje atribut. Subjektem je zde míněno cokoli, co může být nositelem atributů. Tedy John, Londýn či Anglie jsou jména, jež pouze označují subjekt. Bělost, délka, ctnost apod. zase označují pouze atribut. Žádné z těchto jmen nekonotuje. Ale bílý, dlouhý, ctnostný jsou konotativní. Slovo bílý označuje všechny bílé věci, jako sníh, papír, mořská pěna atd., a implikuje, nebo jazykem scholastiků konotuje, atribut bělosti. Slovo bílý nepredikujeme o atributu, ale o subjektech (sněhu atd.), ale tím, že toto slovo o těchto subjektech predikujeme, vyjadřujeme tím ten význam, že atribut bělosti těmto subjektům náleží.²⁸⁷)

Jedná se jistou analogii k Aristotelové doktríně o obsahu a rozsahu pojmů. Přesto tu je patrný rozdíl – Aristotelová distinkce se týká pojmů, tedy toho, co je vyjádřeno jmény (termíny). Naopak Mill se primárně vztahuje nikoliv k pojmům (myšlenkovému obsahu), ale ke jménům (termínům); tedy k jazykovým výrazům, jimiž jsou pojmy vyjadřovány. To znamená, že pozornost se tu přesouvá od abstraktní úrovně myšlení do (empirické) roviny jazykového vyjádření.

Týž posun zaznamenala už scholastická sémantika, především její nominalistická tradice, na níž Mill terminologicky navazuje, ale nepřebírá ji. Pojem "konotace" do středověké sémantiky vstoupil s relačními výrazy – slovo "stvořitel" označuje (denotuje) stvořitele, ale zároveň odkazuje také k dalším členům tohoto vztahu a sice ke stvořenému – konotuje je, tj. spoluoznačuje. Podstatným způsobem pak tuto původní koncepci konotace rozšířil William Ockham, když pojem konotace vztáhl vedle relací i na atributy (vlastnosti) – termín "bílý" denotuje bílé věci a konotuje bělost. Potud je nominalistická sémantická analýza v souladu s Millovou.

Menší odchylky mezi scholastickou a Millovou teorií se objevují v tom, jakým termínům je konotace připisována – nominalisté ji vedle termínů pro relace atributivní (stvořený) i konkrétní (stvořitel),²⁸⁸ přisuzují i atributivním obecným jménům (bílý). Naopak ji ale upírají jménům konkrétním, tj. termínům spadajícím do první kategorie podstaty, a to

²⁸⁷ MILL, J. S.: *A System of Logic*. Bk.I Ch.2 *Of Names*. p.31.

²⁸⁸ Scholastická sémantika je závislá na Aristotelově učení o kategoriích. Atributy proto netvoří jednotnou třídu. Jsou chápány odlišně podle toho, do které aristotelové kategorie spadají. Z hlediska tradiční logiky jsou nejdůležitější z těchto kategorií první dvě – kategorie podstaty a kvality. Pod první spadají všechny pojmy odpovídající na otázku *Co je věc* a to jsou konkrétní pojmy, do druhé pak patří ty, které odpovídají na otázku *Jaká je věc* a to jsou pojmy atributivní. Třetí důležitou, ale z hlediska tradiční logiky problematickou kategorií, je kategorie čtvrtá, kategorie vztahů (relací). Rovněž pojmy této kategorie mohou být vyjádřeny buď konkrétním nebo atributivním termínem (v podstatě vlastním nebo přídavným jménem).

jak singulárním (deskripce a vlastní jména), tak dokonce i obecným (člověk). Mill už atributivní a konkrétní obecná jména neodlišuje, což je důsledek postupného myšlenkového posunu doby předznamenávajícího přechod od subjekt-predikátové logiky k logice (pouze) predikátové. Obojí je pro něj jen různým způsobem vyjadřování vlastností. Konkrétní termín "člověk" pro Milla konotuje příslušnou vlastnost (a nikoliv nějakou podstatu) stejně jako atributivní termíny "bílý" a "stvořený". Obdobně tak přisuzuje konotaci i deskriptivním singulárním termínům. Jediná kategorie výrazů, jíž nakonec Mill konotaci upírá, jsou právě vlastní jména.²⁸⁹

Zásadní rozdíl mezi scholastickou a Millovou koncepcí však je ve vztahu mezi konotací a denotací. Ve scholastice byl pro význam termínů nejdůležitější vztah značení, konotace byla až sekundární charakteristikou.²⁹⁰ Naopak v Millově koncepci hraje primární úlohu právě konotace – konotace určuje denotaci. Konotací termínu je vždy nějaká vlastnost a příslušný termín označuje určité objekty právě proto, že příslušné objekty tuto vlastnost mají.²⁹¹

Podobně jako paralela mezi Millem a Aristotelem či Millem a scholastikou, nabízí se i paralela mezi Millovou konotací-a-denotací a Fregeho Sinn-und-Bedeutung.

Je tedy nasnadě spojit s nějakým znakem (jménem, slovním spojením, písmenem) nejen to, co označuje, a co bych nazval významem (Bedeutung), ale i to, co bych chtěl nazvat smyslem (Sinn) tohoto znaku, v němž je obsažen způsob udání. Tak by v našem příkladu byl sice význam výrazů „průsečík a a b“ a „průsečík b a c“ týž, nikoli však jejich smysl. Význam slov „Večernice“ a „Jitřenka“ by byl také stejný, nikoli však jejich smysl.²⁹²

Na první pohled se zdá, že Millova koncepce denotace odpovídá vztahu mezi Fregeho jménem a významem, zatímco konotace odpovídá vztahu mezi jménem a smyslem. Přesto i mezi těmito koncepcemi je zásadní rozdíl. Frege se stejně jako Mill vztahuje už k jazykovým výrazům a nikoliv k pojmům. Jeho smysl (Sinn) však už je (narozdíl od Millovy konotace) vázán rovněž k jazykové rovině – smysl je způsob značení, zatímco u Milla je

²⁸⁹ Další odchylka se týká pravděpodobně abstraktních jmen jako je např. "bělost", kterým Mill sice přisuzuje konotaci, ale narozdíl od scholastiků jim upírá denotaci, neboť se (jakožto empirik) brání připustit existenci abstraktních jsoucen tohoto druhu. Tato teze se však ve spise nikde neobjevuje explicitně a třebaže by si tato tematika zasloužila bližšího prozkoumání, překračuje rámec tohoto pojednání.

²⁹⁰ *Nomen autem est illud, quod significat aliquid primario et aliquid secundario.* (Ockham William)

²⁹¹ *These individuals, collectively and severally, can alone be said with propriety to be denoted by the word: of them alone can it properly be said to be a name. But it is a name applied to all of them in consequence of an attribute which they are supposed to possess in common, the attribute which has received the name of virtue.*

(MILL, J. S.: *A System of Logic*. Bk.I Ch.2 *Of Names*. p 31.

²⁹² FREGE, G.: *O smyslu a významu*, str. 37.

konotací ještě stále abstraktní objekt – vlastnost. Jazykový výraz, dle Fregeho, vyjadřuje smysl a díky tomu vyčleňuje označované předměty. Ačkoliv však tyto předměty obvykle vyčleňuje odvoláním se na nějakou vlastnost či vlastnosti, rozhodně nelze říci, že je s těmito vlastnostmi totožný. Millova koncepce tak je dalším, ale nikoliv posledním, stupněm na cestě k obratu k jazyku.

Vlastní jména

Kategorie vlastních jmen může být vymezena různými způsoby. Jako nejjednodušší se může zdát vymezení gramatické – vlastní jména jsou podstatná jména začínající velkým písmenem. Analytická filosofie však pracuje s vymezením sémantickým a nikoliv syntaktickým. Toto sémantické vymezení najdeme už ve Fregeho článku o *smyslu a významu*, který bývá často označován jako bod obratu k jazyku.

Ze souvislosti vyplývá, že zde „značem“ a „jménem“ rozumím jakékoli označení, které zastupuje vlastní jméno, jehož významem je tedy nějaký určitý předmět (toto slovo je třeba chápat v nejširším rozsahu), nikoli však pojem či vztah, o němž pojednávám blíže v jiném článku²⁹³). Označení nějakého jednotlivého předmětu může sestávat také z více slov či nějakých znaků. Pro krátkost budu každé takové označení nazývat vlastním jménem.²⁹³

Charakteristickým rysem vlastních jmen je tedy sémantický rys označování a to označování právě jednoho předmětu. Tím dochází k určité disproporci mezi filosofickým a intuitivním vymezením vlastních jmen. Je celá řada výrazů přirozeného jazyka, které za jména považujeme, a při tom nesplňují tuto definici, protože buď neoznačují žádné individuum (Pegas) nebo jich označují více (Petr). Obráceně pak jsou výrazy, které uvedenou definici splňují a při tom bychom se bránili je za vlastní jméno považovat (třetí planeta sluneční soustavy, nula).

Hlavní diskuse v souvislosti s vlastními jmény se točí okolo jejich významu – jestliže charakteristickým rysem vlastních jmen je jejich vztah označování, mají ještě nějaký jiný význam nad rámec tohoto vztahu značení? Millova odpověď je v tomto směru jednoznačně záporná – vlastní jména mají pouze denotaci a nikoliv konotaci.

²⁹³ FREGE, G.: *O smyslu a významu*, str. 37.

J. S. Mill a vlastní jména

Vlastní jména nejsou konotujícími výrazy: denotují individua, jež jsou jimi pojmenované, ale neindikují ani neimplikují, že těmto individuíům náleží nějaké vlastnosti. Když pojmenujeme dítě jménem Pavel nebo psa jménem Caesar, tato jména jsou jen značkami, které používáme, abychom tato individua mohli učinit subjekty našeho diskurzu. [...] Vlastní jména jsou připisována předmětům samým, což nijak nezávisí na žádné vlastnosti těchto předmětů.²⁹⁴

Podle Milla tedy vlastní jména označují předměty bezprostředně, narozdíl od deskripcí, které příslušné předměty označují zprostředkovaně skrze poukaz k nějaké charakteristické vlastnosti. Jistě, jsou jména, která svou etymologií odkazují na deskriptivní původ. Příklad, se kterým Mill pracuje, je město Dartmouth. Toto město bylo tak pojmenováno proto, že leží v ústí řeky Dart. Nicméně v okamžiku, kdy začalo být používáno jako vlastní jméno, ztratilo deskriptivní charakter. Pro jeho užívání je nadále podstatná referenční a nikoliv deskriptivní funkce – toto jméno bude označovat to samé město i v případě, že by v důsledku geologických změn toto město v ústí zmiňované řeky ležet přestalo.

Vedle této bezprostřednosti referenčního vztahu je druhým charakteristickým rysem vlastních jmen jejich konvencionalita. Vlastní jména jsou do jazyka zaváděna konvencí na základě rozhodnutí mluvčích, resp. společenství mluvčích. A jediným účelem jejich zavádění je právě označení příslušné jednotliviny a nic jiného.

V Millově případě nelze mluvit o nějaké teorii vlastních jmen. Jeho teze o nekonotativnosti vlastních jmen je jen součástí jisté kategorizace výrazů opírající se spíše o intuitivní rozumění než o propracovanou argumentaci. Nekonotativní charakter vlastních jmen se spíše postuluje než zdůvodňuje. Možná proto Millovi uniklo, že právě tato teze o nekonotativním charakteru vlastních jmen způsobuje spor v celé jeho teorii o konotaci a denotaci.

Mill v příslušné pasáži explicitně tvrdí, že denotací termínu je třída jednotlivin, k jejichž označení lze příslušné slovo použít na základě jeho konotace.²⁹⁵ Jinými slovy, konotace termínu je primární – výraz denotuje pouze proto, že má konotaci a tato konotace jednoznačně určuje jeho denotaci. To však přirozeně odporuje tezi, že vlastní jména mají denotaci bez konotace.

²⁹⁴ MILL, J. S.: *A System of Logic*. Bk.I Ch.2 *Of Names*. p 33.

²⁹⁵ srv. MILL, J. S.: *A System of Logic*. Bk.I Ch.2 *Of Names* §5 *Connotative and Non-connotative Names*.

Kritika Millovy teorie vlastních jmen

Bylo řečeno, že každý výklad o vlastních jménem začíná kritikou Millovy teze o nekonotativním, čistě denotativním charakteru vlastních jmen. Tato teze však není kritizována kvůli rozporu, který způsobuje v celku Millovy sémantické teorie, ale kvůli popření konotativnosti vlastních jmen. Ačkoliv se nepopírá, že význačným charakterem vlastních jmen je právě vztah označování, má se za to, že tento vztah označování musí přeci jen spočívat v nějakém rozumění vlastnímu jménu – mluvčí musí s daným jménem spojovat nějaké významy, aby je mohl správným způsobem používat.

Za kritiku Millovy koncepce lze považovat už Fregeho článek o smyslu a významu. Frege se v něm na Milla výslovně neodvolává a je otázkou, zda polemizuje konkrétně právě s ním. Jeho článek je však odpovědí na (v té době všeobecně uznávanou) doktrínu, že vlastní jména nemají jiný význam nad rámec označování. Frege se snaží ukázat opak a jeho smysl jakožto způsob značení má ukázat, že tomu tak je. Ve Fregově případě však je problém v tom, že výrazy, se kterými pracuje a které vydává za jména, jsou spíše deskripce.

Daleko radikálnější řešení nabízí Russell ve svém článku On Denoting. Podíváme-li se na vývoj teorie o konotaci a denotaci od scholastického nominalismu po teorii J.S.Milla, nelze přehlédnout fakt, jak se postupně rozrůstal počet kategorií, na které se konotace vztahovala. Pojem konotace se stával stále všeobecnější, až se jeho platnost rozrostla od relačních výrazů po všechny kategorie výrazů s výjimkou vlastních jmen. Russell pak konotaci vztahuje i na vlastní jména. Zatímco Frege vlastní jména chápe jako jistého druhu deskripce, Russell je považuje jen za zkratky za tyto deskripce. Správnou logickou analýzou jsou vlastní jména z jazyka v podstatě odstraněna – během analýzy jsou nahrazeny deskriptivními výrazy a v logické formě už se jako zvláštní kategorie výrazů nevyskytují. Jestliže jsou v analytické filosofii vlastní jména chápána jako výrazy, které bezprostředně referují k individuům, pak v tomto Russellově pojetí jsou jedinými vlastními jmény zájmena (resp. volné proměnné ve formalizovaných jazycích). Výrazy, které běžně jako vlastní jména chápeme k individuům referují zprostředkovaně – díky tomu, že víme, jaké deskripce se k nim pojí.

O další krok dále v tomto druhu analýzy postoupil Quine. Ve svém článku On what there Is ukazuje, jak dokončit tento přechod od vlastních jmen k predikátům. Russellova analýza totiž čelí problému, zkratkou za které deskripce vlastní jméno je. Které to jsou ty vlastnosti, které individuum musí mít, aby bylo tím, kým je? Pochopitelně, že žádná. Slovo

"Pegas" tak podle Quina vyjadřuje triviální predikát být Pegasem či Pegasovat. Vlastní jména pak jsou predikáty jako kterékoliv jiné a pochopitelně kromě denotace mají i konotaci.

Výše popsaný způsob analýzy však není adekvátní. Zcela odporuje intuicím, které s vlastními jmény obvykle spojujeme, a které Millova analýza naopak respektovala. Vlastní jména totiž skutečně používáme k označování individuí. Během Russellovy a Quinovy analýzy, jež se v analytické filosofii stala dominantní, se však tato referenční funkce vlastních jmen zcela vytratila. Vlastní jména byla převedena na predikáty; výrazy, jež vymezují jednoprvkovou třídu. Bezprostřední vztah mezi jménem a pojmenovaným se ztratil, ačkoliv je zásadní rozdíl mezi individuem, které je někým, a individuem, které splňuje danou vlastnost.

Rehabilitace se Millova teorie vlastních jmen dočkává v koncepci rigidních designátorů Saula Kripkeho.

Nazvěme něco rigidním designátorem, jestliže v každém možném světě to označuje týž objekt, a nerigidním, nebo případkovým designátorem, pokud tomu tak není. Nevyžadujeme ovšem, aby tyto objekty existovaly ve všech možných světech. ... v těchto přednáškách budu tvrdit intuitivně, že vlastní jména jsou rigidní designátory.²⁹⁶

Tato teorie akcentuje bezprostřednost reference vlastních jmen a konvencionalitu vztahu mezi vlastními jmény a jejich nositeli, na které upozorňuje už J. S. Mill. Jména referují k individuí bez poukazu na nějaké jejich vlastnosti. Oproti Millovi však Kripke už nespolehá na intuitivní rozumění vlastním jménům a předkládá propracovanou argumentaci. Navíc již má k dispozici vypracovaný aparát sémantiky možných světů, který mu narozdíl od klasické extenzionální sémantiky umožňuje zachytit právě fakt, že vlastní jméno může referovat jen na ten předmět, na který skutečně referuje, a na žádný jiný.

Bylo řečeno, že kategorie výrazů vlastních jmen se vyznačuje dvěma základními charakteristikami – bezprostředností reference a konvenčností vztahu mezi jménem a pojmenovaným. Důsledkem těchto charakteristik je, že vlastní jména narozdíl od obecných nevymezují žádnou třídu. Deskripce sice rovněž určují nějaké individuum jednoznačně, ale tím způsobem, že definují vlastnost, kterou splňuje právě toto individuum – prostřednictvím vlastnosti vymezují třídu být jednoprvkovou. K danému individuu však nereferují. Vlastní jména naopak referují, aniž by se odkazovaly na nějakou vlastnost. Kripke tuto situaci

²⁹⁶ KRIPKE, Saul: *Naming and Necessity*, str. 59 a 60.

přirovnává ke křtu, který zakládá tento bezprostřední vztah mezi jménem a pojmenovaným, a který zakládá rigidnost tohoto značení.

Přesto by se dalo polemizovat s tím, že vlastní jména nekonotují, že nejsou spojena s žádnou vlastností. Jedná se o vlastnost na první pohled triviální – být pojmenovaný. To, že danému vlastnímu jménu rozumíme totiž znamená, že víme, že jej používáme k referování a nikoliv k predikaci. Zavedení jména do jazyku (ať už aktem křtu, jak tomu říká Kripke, nebo definicí, jako se to děje ve formalizovaných jazycích) totiž říká, že příslušné individuum bude mít nadále tu vlastnost, že je pojmenováno tímto jménem. Tento vztah mezi jménem a pojmenovaným je vlastností, kterou vlastní jména konotují. Nejedná se však o vlastnost sémantickou nýbrž pragmatickou, která říká, jakým způsobem bude daný výraz nadále užíván.

Fregeho teorie deskripcí

Stejně jako Mill v podstatě nemá žádnou vlastní teorii vlastních jmen, ani Frege nikdy explicitně nezformuloval žádnou teorii deskripcí. Deskriptivismus je součástí jeho sémantické teorie obecně. Fregeho sémantika je beze zbytku založena na jeho tezi o smyslu a významu. Tuto tezi pak Frege důsledně uplatňuje na všechny druhy výrazů, tedy i vlastní jména. Jeho článek o *smyslu a významu* tak je v podstatě polemikou s tezí o nekonotativním, čistě denotačním²⁹⁷ charakteru vlastních jmen. Podle něj mají i vlastní jména (stejně jako všechny ostatní výrazy přirozeného jazyka) svůj smysl a tento smysl lze vyjádřit jako deskripci, která se k tomuto vlastnímu jménu pojí.

Pro připomenutí, podle Fregeho se s každým výrazem, tedy i s vlastními jmény, pojí vedle toho, co tento výraz označuje, i nějaký smysl:

Je tedy nasnadě spojit s nějakým znakem (jménem, slovním spojením, písmenem) nejen to, co označuje, a co bych nazval významem (Bedeutung), ale i to, co bych chtěl nazvat smyslem (Sinn) tohoto znaku, v němž je obsažen způsob udání..²⁹⁸

Tímto smyslem je způsob označení příslušného předmětu, který je ve výrazu zakódován:

Nechť a, b, c jsou přímky, spojující vrcholy trojúhelníka se středy jeho stran. Průsečík a a b je pak tentýž jako průsečík b a c. Máme tedy různá označení téhož bodu a tato jména („průsečík a a b“, „průsečík b a c“) ukazují na způsob udání a tím je v této větě obsažen skutečný poznatek, ... Tak by v našem příkladu byl sice význam výrazů „průsečík a a b“ a „průsečík b a c“ týž, nikoli však jejich smysl.

Porozumění tomuto smyslu pak je čistě otázkou jazykové kompetence a nikoliv nějakých věcných znalostí:

Smysl každého vlastního jména chápe každý, kdo ovládá dostatečně daný jazyk, anebo celek značení, jemuž vlastní jméno patří²⁹⁹

Smysl výrazu je tedy čistě sémantická záležitost. Protože ale rozumíme tomuto smyslu, umíme nalézt označovaný předmět, tedy dovídáme se něco i o mimojazykové skutečnosti.

Zde je třeba si uvědomit dva problémy. Zaprvé, Frege do jisté míry ztotožňuje denotaci a referenci. Za druhé, jeho pojetí vlastních jmen je odlišné od stávajícího.

²⁹⁷ rozuměj referenčním

²⁹⁸ srv. FREGE, G.: *O smyslu a významu*, str. 37.

²⁹⁹ FREGE, G.: *O smyslu a významu*, str. 37.

Co se týká ztotožnění denotace a reference, je v podstatě přirozená. Frege je svým zaměřením především matematik a veškeré jeho sémantické analýzy mají původně matematickou motivaci, třebaže se odvolávají na příklady z přirozeného jazyka. V abstraktních kontextech pak vztah denotace a reference v zásadě splývá. Nicméně Frege obojí ztotožňuje i v případě přirozeného jazyka. To proto, že jeho sémantika je ještě přísně jednosvětová (a extenzionální). Frege tak nemá k dispozici dostatečný aparát, aby mohl rozlišovat mezi extenzí a intenzí, třebaže celá řada míst jeho textů ukazuje, že si této distinkce alespoň v základních rysech byl vědom.

Pokud se týká vlastních jmen, Frege neodlišuje vlastní jména od běžných singulárních termínů, jak je patrné i z předchozí citace, kde výrazy jako "průsečík a a b" či "průsečík b a c" figurují jako vlastní jména. Pro Fregeho je základní charakteristikou vlastního jména to, že označuje právě jeden předmět. To znamená, že ztotožňuje běžná vlastní jména a singulární termíny (deskripce). Zatímco singulární termíny mají svůj smysl zakódovaný již ve svém jazykovém vyjádření, k vlastním jménům je třeba tento smysl doplnit:

U vlastních jmen jako „Aristoteles“ se ovšem mohou mínění o smyslu rozcházet. např. lze přijmout toto: žák Platóna a učitel Alexandra Velikého. Kdo toto činí, spojuje s větou „Aristoteles pocházel ze Stageiry“ jiný“ smysl než ten, kdo za smysl tohoto jména bere: ze Stageiry pocházející učitel Alexandra Velikého. Dokud je tomu tak, že význam zůstává týž, lze kolísání smyslu snést, čemuž je však třeba se ve výstavbě dokazujících věd vyhýbat, a což by v dokonalém jazyku nemělo být vůbec přípustné.³⁰⁰

V případě vlastních jmen tedy není smysl záležitostí čistě sémantickou. Smysl připojuje k výrazu teprve mluvčí a tím je zafixováno spojení s denotátem. Frege tu dokonce připouští, že každý mluvčí může mít s daným jménem spojený jiný smysl. Protože se ale Frege primárně vztahuje k extenzionálním kontextům, kde se pracuje hlavně s denotátem, nečiní mu tato diskrepance vážnější problémy.

Nicméně zde je vidět celá řada problémů, se kterými se Fregeho řešení potýká:

- Zaprvé, smysl vlastních jmen není čistě sémantickou záležitostí, což odporuje Fregeho tezi, že *smysl každého vlastního jména chápe každý, kdo ovládá daný jazyk*.³⁰¹
 - Naopak, smysl ke jménu jej přiřazuje mluvčí, takže v tomto případě by smysl vlastního jména byl záležitostí pragmatickou a subjektivní, což odporuje další Fregeho tezi o objektivitě smyslu:

³⁰⁰ FREGE, G.: *O smyslu a významu*, poznámka 2

³⁰¹ FREGE, G.: *O smyslu a významu*, str. 37.

Tím se představa odlišuje podstatně od smyslu znaku, který může být společným vlastnictvím mnoha a nikoli tedy jen částí či způsobem jednotlivé duše; neboť nelze popřít, že lidstvo má společný poklad myšlenek, který se přenáší z jednoho pokolení na další.³⁰²

- Za druhé, s jedním jménem může být spojeno více smyslů, což je opět v rozporu s další Fregeho, že každému *znaku odpovídá určitý [rozuměj jeden konkrétní] smysl a tomuto smyslu pak opět určitý význam.*³⁰³
- Konečně, smysl vlastního jména je deskriptivní tedy složený, zatímco vlastní jméno jako takové je výrazem jednoduchým. Pokud by odpovídající deskripce byla skutečně smyslem vlastního jména, odporovalo by to Fregeho principu kompozicionality. Vlastní jména by byla jednoduchými výrazy se složeným smyslem.³⁰⁴

Vlastní jména tak jsou kategorií, která uvnitř Fregeho sémantické teorie, jinak poměrně úspěšné, působí celou řadu problémů. Russellovu teorii deskripcí lze tedy chápat i jako snahu, jak tyto problémy vyřešit, a sice tak, že se této problematické kategorie vlastních jmen prostě zbavíme; vyřadíme ji z našeho jazyka.

³⁰² FREGE, G.: *O smyslu a významu*, str. 41.

³⁰³ FREGE, G.: *O smyslu a významu*, str. 37.

³⁰⁴ srv. ZOUHAR, Marián: *Podoby referencie*, str. 152

Russellova teorie deskripcí

Russellova teorie deskripcí je první explicitně zformulovanou teorií deskripcí jakožto systematického řešení problému vlastních jmen. Jedná se o teorii mnohem sevřenější, než je Fregeova, která se úspěšně vyrovnává s některými jeho problémy. Přirozeně nelze říci, že Russellova teorie deskripcí je nějakým upravením teorie Fregeho. Ačkoliv se Russell u Fregeho v mnohém inspiroval, jeho teorie deskripcí vychází ze zcela odlišné motivace a hlavně je založena na zcela odlišném sémantickém modelu. Zjednodušeně řečeno, Russell neuznává Fregeho smysl a základním sémantickým vztahem pro něj je »reference« (Fregeho denotace). Jazykové výrazy pak dělí na úplné, které referují samy o sobě (např. proměnné či propozice) a neúplné (např. tzv. propoziční funkce), které teprve v kombinaci s nějakým argumentem tvoří úplný výraz (např. propoziční funkce v kombinaci s individuovou proměnnou tvoří propozici).

Vlastní jména byla definována jako kategorie výrazů, které označují resp. referují k právě k jednomu individuu. V případě, že přistoupíme na tuto definici vlastních jmen a přijmeme Russellovu koncepci, že základním sémantickým vztahem je vztah reference, ukáže se, že výrazy, které v přirozeném jazyce chápeme jako vlastní jména ve skutečnosti vlastními jmény být nemohou. Důvod, který vede Russella k odmítnutí gramatických jmen jakožto pravých vlastních jmen je jednoduchý – pokud je reference základním sémantickým vztahem a pokud mezi gramatickými jmény jsou taková, která nereferejí, pak by tato jména nebyla smysluplná. Výrazy jako "Pegas" ale smysluplné jsou, tedy se nemůže jednat o vlastní jméno.³⁰⁵ Odtud také pramení Russellova teze o rozdílu mezi gramatickými a logickými jmény.

V tomto Russellově pojetí jsou vlastně jedinými úplnými výrazy individuové proměnné a propozice, v přirozeném jazyce pak osobní či ukazovací zájmena a věty.

A měl bych ještě dodat, že za vlastní jména jednotlivin v přísném slova smyslu pokládám pouze dvě slova - „já“ a „toto“.³⁰⁶

Tato zdánlivě absurdní teze je jen důsledkem přísného dodržení teze, že jedinou charakteristikou vlastních jmen je jejich referenční funkce.

³⁰⁵ KOLÁŘ, P.: *Argumenty filosofické logiky*, str. 189/90

³⁰⁶ RUSSELL, B.: *Poznání založené na obeznámenosti a poznání založené na deskripci*.

Celá Russellova teorie deskripcí je vlastně návodem, jak zdánlivá vlastní jména přirozeného jazyka převést na deskripce, tj. neúplné výrazy, které jsou z hlediska logické analýzy a především z hlediska sémantického vztahu reference neproblematické.

To, co jsme uvedli, nám umožňuje redukovat všechny výroky, v kterých se vyskytují denotační fráze na formy, v kterých sa tyto obraty nevyskytují.³⁰⁷

Podle Russella gramatická vlastní jména nejsou nic jiného než zkratky za deskripce a jeho teorie deskripcí je návodem, jak všechna gramatická jména převést na jim odpovídající deskripce a tak se jich zbavit.

Deskripce jsou zvláštní druh singulárních termínů. Slavný je v této souvislosti Russellův příklad o *současném francouzském králi*, třebaže Russell sám pro výklad deskripcí používá příklad jiný:

Vezměme si např. výraz "Otec Karla druhého" Tvrdí se v něm, že existovalo nějaké x , které bylo otcem Karla druhého Dále, striktně použitý určitý člen³⁰⁸ obsahuje podmínku jedinečnosti. ... Tedy, když říkáme " x byl otcem Karla druhého", netvrdíme jen to, že x byl v určitém vztahu ke Karlu druhému, ale též to, že v tomto vztahu k němu nebyl nikdo jiný. Uvažovaný vztah bez předpokladu jedinečnosti a bez jakýchkoliv denotačních frází je vyjádřen výrazem " x zplodil Karla druhého". Abychom získali ekvivalent výrazu " x byl otcem Karla druhého", musíme dodat: "Je-li y různé od x , pak y nezplodil Karla druhého", nebo, což je ekvivalentní, "Pokud y zplodil Karla druhého, pak y je totožné s x ". Tedy z výrazu " x je otcem Karla druhého" dostaneme: " x zplodil Karla druhého; a pokud y zplodil Karla druhého, pak y je totožné s x " je pro y vždy pravdivé".³⁰⁹

Deskripce tedy tvrdí, že existuje právě jedno individuum, které splňuje danou vlastnost. Obsahuje proto podmínku existence, jedinečnosti a poté příslušnou vlastnost. Singulární termín přirozeného jazyka "otec Karla druhého", který zdánlivě označuje nějaké individuum a nese v sobě ontologický závazek, tak je převeden na tvrzení (propozici), která je pravdivá, pokud existuje právě jeden otec Karla druhého, a nepravdivá, pokud nikdo takový neexistuje nebo naopak, pokud by takových individuí bylo více.

Tímto způsobem Russell vyřešil celou řadu problémů tradiční sémantiky související se zdánlivě referujícími výrazy. Jednalo se ještě o pozůstatek tradiční subjekt-predikátové logiky, kde subjekt byl chápán jakožto referující termín a predikát jako přívlastek jeho referentu. V případě, kdy subjektem soudu je nereferující termín, tato tradiční sémantická

³⁰⁷ RUSSELL, B.: *On Denoting*, str. 24.

³⁰⁸ pro Russella je charakteristickým znakem deskripcí to, že se v jejich formulaci v přirozeném jazyce, tj. angličtině, objevuje určitý člen "the"

³⁰⁹ RUSSELL, B.: *On Denoting*, str. 23.

analýza selhává.³¹⁰ Russellova analýza pak ukazuje, že v moderní predikátové logice tento problém vůbec nevystane, protože jedinými výrazy s referenčním závazkem jsou (individuové) proměnné. Všechny ostatní výrazy jsou predikáty (v Russellově terminologii propoziční funkce) bez jakýchkoliv referenčních závazků, a to bez ohledu na to, zda ve větě stojí na místě subjektu či predikátu.³¹¹

Russell dále ukazuje, že tímto způsobem se lze zbavit referenčního závazku nejen u obecných termínů a složených termínů singulárních (deskripce), ale dokonce i u vlastních jmen. A to právě tak, že tato jména lze nahrazovat deskripcemi. Zatímco u Fregeho je příslušná deskripce smyslem daného jména, čímž si způsobuje celou řadu problémů, u Russella je deskripce prostředkem, kterým vlastní jména nahrazujeme.

Velká většina běžně používaných slov, dokonce i vlastní jména, jsou ve skutečnosti deskripce. To znamená, že to, co má na mysli osoba užívající vlastní jméno, můžeme ve většině případů vyjádřit pouze tak, že v její výpovědi nahradíme vlastní jméno deskripcí. Navíc se budou tyto deskripce vyjadřující zmíněnou myšlenku mluvíci od mluvícího lišit a ani v případě téhož mluvícího nepůjde v různých časech o stejnou deskripci. Jediná věc, která se v průběhu tohoto procesu nezmění, je objekt, který dané jméno pojmenovává (alespoň v případě, že se jméno používá správně). Protože se však s jednotlivými deskripcemi tento objekt nemění, neovlivňují ve většině případů použité deskripce pravdivostní hodnotu propozic obsahujících vlastní jména.³¹²

Tím, že Russell vlastní jména deskripcemi nahrazuje a vlastně vlastní jména z našeho jazyka odstraňuje, zbavuje se všech tří problémů, které byly vytýkány Fregemu. Většinu problematických tvrzení obsahujících vlastní jména pak lze jeho způsobem poměrně úspěšně analyzovat, protože výsledky analýzy budou co do pravdivostních podmínek ekvivalentní s původními větami přirozeného jazyka.

V případě existenčních tvrzení to znamená, že například věta "Pegas existuje" bude analyzována jako:

$\exists x (\varphi_x \wedge \forall y (\varphi_y \rightarrow x=y))$, kde φ_x je deskripce spojená se jménem Pegas

Toto tvrzení již není tautologií, nýbrž tvrzením splnitelným, které je pravdivé pouze tehdy, pokud existuje právě jedno individuum, které splňuje deskripci φ . Protože φ je deskripce jednoznačně určující právě Pegase, je splněna tehdy a jen tehdy, když Pegas existuje.

³¹⁰ srv. předpoklad neprázdných termínů, 6. kapitola *Existence a presupozice*

³¹¹ srv. RUSSELL, B.: *On Denoting*, str. 21-23.

³¹² RUSSELL, B.: *Poznání založené na obeznámenosti a poznání založené na deskripcí*.

Problém, který zůstává je ten, jakou podobu má tato deskripce mít, aby bylo zaručeno, že ji nesplní žádné jiné individuum, než Pegas.

V Russellově pojetí je tedy existence predikátem druhého řádu, který (stejně jako u Fregeho)³¹³ tvrdí neprázdnot jisté třídy. A je tomu tak v případě všech tvrzení "to-a-to existuje" bez ohledu na to, zda to, čeho existence se tvrdí, je udáno obecným, singulárním či vlastním jménem. Ve všech třech případech je výsledkem analýzy tvrzení se stejnými pravdivostními podmínkami jako měla původní věta přirozeného jazyka. V tomto smyslu patří Russellova analýzy k nejúspěšnějším. Bohužel už v prvních dvou případech je problematické, zda toto tvrzení má i stejný význam. Zcela jistě to však neplatí v případě vlastních jmen, kdy Russellova analýza zcela ignoruje zvláštní charakter této kategorie výrazů, jak bude ukázáno v následujícím.

³¹³ srv. FREGE, G.: *Über Begriff und Gegenstand*, str. 197.

BIBLIOGRAFIE

Monografie

- AYER, Alfred J.: *Language, Truth and Logic*. London: Victor Gollancz Ltd. 1936.
- CARNAP, Rudolf: *Meaning and Necessity*. Chicago: University of Chicago Press 1947.
- CELIŠČEV, Vitalij Valentinovič: *Logika suščestvovanija*. Novosibirsk: Nauka 1976.
- CRESWELL, Maxwell John – HUGHES, George Edward: *A New Introduction to Modal Logic*. London: Routledge 1996.
- CRESWELL, Maxwell John: *Logics and Languages*. London: Methuen 1973.
- DUMMETT, Michael: *Frege: Philosophy of Language*. Harvard University Press 1981.
- DUMMETT, Michael: *The Logical Basis of Metaphysics*. Harvard University Press 1991.
- DUMMETT, Michael: *Origins of Analytical Philosophy*. Harvard University Press 1993.
- FREGE, Gottlob: *Die Grundlagen der Arithmetik*. Breslau 1884.
- GAMUT, L.T.F.: *Logic, Language and Meaning*. Chicago University Press 1991.
- GILSON, Etienne: *Bytí a někteří filosofové*. Praha: Oikoymenh 1997.
- HAACK, Susan: *Philosophy of Logic*. Cambridge University Press 1978.
- HINTIKKA, Jaakko: *Models for Modalities*. Dordrecht: Reidel 1969.
- JACQUETTE, Dale: *Meinongian Logic: The Semantics of Existence and Nonexistence*. Berlin/New York: de Gruyter 1996.
- KIRK, Geoffrey S. – RAVEN, John E. – SCHOFIELD, Malcolm: *Předsokratovští filosofové*. Praha: Oikoymenh 2004.
- KOLÁŘ, Petr. *Argumenty filosofické logiky*. Prha: Filosofia 1999.
- KRIPKE, Saul: *Naming and Necessity*. Cambridge: Harvard University Press 1980.
citováno z KRIPKE, S.: *Pomenovanie a nevyhnutnost*. Bratislava: Kalligram 2002.
- LAMBERT, Karl: *Meinong and the Principle of Independence*. Cambridge Uni Press 1983.
- LAMBERT, Karl: *Philosophical Problems in Logic*. Dordrecht: Reidel 1980.
- MATERNA, Pavel – PALA, Karel – ZLATUŠKA, Jiří: *Logická analýza přirozeného jazyka*. Praha: Academia 1989.
- MATERNA, Pavel: *Svět pojmů a logika*. Praha: Filosofia 1995.
- MILL, John Stuart: *A System of Logic*. London: Parker 1843.
- MONTAGUE, Richard: *Formal Philosophy*. New Haven: Yale University Press 1974.
Selected papers by Richmond H. Thomason (ed.).
- NEAL, Stephen: *Descriptions*. Cambridge: MIT 1990.
- NOVOTNÝ, František: *O Platonovi*. Praha: Jan Laichter 1949.
- PARSONS, Terence: *Nonexistent Objects*. New Haven: Yale University Press 1980
- PARTEE, Barbara H.: *Montague Grammar*. New York: Academic Press 1976.

- PASNICZEK, Jacek: *The Logic of Intentional Objects: A Meinongian Version of Classical Logic*. Kluwer 1997.
- PEREGRIN, Jaroslav: *Úvod do teoretické sémantiky*. Praha: Karolinum 2003.
- PEREGRIN, Jaroslav: *Filosofie a jazyk*. Praha: Triton 2003.
- PERSZYK, Kenneth J.: *Nonexistent Objects: Meinong and Contemporary Philosophy*. Kluwer 1993.
- PRIEST, Graham: *Towards Non-Being: The Logic and Metaphysics of Intentionality*. Oxford: Clarendon 2005.
- QUINE, Willard Van Orman: *Methods of Logic*. New York: Holt 1950.
- QUINE, Willard Van Orman: *Word and Object*. Cambridge: MIT Press 1960.
- ROUTLEY, Richard: *Exploring Meinong's Jungle and Beyond*. Canberra: Australian National University 1980.
- RUSSELL, Bertrand: *Principia Mathematica*. Cambridge University Press 1910-13.
- RUSSELL, Bertrand: *Introduction to Mathematical Philosophy*. London: George Allen 1919
- RUSSELL, Bertrand: *The Principles of Mathematics*. Cambridge University Press 1903.
- RUSSELL, Bertrand: *The Philosophy of Logical Atomism*.
citováno z RUSSELL, B.: *Jazyk a poznanie*. Bratislava: Kalligram 2005. Str. 256-377.
- SOUSEDÍK, Prokop – ŠIMSÁ, Martin – NITSCHÉ, Martin (eds.): *Schizma filosofie 20. století*. Praha: Filosofia 2006.
- SOUSEDÍK, Stanislav: *O jsoucnu a bytí*. Praha: Akademia 1992.
- TICHÝ, Pavel: *Foundations of Frege's Logic*. Berlin/NY: De Gruyter 1988.
- VLASÁKOVÁ, Marta: *Bernard Bolzano: Cesta klogické sémantice*. Praha: Filosofia 2005.
- WESSEL, Horst: *Logik und Philosophie*. Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften 1976.
- WITTGENSTEIN, Ludwig: *Tractatus Logico-Philosophicus*. Praha: Oikumenh 1991.
- WITTGENSTEIN, Ludwig: *Filosofická zkoumání*. Praha: Filosofia 1993.
- WOLFRAM, Sybil: *Philosophical Logic*. London/New York: Routledge 1989.
- ZALTA, Edward: *Intensional Logic and the Metaphysics of Intentionality*. Cambridge: MIT Press 1988.
- ZOUHAR, Marián: *Podoby referencie*. Bratislava: Iris 2004.

Prameny:

- AKVINSKÝ, Tomáš: *Teologická suma*. Olomouc: Krystal 1937
- AKVINSKÝ, Tomáš: *Questiones disputationes de potentia*.
- ARISTOTELES: *Organon*. Praha: ČSAV 1958-62.
- ARISTOTELES: *Metafyzika*. Praha: Rezek 2003.
- BOLZANO, Bernard: *Vědosloví*. Praha: Academia 1981.

- HUME, David: *A Treatise of Human Nature*. 1739.
- KANT, Immanuel: *Kritika čistého rozumu*. Praha: Oikoymenth 2001.
- SUAREZ, Francisco: *Metaphysicae disputationes*. Coloniae 1614.
- SVOBODA, Karel: *Zlomky předsokratovských myslitelů*. Praha: ČSAV 1944.
- WOLF, Christian: *Philosophia prima sive Ontologia methodo scientifica pertractata qua omnis cognitionis humanae principia continentur*. Verona 1789.

Statě

- AUSTIN, John Langshaw: *The Meaning of a Word*.
In AUSTIN, John Langshaw: *Philosophical Papers*. Oxford: Clarendon 1962.
- BARCAN-MARCUS, Ruth: *Extensionality*.
Mind, Vol. LXIX No. 273 (January 1960). Str. 55-62.
- BARCAN-MARCUS, Ruth: *Interpreting Quantification*.
Inquiry, Vol. V (1962). Str. 252-259.
- BARCAN-MARCUS, Ruth: *Modalities and Intensional Languages*.
Synthese, Vol. XIII No. 4 (December 1961). Str. 303-322.
- BARCAN-MARCUS, Ruth: *Possibilia and Possible Worlds*.
Grazer Philosophische Studien, Vol. XXV-XXVI (1985-86). Str. 107-133.
- BARCAN-MARCUS, Ruth: *Nominalism and the Substitutional Quantifier*.
Monist, Vol. LXI No. 3 (July 1978). Str. 351-362.
- BARCAN-MARCUS, Ruth: *Quantification and Ontology*.
Nous, Vol. VI No. 3 (September 1972). Str. 240-249.
- BARWISE, Jon – COOPER, R.: *Generalized Quantifiers and Natural Language*.
Linguistic and Philosophy, Vol. IV No. 2 (June 1981). Str. 159-219.
- BELNAP, Nuel D. – DUNN, Michael J.: *The Substitution Interpretation of the Quantifiers*.
Nous, Vol. II No. 2. (May 1968). Str. 177-185.
- CAMPBELL, Richard: *Real Predicates and 'Exists'*.
Mind, Vol. LXXXIII, No. 329 (January 1974). Str. 95-99.
- CARNAP, Rudolf: *Meaning Postulates*.
Philosophical Studies, Vol. III No. 5 (October 1952). Str. 65-73.
- CARNAP, Rudolf: *Empiricism, semantics and Ontology*.
Revue Internationale de Philosophie, Vol. IV (1950). Str. 20-40.
citováno z CARNAP, R.: *Problémy jazyka vědy*. Praha: Svoboda 1968. Str. 221-241.
- CARNAP, Rudolf: *Meaning and Synonymy in Natural Languages*.
Philosophical Studies, Vol. VI No. 3 (April 1955). Str. 33-47.
- COMOROVSKI, Ileana: *On quantifier strength and partitive noun phrases*.
In BACH, Emmon – JELINEK, Eloise – KRATZER, Angelika – PARTEE, Barbara H. (eds.): *Quantification in Natural Languages*. Dordrecht: Kluwer 1995. Str. 145-177.

- CRESWELL, Maxwell John: *Formal Semantics*.
In DEVITT, Michael – HANLEY, Richard (eds.): *The Blackwell Guide to Philosophy of Language*. Blackwell 2006. Str.
- FREGE, Gottlob: *Über Sinn und Bedeutung*.
Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik, Vol. C (1892). Str. 25-50.
citováno z FREGE, G.: *O smyslu a významu*. *SciPhi* 4 (1992). Str. 33-75.
- FREGE, Gottlob: *Funktion und Begriff*.
Jenaischen Gesellschaft für Medizin und Naturwissenschaft. Jena 1891.
- FREGE, Gottlob: *Über Begriff und Gegenstand*.
Vierteljahresschrift für wissenschaftliche Philosophie, Vol. XVI (1892). Str. 192-205.
- GAHÉR, František: *Dva druhy individuí alebo na čo sa vzťahujú vlastné mená*.
Filozofia, Vol. LIV (1999) No. 6. Str. 351-376.
- GEACH, Peter Thomas: *Forms and Existence*.
Proceedings of the Aristotelian Society, Vol. LV (1955). Str. 251-272.
- GEACH, Peter Thomas: *Subject and Predicate*.
Mind, Vol. LIX No. 236. (October 1950). Str. 461-482.
- GOLDFARB, Warren D.: *Logic in the Twenties: The Nature of the Quantifier*.
Journal of Symbolic Logic, Vol. XLIV No. 4 (September 1979). Str. 351-368.
- HINTIKKA, Jaakko: *Standard vs. Nonstandard Logic: Higher-order, Modal, and First order logics*.
In AGAZZI, Evandro (ed.): *Modern Logic*. Dordrecht: Reidel 1980. Str. 283-296.
- HINTIKKA, Jaakko: *Quantifiers vs quantification theory*.
Linguistic Inquiry, Vol. V. (1974). Str. 153-177.
- HINTIKKA, Jaakko: *Existential presuppositions and uniqueness presuppositions*.
In LAMBERT, Karl (ed.): *Philosophical Problems in Logic: Some Recent Developments*, Proceedings of the Irvine Colloquium, May 1968. Dordrecht: Reidel 1970. Str. 20-55.
- HINTIKKA, Jaakko: *Language-games for quantifiers*.
In RESCHER, Nicolas: *Studies in Logical Theory*. American Philosophical Quarterly Monograph Series, Vol. II. Oxford: Basil Blackwell 1980. Str. 46-72.
- HINTIKKA, Jaakko: *On the logic of existence and necessity*.
Monist, Vol. L (1966). Str. 55-76.
- HINTIKKA, Jaakko: *Existential presuppositions and existential commitments*.
The Journal of Philosophy, Vol. LVI, No. 3 (January 1959). Str. 125-137.
- HINTIKKA, Jaakko: *Kant on existence, predication, and the ontological argument*.
Dialectica, Vol. 35 No. 1-2 (June 1981). Str. 127-146.
- CHURCH, Alonzo: *The Need for Abstract Entities in Semantic Analysis*.
In FODOR, Jerry A. – KATZ, Jerrold (eds.): *The Structure of Language*. Prentice-Hall 1964. Str. 100-112.
- CHURCH, Alonzo: *A formulation of the logic of sense and denotation*.
In HENLE, P. (ed.): *Essays in honor of Henry Sheffer*. New York 1951. Str. 3-24.
- KITELEY, Murray: *Is Existence a Predicate?*.
Mind, Vol. LXXIII, No. 291 (July 1964). Str. 364-373.

- KNEALE, William: *Is Existence a Predicate?*
Aristotelian Society Supplementary Volume, Vol. 15 (1936). Str. 154-174.
- LEBLANC, Hugues: *Alternatives to Standard Semantics*.
 In GABBAY, Dov – DeGUENTHNER, Franz (eds): *Handbook of Philosophical Logic*, 2nd edition, Vol. 2. Kluwer 2001. Str. 53-132.
- MALCOLM, Norman: *Anselm's Ontological Argument*.
Philosophical Review, Vol. LXIX, No. 1 (January 1960). Str. 41-62.
- MEINONG, Alexius: *O teórii predmetov*.
Organon F, Vol. III No. 1-2 (1996). Str. 22-45 a 125-140.
- MILSARK, Gary: *Toward an explanation of certain peculiarities of the existential construction in English*.
Linguistic Analysis, Vol. III (1977) No. 1. Str. 1-29.
- MOORE, George Edward: *Is Existence a predicate?*.
Aristotelian Society Supplementary Volume, Vol. 15 (1936). Str. 175-188.
- NAKHNIKIAN, G. – SALMON, W.C.: *Exists as a Predicate*.
Philosophical Review, Vol. LXVII No. 4 (October 1957). Str. 535-542.
- PARTEE, Barbara: *Topic, Focus and Quantification*.
 In MOORE, S. – WYNER, A. (eds.): *Proceedings from SALT I*. Ithaca: Cornell University 1991. Str. 257-280.
- PARTEE, Barbara H.: *Possible Worlds in Model-Theoretic Semantics: A Linguistic Perspective*.
 In STURE, Allén (ed.): *Possible Worlds in Humanities, Arts and Sciences*. Berlin/NY: de Gruyter 1988. Str. 93-123.
- PARTEE, Barbara H. - BORSCHEV, Vladimir: *Existential sentences, BE, and the Genitive of Negation in Russian*.
 In COMOROVSKI, I. – HEUSINGER, K. Von (eds.): *Existence: Semantics and Syntax*. Dordrecht: Springer 2007. Str. 147-190.
- QUINE, Willard Van Orman: *On What There Is*.
 In QUINE, Willard Van Orman: *From a Logical Point of View*. Harvard University Press 1953. Str. 20-46.
 citováno z QUINE, W.V.O.: *Vybrané články z ontologie a epistemologie*. Plzen:ZČU 2006.
- QUINE, Willard Van Orman: *Meaning and Existential Inference*.
 In QUINE, Willard Van Orman: *From a Logical Point of View*. Harvard University Press 1953. Str. 160-168.
- QUINE, Willard Van Orman: *Notes on Existence and Necessity*.
Journal of Philosophy, Vol. XL No. 5 (March 4, 1943). Str. 113-127.
- QUINE, Willard Van Orman: *Reference and Modality*.
 In QUINE, Willard Van Orman: *From a Logical Point of View*. Harvard University Press 1953. Str. 139-159.
- QUINE, Willard Van Orman: *Things and Their Place in Theories*.
 In QUINE, Willard Van Orman: *Theories and Things*. The Belknap Press of Harvard University Press 1981. Str. 1-24.
 citováno z QUINE, W.V.O.: *Vybrané články z ontologie a epistemologie*. Plzen:ZČU 2006.

- REDMON, Robert B.: *"Exists"*.
Mind, Vol. LXXXII, No. 325 (January 1973). Str. 56-72.
- RUSELL, Bertrand: *On Denoting*.
Mind, Vol. XIV, No. 56 (October 1905). Str. 479-493.
- RUSSELL, Bertrand: *Knowledge by Acquaintance and Knowledge by Description*.
citováno z RUSSELL, B.: *Jazyk a poznanie*. Bratislava: Kalligram 2005.
- RUSSELL, Bertrand: *Descriptions*.
In RUSSELL, B.: *Introduction to Mathematical Philosophy*, Ch. XVI.
- RUSSELL, Bertrand: *Proper Names*.
In RUSSELL, Bertrand: *An Inquiry into Meaning and Truth*. Londýn: Allen 1961.
citováno z RUSSELL, B.: *Zkoumání o smyslu a pravdivosti*. Praha: Academia 1975.
Str. 118-131.
- SEARLE, John: *Proper names*.
Mind, Vol. LXVII, No. 266. (April 1958). Str. 166-173.
- SHAFFER, Jerome: *Existence, Prediction and the Ontological Argument*.
Mind, Vol. LXXI, No. 283 (July 1962). Str. 307-325.
- SIERSZULSKA, Anna: *Meinongian Extension of Predicates*.
- STEVENSON, Leslie: *Frege's Two Definitions of Quantification*.
The Philosophical Quarterly, Vol. XXIII No. 92 (July 1973). Str. 207-223.
- TICHÝ, Pavel: *Existence a Bůh*.
In TICHÝ, Pavel: *O čem mluvíme*. Praha: Filosofie 1996.
- TICHÝ, Pavel: *The Analysis of Natural Language*.
In TICHÝ, Pavel: *Collected Papers in Logic and Philosophy*. Praha: Filosofie 2004.
Str. 801-841.
- TICHÝ, Pavel: *Smysl a procedura*.
In TICHÝ, Pavel: *Collected Papers in Logic and Philosophy*. Praha: Filosofie 2004.
Str. 77-92.
- TICHÝ, Pavel: *Jednotliviny a ich roly*.
Organon F, Vol. I No. 1-4 (1994). Str. 29-42, 123-132, 208-224, 328-333.
- VLASÁKOVÁ, Marta: *Existenční kvantifikátor a problém predikace existence u Bolzana*.
Organon F, Vol. XII (2005) No. 2. Str. 168-175.
- VLASÁKOVÁ, Marta: *Co má existenční kvantifikátor společného s existencí?*
Organon F, Vol. XIV (2007) No. 2. Str. 177-186.
- WALLACE, John: *On the Frame of Reference*.
Synthese, Vol. XXII No. 1-2 (December 1970). Str. 117-151.

ABSTRAKT

Cílem této práce bylo nalézt vhodnou logickou formu pro tvrzení typu "to-a-to existuje". Nejprve byl proveden rozbor významu těchto tvrzení založený na historickém přístupu. Na jeho základě byla stanovena východiska logické analýzy těchto tvrzení a určeny podmínky, které musí systém logiky splňovat, aby byl vhodným nástrojem pro jejich logickou analýzu. Následně bylo ukázáno, nakolik jednotlivé logické formy těchto tvrzení v různých systémech logiky tyto podmínky splňují a zda (popř. s jakými omezeními) je lze považovat za adekvátní. Kritériem správnosti pro logickou formu tu je vedle ekvivalentních pravdivostních podmínek především zachování intuicí s těmito tvrzeními obvykle spojovanými a přijatelnost deduktivních důsledků.

ABSTRACT

The thesis investigates the logical form of the statements "so-and-so exists". Firstly, the historical survey was displayed in order to identify the meaning of this sort of statements. Hence starting conditions of the logical analysis were defined as well as the requirements that the background logic of the logical analysis must fulfill in order to be an adequate tool to express their logical form. Consequently, various logical forms of existential statements as they are expressed in different logic systems were compared in order to show to what extent they fulfill the demand. The evaluation criteria were: the equivalency of truth-conditions, fulfillment of intuitions, and the acceptability of the deductive results.